

SPOLEČNOST SPEKTÁKLU

GUY DEBORD

SPOLEČNOST SPEKTÁKLU

:intu:

Guy Debord

SPOLEČNOST SPEKTÁKLU

PŮVODNÍ TITUL KNIHY:

La Société du Spectacle

PŮVODNÍ VYDÁNÍ:

Copyright © 1992, Éditions Gallimard

ČESKÉ VYDÁNÍ:

Czech edition © INTU, s. r. o., 2007

Translation © Josef Fulka, Pavel Siostrzonek, 2007

Notes © Pavel Siostrzonek, 2007

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této knihy nesmí být publikována a šířena žádným způsobem a v žádné podobě bez výslovného svolení vydavatele.

Tato kniha vychází s laskavou pomocí francouzského ministerstva zahraničních věcí, Věvyslanectví Francouzské republiky v České republice a Francouzského institutu v Praze v rámci podpůrného programu F.X. Šalda.

Cet ouvrage, publié dans le cadre du programme d'aide à la publication F. X Šalda, bénéficie du soutien du Ministère français des Affaires étrangères, de l'Ambassade de France en République tchèque et de l'Institut français de Prague.

ISBN 978-80-903355-5-4

Předmluva ke třetímu francouzskému vydání

Společnost spektaklu poprvé vyšla v listopadu 1967 v Paříži v nakladatelství Buchet-Chastel. Proslavily ji nepokoje v roce 1968. Tato kniha, ve které jsem nikdy nezměnil jedině slovo, byla od roku 1971 znovu vydávána v nakladatelství Champ Libre, které po zavraždění Gérarda Lebovici nese od roku 1984 jméno tohoto nakladatele. Až do roku 1991 toto nakladatelství pravidelně pokračovalo ve vydávání dotisků. I toto vydání je naprosto totožné s vydáním z roku 1967. Tímtež pravidlem se ostatně zcela přirozeně bude řídit reedice všech mých knih v nakladatelství Gallimard. Nejsem člověk, který by se opravoval.

Takováto kritická teorie se nemusí měnit, dokud nebudou zničeny obecné podmínky dlouhého dějinného období, podmínky, které tato teorie jako první přesně popsala. Pokračující vývoj v onom období pouze potvrdil a doložil teorii spektaklu, jejíž výklad, zde znovu předkládaný, lze rovněž chápat jako historický v méně vznešeném smyslu slova: svědčí o tom, jaká byla nejkrajnější pozice v okamžiku potyček v roce 1968, a tedy i o tom, co bylo v roce 1968 již možné vědět. Rozčarování spojené s celou jejich existencí mohlo i největší tehdejší naivky od té doby poučit o tom, co znamená „negace života, která se stala viditelnou“, „ztráta kvality“, spojená se zbožní formou, či „proletarizace světa“.

Svého času jsem kromě toho připojil i jiné postřehy týkající se nejpozoruhodnějších novinek, které se měly objevit v pozdějším průběhu téhož procesu. V roce 1979 jsem se v předmluvě určené pro nový italský překlad zaobíral faktickými proměnami v samotné povaze průmyslové produkce i ve způsobech vládnutí, jež využití spektakulární síly začínalo umožňovat. V roce 1988 jsem v *Komentářích ke*

společnosti spektaklu jasně prokázal, že předchozí „celosvětová dělba spektakulárních úkolů“ mezi soupeřícími říšemi „koncentrované spektakularity“ a „rozptýlené spektakularity“ se mezitím zhroutila, čímž došlo k jejich splynutí ve společné formě „integrované spektakularity“.

Toto splynutí lze povšechně shrnout tak, že poopravíme tezi 105, která se týkala toho, k čemu došlo před rokem 1967, a dosud rozlišovala předchozí formy podle jistých protikladných praktik. Protože se „velké schizma“ třídní moci završilo smířením, je nutno říci, že sjednocená praxe integrované spektakularity v současnosti „uskutečnila ekonomickou proměnu světa“ a zároveň „policejními prostředky změnila vnímání“. (Policie sama je za daných okolností zcela nová.)

Svět se nakonec mohl prohlásit za oficiálně sjednocený jedině proto, že v celosvětové ekonomicko-politické skutečnosti k tomuto splynutí došlo již předtím. Stalo se tak rovněž proto, že situace, do níž oddělená moc v univerzálním měřítku dospěla, je tak závažná, že tento svět se musel co nejdříve sjednotit a podílet se jako jediný blok na téže konsenzuální organizaci světového trhu, *zfalšovaného* a spektakulárně garantovaného. Tento svět se však nakonec nesjednotil.

Totalitární byrokracie, „náhradní vládnoucí třída tržní ekonomiky“, nikdy příliš nevěřila ve svůj osud. Věděla, že je „rozvojovou formou vládnoucí třídy“ a chtěla být lepší. Teze 58 už před dlouhou dobou zavedla následující axiom: „Spektákl má své kořeny v půdě ekonomiky, jež se stala ekonomikou nadbytku, a právě tam se rodí plody, jež nakonec spějí k ovládnutí spektakulárního trhu.“

Tato vůle k modernizaci a sjednocení spektaklu, spojená se všemi ostatními aspekty zjednodušování společnosti, vedla v roce 1989 k tomu, že ruská byrokracie jako jeden muž náhle konvertovala k současné *ideologii* demokracie, tj. k diktátorské svobodě Trhu, mírněné uznáním Práv člověka jako diváka spektaklu. Nikdo na Západě se ani jediný den nezamyslel nad významem a důsledky tak pozoruhodné mediální události. Tím se potvrzuje pokrok spektakulární techniky. Bylo možné zaregistrovat pouze zdání jakéhosi geologického otřesu. Tento fenomén je opatřen datem a za jeho dostatečné pochopení se pokládá pouhé opakování velmi prostého signálu - „pád berlínské

zdi“ -, jenž je stejně nediskutovatelný jako všechny ostatní *demokratické signály*.

V roce 1991 se objevily první účinky této modernizace v podobě naprostého rozpadu Ruska. Zde se ještě otevřeněji než na Západě ukazuje katastrofální výsledek obecného ekonomického vývoje. Chaos je pouze jeho důsledkem. Všude vyvstane táž hrozivá otázka, která pronásleduje svět již dvě staletí: jak přimět chudé k práci tam, kde iluze zklamala a síla se rozložila?

Teze 111, která rozpoznává první symptomy ruského úpadku, jehož konečného výbuchu jsme byli nedávno svědky, a předpovídá brzký zánik světové „socialistické“ soustavy, která, jak je nyní již možno říci, bude *vymazána z počítačové paměti*, vyslovila tento strategický soud, jehož správnost bude záhy snadné pocítit: „Celosvětový rozklad aliance založené na byrokratické mystifikaci (...) je vposledku tím nejnepříznivějším faktorem pro současný rozvoj kapitalistické společnosti.“

Tuto knihu je třeba číst s vědomím, že byla napsána s výslovným záměrem uškodit spektakulární společnosti. Nikdy v ní nebylo řečeno nic přemrštěného.

30. června 1992

GUY DEBORD

I. Završená oddělenost

„A naše doba bezpochyby... dává přednost obrazu před věcí, kopii před originálem, představě před skutečností, zdání před podstatou... To, co je pro ni *posvátné*, je pouhá *iluze*, avšak co je profánní, je *pravda*. Ba posvátnost stoupá v jejích očích v téže míře, v níž pravdy ubývá a iluze přibývá, takže *nejvyšší stupeň iluze* je pro ni rovněž *nejvyšším stupněm posvátnosti*.“

Feuerbach, předmluva ke druhému vydání *Podstaty křesťanství*

1

Veškerý život společností, v nichž vládou moderní podmínky produkce, se jeví jako obrovská akumulace *spektáklů*. Vše, co bylo dříve prožíváno přímo, se vzdálilo v reprezentaci.

2

Obrazy, jež se odloučily od každého aspektu života, splývají ve společném toku, v němž jednota tohoto života již nemůže být znovu ustavena. Skutečnost, chápaná *dílčím* způsobem, se rozvíjí ve své vlastní obecné jednotě jakožto *svébytný* pseudosvět, jenž je výhradně předmětem nazírání. Specializovanost obrazů světa se v završené podobě znovunalézá ve světě osamostatněného obrazu, ve kterém lhář obelhával sám sebe. Spektákl v obecném významu, jakožto konkrétní inverze života, je autonomním pohybem ne-živého.

3

Spektákl se prezentuje současně jako společnost sama, jako část společnosti, i jako *nástroj sjednocování*. Jakožto část společnosti explicitně představuje sektor, v němž se soustřeďuje veškerý pohled a veškeré vědomí. Právě proto, že tento sektor je *oddělený*, stává se místem oklamaného pohledu a falešného vědomí, a sjednocování, které uskutečňuje, není ničím jiným než oficiální řečí zobecněné oddělenosti.

4

Spektákl není souborem obrazů, nýbrž společenským vztahem mezi osobami, zprostředkovaným obrazy.

5

Spektákl nelze chápat jako přebujelost světa vidění, jako produkt technik masového šíření obrazů. Je spíše určitou *Weltanschauung*, jež se stala faktickou a materiálně vyjádřenou. Je to jisté vidění světa, které se zobjektivizovalo.

6

Spektákl chápaný ve své totalitě je zároveň výsledkem i projektem stávajícího způsobu produkce. Není doplňkem skutečného světa, není jeho dodatečnou dekorací. Je jádrem irealismu reálné společnosti. Spektákl ve všech svých specifických podobách, ať už jako informace či propaganda, reklama či přímá spotřeba produktů zábavního průmyslu, tvoří současný sociálně dominantní *model* života. Je všudypřítomným potvrzením *již uskutečněné* volby v rámci produkce i spotřeby, která z této produkce přímo vyplývá. Forma i obsah spektaklu jsou bezvýhradným ospravedlněním podmínek a účelů stávajícího systému. Spektákl, jakožto okupace většiny času prožívaného mimo moderní produkci, je rovněž *neustálou přítomností* tohoto ospravedlnění.

7

Sama oddělenost tvoří součást jednoty světa, součást celkové společenské praxe, která se rozdělila na skutečnost a obraz. Společenská praxe, před níž se autonomní spektakl staví, je rovněž reálnou totalitou, která spektakl obsahuje. Rozpolcenost této totality však tuto praxi deformuje do té míry, že spektakl se jeví jako její cíl. Řeč spektaklu je tvořena *znaky* vládnoucí produkce, které jsou současně posledním účelem této produkce.

8

Není možné proti sobě abstraktně stavět spektakl a skutečnou sociální činnost; toto zdvojení je samo zdvojeno. Spektákl, jenž převrací skutečnost, je fakticky produkován. Žitá skutečnost je zároveň materiálně zahlcena nazíráním spektaklu a sama o sobě přebírá spektakulární řád tím, že mu výslovně přitakává. Objektivní skutečnost je přítomna na obou stranách. Každý takto ustálený pojem je založen pouze na přechodu ke svému protikladu: skutečnost vyvstává ve spektaklu a spektakl je skutečný. Toto vzájemné odcizení je podstatou a oporou stávající společnosti.

9

V reálně převráceném světě je pravda momentem nepravdy.

10

Pojem spektaklu sjednocuje a vysvětluje velkou rozmanitost vnějškových fenoménů. Jejich rozdílnosti i kontrasty jsou projevy oné sociálně organizované zdánlivosti (*apparence*), jež musí být sama uznána ve své obecné pravdě. Spektákl chápáný podle své vlastní logiky je potvrzením toho, co se jeví (*apparence*), a *potvrzením* veškerého lidského, tj. sociálního života jako pouhého vnějšího vzhledu (*apparence*). Kritika postihující pravdu spektaklu jej však odhaluje jako viditelnou *negaci* života; jako negaci života, která *se stala viditelnou*.

11

Abychom popsali spektakl, jeho formování, jeho funkce a síly, které mají tendenci jej rozkládat, je třeba uměle rozlišovat určité neoddělitelné prvky. Při *analýze* spektaklu mluvíme v jisté míře samotnou řečí spektakularity, a to v tom ohledu, že se přesouváme na metodologickou půdu společnosti, jež se spektaklem vyjadřuje. Spektákl však není ničím jiným než *smyslem* celkové praxe určité společensko-ekonomické formace, její *časovou náplní*. Je dějinným okamžikem, jehož jsme součástí.

12

Spektákl se prezentuje jako nezměrná pozitivita, jež je nediskutovatelná a nepřístupná. Neříká nic víc než „co se jeví, to je dobré, a co je dobré, to se jeví.“ Postoj, který principiálně vyžaduje, je ono pasivní přijímání, kterého *de facto* již dosáhl tím, že se jeví bez námitek, svým monopolem na zjevnost (*appareance*).

13

Bytostně tautologický charakter spektaklu plyne z prostého faktu, že jeho prostředky jsou současně i jeho cílem. Je nikdy nezapadajícím sluncem ozařujícím říši moderní pasivity. Pokrývá veškerý povrch světa a bez omezení se vyhřívá na výsluní vlastní slávy.

14

Společnost založená na moderním průmyslu není nahodile či povrchově spektakulární, nýbrž je fundamentálně *spektáková*. Ve spektaklu, obrazu vládnoucí ekonomiky, není cíl ničím, kdežto vývoj je vším. Spektákl nechce dospět k ničemu jinému než k sobě samému.

15

Spektákl jakožto neodmyslitelná příkrasa předmětů, jež jsou v současnosti produkovány, jako obecný výklad racionality systému či pokročilý ekonomický sektor, jenž přímo utváří obrovské a stále narůstající množství obrazů-předmětů, je *hlavní produkcí* současné společnosti.

16

Spektákl si podrobuje živé lidi v té míře, v jaké si je celkově podrobila ekonomika. Není ničím jiným než ekonomikou vyvíjející se pro sebe samu. Je věrným odrazem produkce věcí a nevěrnou objektivací těch, kdo produkují.

17

První fáze nadvlády ekonomiky nad sociálním životem zavlékla do definice jakéhokoli lidského uskutečnění očividnou degradaci *být* na *mít*. Současná fáze, spočívající na celkové okupaci sociálního života nahromaděnými výsledky ekonomiky, vede ke všeobecnému posunu od *mít* k *jevit se*, z něžž jakékoli konkrétní „mít“ musí čerpat svou bezprostřední prestiž i nejposlednější funkci. Jakákoli individuální skutečnost se zároveň stala skutečností společenskou, přímo závislou na společenském působení a jím utvářenou. Je jí povoleno jevit se pouze proto, že *není*.

18

Tam, kde se skutečný svět mění na pouhé obrazy, se pouhé obrazy stávají skutečnými bytostmi a účinnými motivacemi určitého hypnotického chování. Spektákl, jakožto tendence *dávat vidět* skrze různá specializovaná zprostředkování svět, který již není přímo uchopitelný, běžně nachází ve zraku privilegovaný lidský smysl, jímž byl v jiných epochách hmat; tento nejabstraktnější, nejsnáze oklamatelný smysl odpovídá zobecněné abstraktnosti současné společnosti. Spektákl však není ztotožnitelný s prostým pohledem, ani pokud se kombinuje s poslechem. Je tím, co uniká lidské činnosti, zpětnému zvažování a korekci lidského díla. Je opakem dialogu. Spektákl se opětovně utváří všude tam, kde se vyskytuje nezávislá *reprezentace*.

19

Spektákl je dědicem veškeré *slabosti* západního filosofického projektu, jenž byl chápáním činnosti, jemuž dominovaly kategorie *vidění*; zakládá se tudíž na neustálém rozvíjení precizní technické racionality, která z tohoto myšlení vzešla. Neuskutečňuje filosofii, nýbrž filosofizuje skutečnost. Konkrétní život všech byl degradován na *spekulativní* univerzum.

20

Filosofie, jakožto moc odděleného myšlení a myšlení oddělené moci, sama o sobě nikdy nedokázala překročit teologii. Spektákl je materiální rekonstrukcí náboženské iluze. Spektakulární technika nerozptýlila náboženská oblaka, do nichž lidé umístili vlastní schopnosti, které oddělili od sebe samých: pouze je propojila s jistou pozemskou základnou. I ten nejpozemštější život se tak stává neprůhledným a nedá se v něm dýchat. Svě absolutní odmítání, svůj šalebný ráj již nedosouvá na oblohu, ale ubytovává je ve vlastním domě. Spektákl je technickým uskutečněním vykázení lidských schopností do zászvěti; je dokonaným rozpolcením člověka.

21

V té míře, v jaké se nutnost stává sociálním snem, se i sen stává nutným. Spektákl je zlým snem spoutané moderní společnosti, dávající vposledku najevo pouze svou touhu po spánku. Spektákl je strážcem tohoto spánku.

22

Skutečnost, že se praktická působnost moderní společnosti odpoutala od sebe sama a vybudovala si ve spektáklu nezávislou říši, lze vysvětlit právě jen tím, že této působivé praxi i nadále scházela soudržnost a že zůstala v rozporu sama se sebou.

23

U kořenů spektáklu stojí nejstarší společenská specializace - specializace mocenská. Spektákl je tedy specializovanou činností, promlouvající za souhrn ostatních činností. Je diplomatickou reprezentací hierarchické společnosti stojící před ní samou, před společností, v níž je jakákoli jiná promluva zapovězena. To nejmodernější je zde také tím nejarchaičtějším.

24

Spektákl je nepřetržitým řečením, které současný řád vede o sobě samém, je jeho oslavným monologem. Je to autoportrét moci v době, kdy moc totalitárně řídí podmínky existence. Fetišistické zdání čisté objektivitě ve spektakulárních vztazích skrývá jejich charakter vztahu mezi lidmi a mezi třídami: zdá se, že naše okolí ovládají fatální zákony jakési druhé přírody. Spektákl však není nutným produktem technického vývoje považovaného za vývoj *přirozený*. Společnost spektaklu je naopak formou, která si volí svůj vlastní technický obsah. I když se může zdát, že spektakl, viděný z omezené perspektivy „masových sdělovacích prostředků“, jež jsou jeho nejdrtivějším povrchovým projevem, zaplavuje společnost coby prostá instrumentalizace, není tato instrumentalizace ve skutečnosti ničím neutrálním, nýbrž sama vyhovuje celkovému samopohybu společnosti. Pokud společenské potřeby doby, v níž se takovéto techniky vyvíjejí, nemohou dojít uspokojení jinak než skrze zprostředkování těmito technikami, pokud ke správě této společnosti a k veškerému kontaktu mezi lidmi již nemůže docházet jinak než prostřednictvím této okamžité komunikační síly, je to proto, že tato „komunikace“ je bytostně *jednosměrná*, takže její koncentrace vede k tomu, že v rukou správy stávajícího systému se nahromadí prostředky, které jí umožňují v tomto determinovaném spravování pokračovat. Zobecněná rozpolcenost spektaklu je neoddělitelná od moderního *státu*, tj. od obecné formy rozpolcenosti uvnitř společnosti, jež je produktem dělby společenské práce a orgánem třídní nadvlády.

25

Oddělenost je alfou i omegou spektaklu. Institucionalizace společenské dělby práce a utvoření tříd vybudovaly prvotní posvátné nazírání, mytický řád, do nějž se veškerá moc od samého počátku odívá. Posvátno ospravedlnilo kosmické i ontologické uspořádání, které odpovídalo zájmu pánů, vysvětlilo a příkrášlilo to, co společnost *učinit nemohla*. Všechna oddělená moc tedy byla spektakulární, avšak jednomyslné přitakání takovému nehybnému obrazu znamenalo pouze to,

že chudobě reálné sociální činnosti - a tato chudoba byla dosud velkou měrou pocíťována jako jednotný úděl - bylo společně přiznáno jisté imaginární prodloužení. Moderní spektakl naproti tomu vyjadřuje to, co společnost *učinit může*, ovšem v rámci tohoto výrazu se *umožněné* staví absolutně proti *možnému*. Spektákl je uchováváním nevědomosti v praktické změně podmínek existence. Je svým vlastním produktem a sám stanovil svá pravidla: jedná se o pseudoposvátno. Ukazuje, čím sám *je*: oddělenou silou rozvíjející se v sobě samé, v narůstání produktivity prostřednictvím neustálého třibení dělby práce do podoby rozdělení gest, jež jsou pak ovládána nezávislým pohybem strojů; silou, která pracuje pro neustále se rozšiřující trh. Veškeré společenství a veškerý smysl pro kritičnost se rozpustily v odvíjení tohoto pohybu, v němž síly, které mohly narůstat tak, že se oddělovaly, se dosud vzájemně *nenalezly*.

26

Se zobecněným oddělením pracujících od produktu jejich práce se ztrácí jakýkoli jednotný pohled na vykonanou činnost, jakákoli přímá osobní komunikace mezi těmi, kdo produkují. S postupující akumulací oddělených produktů a koncentrací produktivního procesu se jednota a komunikace stávají výsadním atributem řízení systému. Úspěchem ekonomického systému oddělenosti je *proletarizace* světa.

27

Základní zkušenost, spojená v přírodních společnostech se základní prací, se nyní - ve vyhoceném bodě vývoje systému - díky úspěšnosti oddělené produkce jakožto produkce odděleného přesouvá k neprací, k nečinnosti. Tato nečinnost však není nijak osvobozená od produktivní činnosti: je na ní závislá, je neklidným a obdivným podrobením se nutnostem a výsledkům produkce; je sama produktem své racionality. Svoboda nemůže existovat mimo činnost a v rámci spektaklu je všechna činnost popřena, neboť reálná činnost byla bezvýhradně využita za účelem globálního vybudování tohoto výsledku. Současné „osvobozování práce“ a rozšiřování volného času v žádném

případě není osvobozením v rámci práce ani osvobozením světa utvářeného touto prací. Žádný aspekt činnosti ukradené v rámci práce nelze znovu nalézt v podrobení se jejímu výsledku.

28

Ekonomický systém založený na izolaci je *kruhovou produkcí izolace*. Izolace zakládá techniku a technický proces zase na oplátku izoluje. Všechny *statky vybrané* spektakulárním systémem - od automobilu až po televizi - představují rovněž jeho zbraně sloužící k trvalému posilování podmínek izolace „osamělých davů“. Spektákl se stále konkrétněji shledává s vlastními předpoklady.

29

Původ spektaklu spočívá ve ztrátě jednoty světa a nestvůrná expanze moderního spektaklu vyjadřuje celkovost této ztráty: abstrakce každé specifické práce i obecná abstrakce souhrnné produkce se dokonale vyjadřují ve spektaklu, jehož *konkrétním způsobem bytí* je právě abstrakce. Ve spektaklu se určitá část světa *reprezentuje* tváří v tvář světu a je mu nadřazena. Spektákl není než společnou řečí této oddělenosti. Diváky (*spectateurs*) spojuje pouze nezvratný vztah právě k onomu centru, které udržuje jejich izolovanost. Spektákl sjednocuje oddělené, ale sjednocuje je *jakožto oddělené*.

30

Odcizení diváka ve prospěch nazíraného předmětu (jež je výsledkem jeho vlastní nevědomé činnosti) se projevuje následovně: čím více nazírá, tím méně žije; čím více svoluje k tomu, že se bude rozpoznávat v dominantních obrazech potřeby, tím méně chápe vlastní existenci a touhu. Vnějšíkovost spektaklu ve vztahu k jednajícimu člověku se zjevuje v tom, že jeho vlastní gesta již nenáleží jemu, nýbrž někomu jinému, kdo mu je zprostředkovává. Divák se proto nikde necítí doma, neboť spektakl je všude.

31

Pracující neprodukuje sami sebe, produkuje určitou nezávislou sílu. *Úspěch* této produkce, její nadbytek, se k tomu, kdo produkuje, navrácí jako *nadbytek vyvlastnění*. Jak se jeho odcizené produkty akumulují, veškerý čas i prostor jeho světa mu začíná *být cizí*. Spektákl je mapou tohoto nového světa, mapou, jež přesně pokrývá jeho teritorium. Právě ty síly, které nám unikly, se nám *ukazují* ve vší své působnosti.

32

V rámci společnosti spektákl odpovídá konkrétní produkci odcizení. Ekonomická expanze je v zásadě expanzí této specifické průmyslové produkce. Když se účelem chodu ekonomiky stává ekonomika sama, odcizení, které se nacházelo v jejím prvotním jádru, nemůže než narůstat.

33

Ačkoli je člověk oddělen od produktu své práce, přesto s čím dál větší účinností produkuje každý detail svého světa, čímž od svého světa začíná být stále více oddělován. Čím více se nyní jeho život stává jeho produktem, tím výrazněji se člověk od svého života odděluje.

34

Spektákl je *kapitál* na takovém stupni akumulace, že se stává obrazem.

II. Zboží jako spektakl

„Zboží je ve své nefalšované podstatě pochopitelné pouze jako univerzální kategorie celého společenského bytí. Teprve v této souvislosti nabývá zvěcnění vzniklé zbožním vztahem rozhodujícího významu jak pro objektivní vývoj společnosti, tak pro postoj lidí k ní; pro podřízenost jejich vědomí formám, v nichž se toto zvěcnění vyjadřuje. (...) Tato podřízenost se ještě prohlubuje tím, že stoupající racionalizací a mechanizací pracovního procesu ztrácí činnost dělníka stále více svůj charakter činnosti a stává se *nazíravým* postojem.“

Lukács, *Dějiny a třídní vědomí*

35

V tomto základním pohybu spektaklu, spočívajícím v tom, že spektakl do sebe zahrnuje vše, co v lidské činnosti existovalo v *tekutém stavu*, aby jej vlastnil ve stavu sraženiny, jako věci, které se staly výlučnou hodnotou díky svému *negativnímu vyjádření* žité hodnoty, rozpoznáváme našeho starého nepřítele, který se na první pohled dokáže virtuózně tvářit jako něco triviálního a zcela samozřejmého, ačkoli je naopak nesmírně složitý a plný metafyzických jemností, totiž *zboží*.

36

Ve spektaklu, ve kterém je smyslový svět nahrazen vybranými obrazy, jež existují nad ním a jež se současně domohly toho, že je uznáváme jako smyslovost *par excellence*, se absolutně završuje princip zbožního fetišismu, tj. skutečnost, že společnost je ovládána „smyslově nadsmyslovými věcmi“.

37

Onen současně přítomný i nepřítomný svět, který spektakl *dává vidět*, je světem, v němž zboží ovládá vše, co je prožíváno. A svět zboží je takto ukazován *takový, jaký je*, neboť jeho pohyb je totožný s *narůstáním vzdálenosti* mezi lidmi i s *oddalováním* lidí od jejich souhrnného produktu.

38

Ztráta kvality, jež je tak jasně patrná na všech úrovních spektakulární řeči, u předmětů, které vychvaluje, i u chování, které upravuje, nevyjadřuje nic jiného než základní charakteristiky reálné produkce, jež odsouvá realitu stranou: zbožní forma je bezvýhradně rovna sobě samé, je kategorií kvantitativna. Rozvíjí kvantitativno a sama se nemůže rozvíjet jinde než v něm.

39

Tento rozvoj, vylučující kvalitativno, je jakožto rozvoj sám podroben kvalitativnímu přechodu: spektakl je znamením, že tento rozvoj překročil práh *vlastního nadbytku*; z lokálního hlediska to zatím platí jen v některých ohledech, ale rozhodně to již platí v univerzálním měřítku, jež je původním rámcem, k němuž se zboží vztahuje. Existenci tohoto rámce ověřil praktický pohyb zboží, pohyb, v němž se celý svět spojil jakožto světový trh.

40

Rozvoj produktivních sil byl *skutečnými nevědomými dějinami*, které vybudovaly a pozměnily existenční podmínky lidských uskupení jakožto podmínky přežití a rozšíření těchto podmínek: stal se ekonomickou základnou všeho, co tato uskupení podnikají. Zbožní sektor představoval uvnitř určité přirozené ekonomiky vznik přebytku nad rámec přežití. Produkce zboží, zahrnující směnu různých produktů mezi nezávislými producenty, mohla dlouhou dobu zůstat řemeslná, obsažená v okrajové ekonomické funkci, kde je její kvantitativní pravda dosud zamaskována. Když se nicméně střetla se společenskými podmínkami velkého obchodu a akumulace kapitálu, zmocnila se celkové nadvlády nad ekonomikou. Veškerá ekonomika se potom stala tím, čím se v průběhu tohoto dobývání ukázalo být zboží: procesem kvantitativního vývoje. Toto neustálé rozvíjení ekonomické síly v podobě zboží, které proměnilo lidskou práci na práci-zboží, na *námezdní práci*, kumulativně vyúsťuje do nadbytku, v němž je prvotní otázka přežití dozajista vyřešena, ovšem takovým způsobem, že se musí stále

znovu objevovat; pokaždé se klade znovu a na vyšším stupni. Ekonomický růst osvobozuje společnosti od přírodního tlaku, jenž si žádal jejich bezprostřední boj o přežití, ovšem tyto společnosti se neosvobodily právě od svého osvobodovatele. *Nezávislost* zboží se rozšířila na souhrn ekonomiky, nad níž vládne. Ekonomika mění svět, ale mění jej pouze na svět ekonomiky. Pseudopříroda, ve které se lidská práce odcizila, požaduje, aby se jí donekonečna *sloužilo*, a tato služba, kterou nesoudí a nezprošťuje viny nikdo jiný než ona sama, si *de facto* získává veškeré úsilí a všechny sociálně přípustné projekty jako své služebníky. Nadbytek zboží, tj. zbožního vztahu, nemůže být ničím víc než *rozšířeným přežíváním*.

41

V ekonomice, jež ve smyslu materiální základny sociálního života sama zůstávala nepovšimnuta a nepochopená jako něco důvěrně známého, co ovšem není poznáno, se nadvláda zboží uplatňovala nejprve skrytě. Ve společnosti, kde konkrétní zboží zůstává vzácné či minoritní, se zdánlivá nadvláda peněz prezentuje jakožto zplnomocněný vyslanec mluvící ve jménu neznámé síly. S průmyslovou revolucí, manufakturní dělbou práce a masovou produkcí pro světový trh se zboží fakticky objevuje jako síla, která reálně *okupuje* sociální život. A právě tehdy se ustavuje politická ekonomie jakožto dominantní věda a jakožto věda sloužící dominanci.

42

Spektákl je momentem, kdy zboží dospělo k *celkové okupaci* sociálního života. Nejenže je vztah ke zboží viditelný, ale dokonce již není vidět nic jiného: svět, který vidíme, je světem tohoto vztahu. Moderní ekonomická produkce rozšiřuje svou diktaturu extenzivně i intenzivně. I na těch nejméně industrializovaných místech je její nadvláda již přítomna v podobě několika hvězdných druhů zboží a jakožto imperialistické ovládnání ze strany oblastí, které z hlediska rozvoje produktivity stojí v popředí. V těchto pokročilých oblastech je sociální prostor zahlcen nepřetržitým kupením geologických vrstev zboží. Od-

cizená konzumace se v této fázi „druhé průmyslové revoluce“ stává pro masu úkolem tvořícím doplněk odcizené produkce. *Veškerá prodávaná práce* v rámci určité společnosti se na globální úrovni stává *celkovým zbožím*, jež se musí udržovat v oběhu. K tomu je třeba, aby se toto celkové zboží fragmentárně navracelo k fragmentárnímu individu, absolutně oddělenému od produktivních sil fungujících jako celek. A zde se tedy specializovaná věda, jež slouží dominanci, musí sama specializovat: rozdrobuje se na sociologii, psychotechniku, kybernetiku, sémiologii atd., čímž bdí nad autoregulací všech úrovní procesu.

43

Zatímco v prvotní fázi akumulace kapitálu „vidí politická ekonomie v *proletáři* pouze *dělníka*“, který musí dostávat minimum nezbytné pro zachování své pracovní síly, a nikdy o něm neuvažuje „s ohledem na jeho volný čas a na jeho lidství“, tato myšlenková pozice vládnoucí třídy se převrátí, jakmile stupeň nadbytku dosažený v produkci zboží vyžaduje přebytek dělníkovy spolupráce. S tímto dělníkem, náhle očištěným od naprostého pohrdání, jež je mu jasně naznačováno všemi způsoby organizace produkce a dohlížení na ni, se najednou den co den, kdykoli se ocitne mimo produkci, pod rouškou konzumenta zdánlivě zachází s úslužnou zdvořilostí, jako s váženou osobou. *Zbožní humanismus* si bere na starost „volný čas a lidství“ pracujících, a to docela prostě proto, že politická ekonomie nyní může a musí tyto sféry ovládat *jakožto politická ekonomie*. „Završené popření člověka“ se takto zmocnilo totality lidské existence.

44

Spektákl je nepřetržitou opiovou válkou, jejímž účelem je ztotožnění statků se zbožím a uspokojení s přežíváním rozšiřujícím se podle vlastních zákonů. Pokud je však konzumovatelné přežívání něčím, co se musí neustále rozšiřovat, je to proto, že nepřestává *obsahovat nouzi*. Pokud mimo rozšířené přežívání není nic, žádný bod, v němž

by jeho růst mohl ustát, je to proto, že samo není mimo nouzi, ale že je nouzí, jež se stala bohatší.

45

S nástupem automatizace, která je současně nejpokročilejším sektorem moderního průmyslu i modelem, v němž je dokonale shrnuta jeho praxe, musí svět zboží překonat následující rozpor: technická instrumentalizace, jež objektivně ruší práci, musí současně uchovávat *práci jakožto zboží* a jako jediné místo, kde se zboží rodí. Aby automatizace nebo jakákoli jiná, méně extrémní forma zvyšování produktivity práce fakticky nezmenšovala nutnou dobu společenské práce v celospolečenském měřítku, je nezbytné vytvořit nové druhy zaměstnání. Terciární sektor, tj. sektor služeb, představuje obrovské rozšíření tylových linií armády distribuce a oslavy současného zboží, mobilizaci pomocných sil, která příhodně navazuje, prostřednictvím samotné skutečnosti potřeb vážících se k tomu či onomu zboží, na nutnost takovéto organizace práce v zázemí.

46

Směnná hodnota se mohla zformovat pouze jakožto činitel užité hodnoty, avšak její vítězství, dosažené vlastními zbraněmi, vytvořilo podmínky její autonomní nadvlády. Zmobilizovala veškeré lidské užívání, utvořila si monopol na jeho uspokojování a nakonec začala toto *užívání řídit*. Směnný proces se ztotožnil s veškerým možným užíváním, které mu tak bylo vydáno napospas. Směnná hodnota je kondotírem užité hodnoty a nakonec vede válku na vlastní pěst.

47

Ona konstanta kapitalistické ekonomiky, jíž je *tendence ke snižování užité hodnoty*, rozvíjí novou formu nouze uvnitř rozšířeného přežívání, jež není nijak oproštěno od někdejšího nedostatku, protože při svém donekonečna postupujícím úsilí vyžaduje účast velké většiny lidí jakožto námezdních pracujících a protože každý ví, že se mu musí

podřídít nebo zemřít. U opravdových základů přijetí obecné iluze, týkající se konzumace moderního zboží, stojí skutečnost tohoto vydírání, fakt, že užívání i ve své nejhudší podobě (jídlo/bydlení) již existuje jen v zajetí iluzorního bohatství rozšířeného přežívání. Skutečný konzument se stává konzumentem iluzí. Touto fakticky reálnou iluzí je zboží a jejím obecným projevem je spektakl.

48

Užitná hodnota, která byla implicitně obsažena v hodnotě směnné, musí být nyní, v převrácené realitě spektaklu, výslovně proklamována, a to právě proto, že její faktická realita je nahlodávána přebujelou zbožní ekonomikou, a protože falešný život si nezbytně žádá pseudoospravedlnění.

49

Spektakl je jinou tváří peněz - abstraktním obecným ekvivalentem všeho zboží. Pokud však peníze ovládaly společnost jakožto reprezentace ústřední ekvivalence, tj. směnitelné povahy rozličných statků, jejichž užívání zůstávalo neporovnatelné, spektakl je jejich rozvinutým moderním doplňkem, v němž se celý zbožní svět objevuje pohromadě, jakožto obecná ekvivalence toho, čím může celá společnost být a co může činit. Spektakl jsou peníze, na něž se *pouze díváme*, neboť celek užívání se v něm již směnil za celek abstraktní reprezentace. Spektakl není jen služebníkem *pseudoužívání* - sám o sobě je již pseudoužíváním života.

50

V okamžiku výskytu *ekonomického* nadbytku se zkoncentrovaný výsledek společenské práce stává zjevným (*apparent*) a veškerou skutečnost podrobuje zdánlivosti (*appareance*), která je nyní jeho produktem. Kapitál již není neviditelným centrem, řídicím způsob produkce: jeho akumulace jej v podobě smyslových předmětů vystavuje i na periferii. Společnost v celém svém rozsahu je jeho portrétem.

51

Vítězství autonomní ekonomiky musí být zároveň její prohrou. Síly, které uvolnila, ruší *ekonomickou nutnost*, jež tvořila nehybný základ starých společností. Když tento základ nahrazuje nutností nekonečného ekonomického rozvoje, může uspokojování původních a povšechně uznávaných lidských potřeb nahradit pouze nepřetržitým vyráběním pseudopotřeb, které se slévají v jedinou pseudopotřebu, již je udržování její vlády. Autonomní ekonomika se však navždy odděluje od hlubinné potřeby, a to právě v té míře, v jaké vystupuje ze *sociálního nevědomí*, které na ní záviselo, aniž si toho bylo vědomo. „Vše, co je vědomé, se opotřebovává. To, co je nevědomé, zůstává beze změny. Nepodléhá však nevědomý obsah sám zkáze, jakmile je uvolněn?“ (Freud)

52

Ve chvíli, kdy společnost odhaluje, že je závislá na ekonomice, je ekonomika ve skutečnosti závislá na ní. Tato podpovrchová síla, která narůstala tak dlouho, až se svrchovaně projevila, rovněž ztratila svou působnost. Kde bylo ekonomické *ono*, musí vyvstat *já*. Subjekt se může vynořit jen ze společnosti, tj. z boje, jímž tato společnost sama o sobě je. Jeho možná existence je odkázána na výsledky třídního boje, který se odhaluje jako produkt a producent ekonomického základu dějin.

53

Vědomí touhy a touha vědomí jsou shodně oním projektem, který ve své negativní podobě usiluje o zrušení tříd, tj. o to, aby pracující byli přímými vlastníky všech momentů své činnosti. Jeho *opakem* je společnost spektaklu, v němž zboží nazírá sebe sama ve světě, který stvořilo.

III. Jednota a rozdělení ve zdánlivosti

„V této zemi probíhá na filosofickém poli nová a živá polemika v souvislosti s pojmy ‚jedno se dělí na dvě‘ a ‚dvě se sjednocují v jedno‘. Tato debata je bojem mezi těmi, kdo jsou pro materialistickou dialektiku, a těmi, kdo jsou proti ní, bojem mezi dvěma pojetím světa: pojetím proletářským a pojetím buržoazním. Ti, kdo tvrdí, že ‚jedno se dělí na dvě‘ představuje základní zákon všech věcí, stojí na straně materialistické dialektiky; ti, kdo tvrdí, že základním zákonem všech věcí je ‚dvě se sjednocují v jedno‘, jsou proti materialistické dialektice. Obě strany si mezi sebou vytyčily jasnou demarkační čáru a jejich argumenty jsou v diametrálním protikladu. V této polemice se na ideologické rovině odráží vyhrcožený a složitý třídní boj, probíhající v Číně i na celém světě.“

Rudý prapor, Peking, 21. září 1964

54

Spektákl, stejně jako moderní společnost, je současně sjednocený a rozdělený. Právě tak jako moderní společnost staví svou jednotu na rozpolcenosti. Když se však ve spektáklu vynoří rozpor, začne se mu záhy protiřečit převrácením jeho smyslu; na odiv stavěné rozdělení je tedy jednotné, zatímco na odiv stavěná jednota je rozdělená.

55

Jakožto oficiální rozpor, náležející *de facto* k reálné jednotě, se odehrává boj sil, které se utvořily za účelem spravování jednoho a téhož socioekonomického systému; děje se tak v celosvětovém měřítku i uvnitř každého národa.

56

Falešné spektakulární boje soupeřících podob oddělené moci jsou zároveň reálné v tom ohledu, že vyjadřují nerovnoměrný a konfliktní vývoj systému, relativně rozporné zájmy tříd či frakcí těchto tříd, které uznávají systém a určují si vlastní podíl na jeho moci. Stejně jako vývoj té nejpokročilejší ekonomiky spočívá ve střetu jistých priorit s jinými prioritami, i totalitární řízení ekonomiky státní byrokracií a situace zemí, které se ocitly ve sféře kolonizace nebo polokolonizace, se vyznačují významnými specifiky, pokud jde o podoby produkce a moci. Tyto rozličné protiklady se mohou ve spektáklu předkládat podle zcela odlišných kritérií, jako naprosto odlišné formy společností. Vedle jejich faktické reality coby specifických sektorů však

pravda jejich specifického charakteru spočívá v univerzálním systému, v němž jsou obsaženy: v jednotném proudu, který z celé planety učinil své působiště, totiž v kapitalismu.

57

Společnost, jež je nositelkou spektaklu, neovládá rozvojové oblasti jen na základě své ekonomické hegemonie. Ovládá je *jakožto společnost spektaklu*. Moderní společnost spektakulárně zaplavila sociální povrch každého kontinentu, a to i tam, kde dosud chybí materiální základna. Tato společnost definuje program určité vládnoucí třídy a řídí její utváření. A stejně jako předkládá pseudozboží, po němž lze toužit, nabízí také místním revolucionářům falešné modely revoluce. Vlastní spektakl byrokratické moci, jež ovládá některé průmyslové země, je právě součástí celkového spektaklu jakožto jeho obecná pseudonegace a jeho opora. Přestože spektakl, nahlížený ve svých různých místních podobách, jasně ukazuje totalitární specializace sociální promluvy a správy, na úrovni globálního fungování systému se tyto specializace rozpouštějí v *celosvětové dělbě spektakulárních úkolů*.

58

Dělba spektakulárních úkolů, uchováající obecnost stávajícího řádu, především uchováá dominantní pól svého vývoje. Spektakl má své kořeny v půdě ekonomiky, jež se stala ekonomikou nadbytku, a právě tam se rodí plody, jež nakonec spějí k ovládnutí spektakulárního trhu navzdory ideologicko-policejním ochranným bariérám jakéhokoli lokálního spektaklu, který si činí nárok na soběstačnost.

59

Pohyb *banalizace*, jenž pod třípytivými zábavami spektaklu ovládá v celosvětovém měřítku moderní společnost, vládne této společnosti také v každém z bodů, v nichž rozvinutá konzumace zboží zdánlivě rozšířila počet rolí a předmětů, které si lze zvolit. Přežívání náboženství

a rodiny - jež zůstává hlavní formou předávání odkazu třídní moci -, a tedy i přežívání morálního útlaku, jež náboženství a rodina zajišťují, se může kombinovat coby jedno a totéž s mnohmluvným přítakáním slasti z *tohoto* světa, přičemž tento svět je právě produkován jen jako pseudoslasi, jež v sobě chová útlak. K blaženému přijímání toho, co existuje, se jako jedno a totéž může rovněž připojit čistě spektakulární revolta: tím se vyjadřuje prostý fakt, že sama nespokojenost se stala zbožím, jakmile začal být ekonomický nadbytek schopen rozšířit svou produkci i na zpracovávání takovéto suroviny.

60

Fenoméni mediální hvězdy, tedy spektakulární reprezentace živého člověka, v sobě soustřeďuje obraz jisté možné role, a tedy i onu banalitu. Úděl hvězdy spočívá ve specializaci na *zdánlivý (apparent) prožitek*, je to předmět identifikace s vnějškovým (*apparente*) životem bez hloubky, jež musí kompenzovat rozdrobenost fakticky prožívaných produktivních specializací. Hvězdy existují proto, aby znázorňovaly rozmanité typy životních stylů i stylů chápání společnosti, jež mají svobodu k tomu, aby se uplatňovaly *globálně*. Hvězdy ztělesňují nedostupný výsledek společenské *práce*, napodobující její vedlejší produkty, které se magicky přenášejí nad tuto práci coby její cíl: *moc* a *dovolená*, rozhodování a konzumace, stojící na počátku i na konci nezpochybňovaného procesu. Někdy je to vládní moc, jež se personalizuje do podoby pseudohvězdy; jindy je to konzumní hvězda, nechávající se zvolit jakožto pseudomoc nad prožitkem. Ovšem stejně tak jako tyto aktivity hvězdy nejsou skutečně globální, není jim vlastní ani žádná rozmanitost.

61

Činitel spektaklu, inscenovaný v podobě hvězdy, je protikladem individua, nepřitelem individua, a to jak sám v sobě, tak stejně očitě i u druhých. Protože vstoupil do spektaklu jako identifikační vzor, vzdal se jakékoli samostatné kvality a sám se ztotožnil s obecným zákonem poslušného následování běhu všech věcí. Jakkoli hvěz-

da v oblasti konzumu z vnějšího pohledu představuje zobrazení různých typů osobnosti, ukazuje každý z těchto typů jako něco, co má stejný přístup k celku konzumace a co v něm obdobným způsobem nalézá štěstí. Hvězda v oblasti rozhodování musí disponovat kompletní zásobou přípustných lidských kvalit. Oficiální rozdíly mezi nimi jsou takto zrušeny oficiální podobností, jež je předpokladem jejich vynikání ve všem. Chruščov se stal generálem, rozhodujícím o bitvě u Kurska, ovšem nikoli na místě, nýbrž při dvacátém výročí, když již byl hlavou státu. Kennedy zůstal řečníkem tak dlouho, že proslavil chvalořeč nad vlastním hrobem, protože Theodore Sorensen i v tomto okamžiku pro jeho nástupce nadále sepisoval proslovy ve stylu, který měl takový význam při rozpoznávání osobnosti zesnulého. Obdivuhodní lidé, v nichž se ztělesňuje systém, jsou dobře známi kvůli tomu, že nejsou tím, čím jsou; každý ví, že velkými lidmi se stali tím, že klesli pod úroveň toho nejméně významného individuálního života.

62

Falešná volba v rámci spektakulárního nadbytku, volba spočívající v souběžné existenci konkurenčních a solidárních spektaklů stejně jako v souběžné existenci rolí (princiálně vyznačovaných a nesených určitými předměty), jež se zároveň navzájem vylučují i překrývají, se rozvíjí v boji přeludných kvalit, které mají podněcovat horlivé přitakávání kvantitativní trivialitě. Takto se znovu rodí prastaré falešné opozice, regionalismy či rasismy, jejichž úkolem je přeměňovat vulgárnost hierarchických pozic v konzumaci na smyšlenou ontologickou nadřazenost. Takto se znovuutváří nekonečná řada směšných střetů, rozněcující jakýsi rádoby hravý zájem, a to od sportovních soutěží až po volby. Všude, kde se nastolila konzumace založená na nadbytku, se mezi klamnými rolemi dostává do popředí zásadní spektakulární protiklad mládeže a dospělých: dospělého, pána svého života, už totiž nikde nelze najít, a mládí, tedy změna toho, co existuje, není nikterak vlastností těch lidí, kteří jsou nyní mladí, nýbrž je to vlastnost ekonomického systému, kapitalistické dynamičnosti. Jsou to věci, jež vládou a jež jsou mladé; věci, jež se samy vytlačují a nahrazují.

63

Pod spektakulárními protiklady se skrývá *jednota bídy*. Jestliže rozličné formy téhož odcizení mezi sebou soupeří pod maskou absolutní volby, je tomu tak proto, že jsou všechny vystaveny na vytěsňených reálných rozporech. Spektákl - v souladu s nutnostmi specifického stadia bídy, které popírá a udržuje - existuje v *koncentrované* nebo v *rozptýlené* podobě. V obou případech není ničím jiným, než obrazem šťastného sjednocení, obklopeného bezútěšností a děsem, obrazem nacházejícím se v poklidném středu neštěstí.

64

Koncentrovaná spektakularita je bytostně spjata s byrokratickým kapitalismem; jako techniku státní moci ji však lze importovat i do zastalejších smíšených ekonomik, anebo ji aplikovat v určitých momentech krize rozvinutého kapitalismu. Byrokratické vlastnictví je ve skutečnosti samo koncentrované v tom smyslu, že jednotlivý byrokrat má k vlastnictví celkové ekonomiky vztah pouze prostřednictvím byrokratického společenství a pouze jakožto jeho člen. Také méně rozvinutá produkce zboží se prezentuje v koncentrované podobě: zboží, kterým byrokracie disponuje, je souhrnná společenská práce, a to, co tato byrokracie prodává společnosti zpět, je její celkové přežití. Diktatura byrokratické ekonomiky nemůže vykořisťovaným masám nechat žádný významnější prostor volby, neboť si všechno musela zvolit sama a jakákoli jiná vnější volba, ať už se týká stravování nebo hudby, již tedy znamená volbu jejího naprostého zničení. Tuto diktaturu musí provázet permanentní násilí. Její spektákl vnucuje obraz dobra, který shrnuje vše, co oficiálně existuje, a zpravidla se koncentruje v jediném člověku, jenž je garantem jeho totalitární soudržnosti. S touto absolutní hvězdou se každý musí magicky ztotožnit, anebo zmizet. Jedná se totiž o vládce ne-konzumace všech ostatních, o heroický obraz přijatelného smyslu absolutního vykořisťování, jímž je ve skutečnosti prvotní akumulace, urychlená terorem. Musí-li se každý Číňan učit Maa, a tedy se jím stát, je to proto, že *neexistuje nic ji-*

ného, čím by člověk měl být. Kde vládne koncentrovaná spektakularita, vládne také policie.

65

Rozptýlená spektakularita je spjata se zbožním nadbytkem, s ničím nenarušovaným rozvojem moderního kapitalismu. Každé jednotlivé zboží je zde ospravedlněno ve jménu velkoleposti souhrnné produkce předmětů, jejíž spektakl představuje jakýsi apologetický katalog. Na scéně sjednoceného spektaklu, jenž je součástí ekonomiky nadbytku, se přetlačují nesmiřitelná tvrzení; stejným způsobem pak různé hvězdné druhy zboží souběžně podporují své rozporné projekty uspořádání společnosti, přičemž automobilový spektakl usiluje o dokonalý dopravní provoz, ničící stará městská centra, zatímco spektakl města samotného potřebuje určité čtvrti jako muzea. Uspokojení, jež je samo o sobě již problematické a o němž se má za to, že náleží ke *konzumaci celku*, je ihned falzifikováno v tom ohledu, že reálný konzument se může přímo dotknout pouze po sobě následujících zlomků onoho zbožního štěstí, zlomků, v nichž je kvalita připisovaná celku pokaždé očividně nepřítomná.

66

Každé jednotlivé zboží bojuje samo za sebe, nemůže uznat jiná zboží a chce se všude prosadit, jako kdyby bylo zbožím jediným. Spektakl je tedy epickým zpěvem o tomto střetu, zpěvem, který žádný pád Tróje nemůže ukončit. Spektakl neopěvuje muže a jejich zbraně, ale jejich zboží a vášně. Každé zboží, následující svou vášně, v tomto slepém boji *de facto* nevědomky uskutečňuje něco vyššího: zboží se stává světem, což splývá s tím, že svět se stává zbožím. Jakousi *lstí zbožního rozumu* se tak *jednotlivost* zboží tímto bojem opotřebovává, zatímco zbožní forma směřuje ke svému absolutnímu uskutečnění.

67

Uspokojení, které nadbytečné zboží již nemůže poskytnout svým užíváním, se začne vyhledávat v uznání jeho hodnoty jakožto zboží: jde

o užívání *zboží*, které si vystačí samo o sobě, a ze strany konzumenta se jedná o nábožné vytržení nad svrchovanou svobodou tohoto zboží. A tak se rychle šíří vlny nadšení pro určitý produkt, podporovaný a posilovaný všemi informačními prostředky. V nějakém filmu se objeví nový styl oblékání; časopis zakládá kluby, které zase propagují rozličné doplňkové produkty. Fenomén tzv. *gadgets* vyjadřuje fakt, že ve chvíli, kdy záplava zboží sklouzává k absurdnosti, se sama absurdnost stává specifickým zbožím. Kupříkladu v reklamních přívěscích na klíče, které se již nekupují, ale dostávají se jako dárky doprovázející nákup luxusních předmětů, anebo se stávají směnným artiklem, čímž přesahují svou vlastní sféru, lze rozpoznat projev mystické odevzdání transcenci zboží. Ten, kdo sbírá přívěsky na klíče, jež byly vyrobeny právě proto, aby se sbíraly, hromadí *zbožní odpustky*, oslnivý to znak reálné přítomnosti zboží mezi jeho věrnými stoupenci. Zvěčněný člověk staví na odív důkaz své důvěrné spjatosti se zbožím. Stejně jako u křečovitých vytržení či zázračných vizí v případech starého náboženského fetišismu dospívá i zbožní fetišismus k momentům horečného rozrušení. Jediné užití, které se zde dosud projevuje, je základní užívání podrobenosti.

68

Pseudopotřebu vnucovanou v rámci moderní konzumace nepochybně nelze postavit do protikladu k jakékoli autentické potřebě či touze, jež by sama nebyla formována společností a jejími dějinami. Nadbytečné zboží tu však představuje naprosté přerušení organického vývoje společenských potřeb. Jeho mechanická akumulace uvolňuje určitou *neomezenou umělost*, před níž živoucí touha zůstává bezbranná. Kumulativní síla nezávislé umělosti s sebou všude *nese falzifikaci sociálního života*.

69

V obraze společnosti, šťastně sjednocené konzumací, je reálné rozdělení pouze *odsouváno* až do další nenaplněnosti související s tím, co lze konzumovat. Každý jednotlivý produkt, který musí představovat

naději na oslnivou zkratku, jíž se konečně dospěje do zaslíbené země neomezené konzumace, je sám obřadně prezentován jako produkt jedinečný a rozhodující. Avšak stejně jako v případě okamžitého rozšíření módy aristokraticky vyhlížejících křestních jmen, jejichž nositeli se posléze stanou téměř všichni jednotlivci téhož věku, i předmět, od něhož se očekává jedinečná moc, mohl být předložen k masovému zbožňování jen proto, že byl vyroben v dostatečně velkém množství exemplářů, aby ho bylo možno masově konzumovat. Prestižní charakter toho kterého produktu vzniká jen proto, že tento produkt se na okamžik dostal do středu sociálního života jakožto odhalené tajemství účelu produkce. Předmět, který byl prestižní ve spektaklu, začne být vulgární v okamžiku, kdy se dostane k určitému konzumentovi, ve stejné chvíli jako ke všem ostatním. Příliš pozdě odhaluje svou bytostnou chudost, jež přirozeně pochází z ubohosti jeho produkce. Vzápětí se však objevuje další předmět, který je nositelem ospravedlnění celému systému a domáhá se uznání.

70

Podvodná povaha uspokojení se sama musí prozrazovat tím, že sama sebe nahrazuje, že sleduje změnu produktů i změnu obecných podmínek produkce. To, co zcela nestydatě ujišťovalo o své vlastní nepřekonatelné skvělosti, se nicméně v rozptýleném i koncentrovaném spektaklu mění, a jedině samotný systém je tím, co musí být zachováno: Stalina, stejně jako zboží, jež vyšlo z módy, zamítají titíž lidé, kteří je prosazovali. Každá *nová lež* reklamy je zároveň *přiznáním* lži předešlé. Každé zhroucení nějaké postavy ztělesňující totalitní moc odhaluje *iluzorní společenství*, jež ji jednohlasně schvalovalo a které nebylo ničím jiným než shlukem osamělých existencí bez jakýchkoli iluzí.

71

Vše, co spektakl předkládá jako trvalé, je založeno na změně a musí se měnit spolu s jeho základnou. Spektákl je naprosto dogmatický a zároveň nemůže skutečně vyústit do žádného pevného dogmatu.

Pro spektakl se nic nezastavuje; je to stav, jenž je pro něj přirozený, a přesto stojí v nejdůslednějším protikladu k jeho sklonu.

72

Nereálná jednota, již spektakl proklamuje, zastírá třídní rozdělení, na němž spočívá reálná jednota kapitalistického produkčního způsobu. To, co nutí producenty, aby se podíleli na výstavbě světa, je rovněž tím, co je od světa odvrací. To, co nastoluje vztahy mezi lidmi osvobozenými od místních a národních omezení, je rovněž tím, co je od sebe vzdaluje. To, co nutí k prohlubování racionality, je rovněž tím, co vyživuje iracionalitu hierarchického vykořisťování a útlaku. To, co vytváří abstraktní moc společnosti, vytváří i její konkrétní *nesvobodu*.

IV. Proletariát jako subjekt a reprezentace

„Rovné právo všech lidí na statky a slasti tohoto světa, odstranění veškeré autority, popření všech mravních mezí, toť, pohlédneme-li na věci hlouběji, podstata povstání z 18. března a charta onoho hrozivého sdružení, které mu dalo do rukou zbraně.“

Parlamentní vyšetřování povstání z 18. března

73

Skutečný pohyb, jenž ruší stávající podmínky, vládne společnosti na základě vítězství buržoazie v ekonomice, a ve viditelné podobě se tak děje od doby, kdy se toto vítězství přeneslo na politickou rovinu. Rozvoj produktivních sil způsobil roztržení dřívějších produkčních vztahů a veškerý statický řád se rozpadá v prach. Vše, co bylo absolutní, se stává dějinným.

74

Když jsou lidé vrženi do dějin, když se musí podílet na práci a bojích, jimiž jsou ony dějiny tvořeny, jsou nuceni nahlížet své vztahy střízlivě. Předmět těchto dějin není odlišný od toho, co dějiny samy se sebou uskutečňují, přestože poslední nevědomá metafyzická vize dané historické epochy může nazírat produktivní pokrok, skrze nějž se dějiny rozvinuly, jako sám předmět dějin. *Subjektem* dějin může být pouze živá bytost, jež se sama produkuje, stává se pánem a vlastníkem svého světa, jenž je dějinami, a existuje jako *vědomí své vlastní hry*.

75

Třídní boje dlouhé *revoluční epochy*, zahájené vzestupem buržoazie, se rozvíjejí v rámci stejného proudu jako *myšlení dějin*, dialektika, tedy myšlení, které se již nezastavuje u hledání smyslu jsoucího, nýbrž se povznáší k poznávání rozpadu všeho, co jest, a v tomto pohybu rozpouští veškerou oddělenost.

76

Hegel již nemusel *vykládat* svět, ale *přeměnu* světa. Protože *vykládal pouze* přeměnu, nepředstavuje Hegel nic jiného než *filosofické* završení filosofie. Chce pochopit svět, *který se sám utváří*. Toto dějinné myšlení je dosud pouhým vědomím, jež vždy přichází příliš pozdě a vyslovuje ospravedlnění *post festum*. Oddělenost tedy překonalo jen *v myšlení*. Paradox, spočívající ve vytvoření závislosti smyslu veškeré skutečnosti na jejím dějinném završení a zároveň v odhalování tohoto smyslu tím, že se toto myšlení samo ustavuje jako završení dějin, plyne z prostého faktu, že tento myslitel buržoazních revolucí 17. a 18. století usiloval ve své filosofii pouze o *smíření* s jejich výsledkem. „Dokonce ani jakožto filosofie buržoazní revoluce nevyjadřuje celý proces této revoluce, nýbrž jen její poslední závěr. V tomto smyslu nejde o filosofii revoluce, ale o filosofii restaurace.“ (Karl Korsch, *Teze o Hegelovi a revoluci*) Hegel jako poslední vykonal práci filosofa, tj. „oslavu toho, co existuje“; avšak vše, co pro něho existovalo, již mohla být pouze totalita dějinného pohybu. Protože *vnější* pozice myšlení byla *de facto* zachována, bylo možné ji maskovat jedinečným ztotožněním s předem daným projektem Ducha, absolutního hrdiny, který učinil, co chtěl, a chtěl, co učinil, a jehož završení splývá s přítomností. Filosofie, která umírá v myšlení dějin, již tedy může oslavovat svůj svět jen tak, že jej popře, neboť má-li se chopit slova, musí předpokládat, že ony světové dějiny, na něž všechno redukovala, již skončily a že skončilo i jednání jediného soudu, v němž může být vynesena rozsudek pravdy.

77

Když proletariát svou vlastní aktivní existencí dává najevo, že toto myšlení dějin se nezapomnělo, vyvrácení *závěru* je zároveň potvrzením metody.

78

Myšlení dějin může být zachráněno pouze tím, že se stane myšlením praktickým; a praxe proletariátu jakožto revoluční třídy nemůže

být ničím menším než dějinným vědomím, zaobírajícím se totalitou světa. Všechny teoretické proudy *revolučního* dělnického hnutí vzešly z kritické konfrontace s hegelovským myšlením, ať už jde o Marxe, anebo o Stirnera a Bakunina.

79

Neoddělitelnost Marxovy teorie a hegelovské metody je sama neoddělitelná od revoluční povahy této teorie, tj. od její pravdy. A v tomto ohledu byl onen první vztah opomíjen nebo špatně chápán, anebo byl odsuzován jako slabá stránka toho, co se mylně stávalo marxistickým učením. V knize *Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie* Bernstein skvěle odhaluje tuto spjatost dialektické metody a dějinného *zaujetí stanoviska*, když lomí rukama nad nepříliš vědeckými předpověďmi *Manifestu* z roku 1847 ohledně blížící se proletářské revoluce v Německu: „Tento dějinný sebeklam, jenž byl natolik chybný, že by jej kterýkoli politický vizionář jen stěží dokázal překonat, by byl u Marxe, který se v té době již vážně zabýval ekonomikou, zcela nepochopitelný, kdybychom v něm nemuseli vidět výsledek pozůstatku antitetické hegelovské dialektiky, které se Marx, právě tak jako Engels, nikdy nedokázal úplně zbavit. V oněch dobách všeobecného věření mu to bylo tím osudnější.“

80

Převrácení, které Marx uskutečňuje kvůli „přenosové záchraně“ myšlení buržoazních revolucí, nespočívá v tom, že by materialistický rozvoj produktivních sil triviálně nahradil putování hegelovského Ducha, směřujícího k setkání se sebou samým v čase, přičemž jeho objektivace je totožná s jeho odcizením a jeho historická zranění nezanechávají žádné jizvy. Dějiny, jež se staly skutečnými dějinami, již nemají *účel a konec*. Marx zničil Hegelovu *oddělenou* pozici tváří v tvář tomu, co nastává, i *nazírání* svrchovaného vnějšího činitele, ať je jakýkoli. Teorie má již poznávat jen to, co činí. Nazírání pohybu ekonomiky v dominantním myšlení současné společnosti je naopak *nepřevráceným* dědictvím *nedialektické* části hegelovského pokusu o kru-

hový systém: je to schvalování, které ztratilo pojmový rozměr a které již ke svému ospravedlnění nepotřebuje hegelianismus, neboť pohyb, který je třeba velebit, je již jen bezmyšlenkovitým sektorem světa, sektorem, jehož mechanický rozvoj fakticky dominuje celku. Marxův projekt je projektem vědomých dějin. Kvantitativno, které vyvstává ve slepém rozvoji čistě ekonomických produktivních sil, se musí změnit na kvalitativní dějinné přivlastnění. *Kritika politické ekonomie* je prvním aktem tohoto *konce prehistorie*: „Ze všech produktivních nástrojů je největší produktivní silou sama revoluční třída.“

81

Marxova teorie je úzce spjata s vědeckým myšlením na základě racionálního chápání sil, jež ve společnosti reálně působí. Zásadním způsobem však stojí *mimo* vědecké myšlení, které je v ní zachováno jen jako překonané: jedná se o pochopení *boje*, a vůbec ne *zákona*. „Známe jen jednu vědu, vědu historickou,“ praví *Německá ideologie*.

82

Buržoazní epocha, která chce dát dějinám vědecký základ, opomíjí skutečnost, že věda, která je k dispozici, musela daleko spíše sama mít - spolu s ekonomikou - základ dějinný. A naopak, dějiny na tomto poznání důsledně závisejí jen tehdy, zůstávají-li pouze *ekonomickými dějinami*. Bláhovost socialistických výpočtů, které se domnívaly, že stanovily přesnou periodicitu krizí, ukazuje, nakolik ostatně mohlo hledisko vědeckého pozorování opomíjet podíl dějin na ekonomice samé, tedy globální proces, který pozměňuje svá vlastní základní vědecká data; a od doby, kdy se soustavnému zasahování ze strany státu podařilo vyrovnat účinek krizových tendencí, vidí tentýž typ uvažování v této rovnováze jakousi definitivní ekonomickou harmonií. I když projekt překonání ekonomiky, projekt přivlastnění si dějin, musí poznat - a sám do sebe vstřebat - vědu o společnosti, nemůže sám být *vědecký*. V tomto posledním hnutí, které se domnívá, že ovládá soudobé dějiny vědeckým poznáním, zůstalo revoluční hledisko hlediskem *buržoazním*.

Jakkoli byly utopické směry socialismu samy historicky založeny na kritice stávajícího společenského uspořádání, mohou být označeny za utopické právě v té míře, v níž odmítají dějiny - tj. reálně probíhající boj, stejně jako plynutí času, nezávislé na nehybné dokonalosti jejich obrazu šťastné společnosti -, ovšem ne proto, že by odmítaly vědu. Utopičtí myslitelé se naopak bezvýhradně řídí vědeckým myšlením, jak se prosadilo v předchozích staletích. Snaží se o dovršení tohoto obecného racionálního systému: rozhodně se nepokládají za neozbrojené proroky, protože věří ve společenskou sílu vědeckého důkazu a dokonce, v případě saint-simonismu, v převzetí moci ze strany vědy. Sombart uvádí jejich typickou otázku: „Jak by lidé chtěli vydobýt prostřednictvím bojů to, co se musí *dokázat*?“ Vědecké pojetí, jež je utopistům vlastní, nicméně nedosahuje poznání, že určité společenské skupiny mají své zájmy ve stávající situaci, disponují silami nutnými k jejímu udržení, a také formami falešného vědomí, odpovídajícími takovémuto pozicím. Toto pojetí tedy zůstává výrazně pozadu za historickou skutečností vývoje samotné vědy, který se ve velké míře řídil *společenskou poptávkou*, vzešlou právě z těchto faktorů, a který vybírá nejen to, co může být přípustné, ale i to, o co se může usilovat. Utopičtí socialisté, kteří zůstali uvězněni ve *vědeckém způsobu vykládání pravdy*, pojmají tuto pravdu podle jejího čistě abstraktního obrazu, jenž se prosadil již v mnohem starším vývojovém stadiu společnosti. Jak si povšiml Sorel, utopisté se domnívají odhalovat a dokazovat zákony společnosti podle *astronomického* modelu. Harmonie, o kterou usilují a jež je nepřátelská dějinám, je výsledkem pokusu aplikovat na společnost takovou vědu, která je na dějinách nejméně závislá. Tato harmonie se pokouší prosadit se stejnou experimentální nevinností jako newtonismus a neustále postulovaný šťastný osud „hraje v jejich společenské vědě obdobnou roli, jaká v racionální mechanice náleží inercií“ (*Materiály pro teorii proletariátu*).

Deterministicko-vědecká stránka Marxova myšlení byla právě onou trhlinou, skrze niž pronikl proces „ideologizace“, a to už za jeho života a ještě více v teoretickém dědictví zanechaném dělnickému hnutí. Příchod subjektu dějin je stále odkládán na později, a právě historická věda *par excellence*, totiž ekonomie, má stále větší tendenci garantovat nutnost své vlastní budoucí negace. Tím je však z pole teoretického vidění vytlačena revoluční praxe, která je jedinou pravdou této negace. Je tedy důležité trpělivě studovat ekonomický vývoj a s hegelovským klidem dosud připouštět jeho bolestnost, což ve svém výsledku zůstává „hřbitovem dobrých úmyslů“. Odhalujeme, že podle vědy o revolucích nyní *vědomí přichází vždy příliš brzo* a bude se mu muset dostat poučení. „Dějiny nám nedaly za pravdu, nám i všem ostatním, kdo smýšleli jako my. Ukázaly jasně, že stav ekonomického vývoje na kontinentě nebyl tehdy ještě ani zdaleka zralý...“ napíše Engels v roce 1895. Marx si po celý život udržoval jednotné hledisko své teorie, avšak *výklad* jeho teorie se přenesl na *půdu* dominantního myšlení tím, že se upřesňoval v podobě kritik jednotlivých disciplín a především jako kritika základní vědy buržoazní společnosti, totiž politické ekonomie. Právě z tohoto zmrzačení, jež bylo později přijato jako definitivní, se vytvořil „marxismus“.

Vada v Marxově teorii je přirozeně vadou revolučního boje proletariátu v jeho době. Dělnická třída nevyhlásila v Německu v roce 1848 permanentní revoluci a Komuna byla poražena kvůli své izolovanosti. Revoluční teorie tedy nemůže ještě docílit své vlastní celistvé existence. To, že byla omezena na svou obranu a zpřesnění v rámci vědecké práce, izolované v *Britském muzeu*, implikovalo jisté selhání v teorii samé. Právě z vědeckých obhajob, týkajících se budoucího vývoje dělnické třídy, a z organizační praxe, jež byla s těmito obhajobami spojena, se v pokročilejším stadiu stanou překážky pro proletářské vědomí.

Veškerou teoretickou nedostatečnost *vědecké* obhajoby proletářské revoluce lze - co do obsahu i formy výkladu - odvodit od určitého ztotožnění proletariátu s buržoazií z *hlediska revolučního uchopení moci*.

Tendence najít základ pro dokázání vědecké oprávněnosti proletářské moci tím, že se přihlédne k *opakovaným* zkušenostem z minulosti, zatemňuje Marxovo dějinné myšlení počínaje *Manifestem*, neboť Marx je kvůli ní nucen obhajovat určitou *lineární* představu vývoje produkčních způsobů, zapříčiněného třídními boji, které by měly pokaždé skončit „revolučním přetvořením celé společnosti nebo společným zánikem bojujících tříd.“ V pozorovatelné skutečnosti dějin si však „asijský produkční způsob“, jak to Marx konstatoval jinde, navzdory všem třídním střetům uchoval svoji nehybnost, stejně tak jako vzpoury poddaných nikdy nezvítězily nad feudálními pány, ani starověká povstání otroků nad svobodnými lidmi. Lineární schéma ztrácí ze zřetele především skutečnost, že *buržoazie je jediná revoluční třída, která kdy zvítězila*, a zároveň je to jediná třída, pro niž byl rozvoj ekonomiky příčinou i důsledkem jejího ovládnutí celé společnosti. Totéž zjednodušení vedlo Marxe k opomíjení ekonomické úlohy státu při řízení třídní společnosti. Jestliže se zdálo, že buržoazie při svém vzestupu oprošťuje ekonomiku od státu, je tomu tak pouze v té míře, v jaké se někdejší stát nesprávně zaměřoval s nástrojem třídního útlaku v rámci *statické ekonomiky*. Buržoazie rozvinula svou samostatnou ekonomickou sílu ve středověkém období oslabení státu, v okamžiku rozpadu rovnovážných forem feudální moci. Moderní stát, který prostřednictvím merkantilismu začal představovat pro vývoj buržoazie oporu a který se nakonec, v okamžiku zavedení politiky „*laissez faire, laissez passer*“, stal *jejím státem*, se však později ukáže jako cosi, co je nadáno ústřední silou, pokud jde o kalkulované řízení *ekonomického procesu*. Marx nicméně mohl v podobě *bonapartismu* popsat onen zárodek moderní státní byrokracie, fúzi

kapitálu a státu, utvoření „národní moci kapitálu nad prací, veřejné síly zorganizované k sociálnímu zotročování“, kdy se buržoazie vzdává veškerého dějinného života, který by nebyl její redukcí na ekonomické dějiny věcí, a připouští, že „bude odsouzena ke stejné politické nicotnosti jako ostatní třídy“. Zde jsou již položeny společensko-politické základy moderního spektaklu, který negativně vymezuje proletariát jako *jediného uchazeče o dějinný život*.

88

Jediné dvě třídy, které skutečně odpovídají Marxově teorii, dvě ryzi třídy, k nimž směřuje celá analýza provedená v *Kapitálu*, totiž buržoazie a proletariát, jsou zároveň jediné dvě revoluční třídy v dějinách, ovšem za odlišných podmínek: buržoazní revoluce je uskutečněna; proletářská revoluce je projekt, zrozený na základě předchozí revoluce, od níž se ovšem kvalitativně liší. Když opomíjíme *originalitu* dějinné úlohy buržoazie, zakrýváme tím konkrétní originalitu tohoto proletářského projektu, který nemůže ničeho dosáhnout, dokud neponeše své vlastní barvy a nepozná „nesmírnost svých úkolů“. Buržoazie se dostala k moci, protože je to třída rozvíjející se ekonomiky. Proletariát se sám může stát mocí jen tím, že se z něj stane *třída vědomí*. Zrání produktivních sil nemůže takovouto moc zajistit dokonce ani díky oné oklice spočívající v narůstajícím vyvlastňování, které přináší. Jakobínské převzetí státu nemůže být jeho nástrojem. K přestrojení dílčích cílů za cíle obecné mu nemůže sloužit žádná *ideologie*, neboť proletariát si nemůže udržet žádnou dílčí skutečnost, která by mu opravdu náležela.

89

Ačkoli Marx v jistém období své účasti na proletářském boji očekával příliš mnoho od vědecké prognózy, a to až do té míry, že vytvořil intelektuální základnu pro iluze ekonomismu, víme zároveň, že těmto iluzím nikdy osobně nepodleh. V dobře známém dopisu ze 7. prosince 1867, doprovázejícím článek, ve kterém sám Marx kritizuje *Kapitál* a který měl Engels uveřejnit v tisku tak, jako kdyby jej na-

psal nějaký Marxův protivník, je jasně vyloženo omezení jeho vlastní vědy: „... autorova *subjektivní* tendence (již mu možná vnutil jeho politický postoj a jeho minulost), tedy způsob, jak si sám představuje a jak ostatním ukazuje konečný výsledek nynějšího pohybu, nynějšího společenského procesu, nemá s autorovou skutečnou analýzou nic společného.“ Když Marx takto sám odhaluje „tendenční závěry“ své objektivní analýzy a ironicky zmiňuje ono „možná“, vztahující se na mimovědecká rozhodnutí, která se mu údajně vnutila, ukazuje zároveň metodologický klíč ke splnutí obou aspektů.

90

Splynutí poznání a jednání je třeba uskutečnit v samotném historickém boji, a to tak, že každý z těchto obou pólů bude nacházet záruku své pravdy v tom druhém. Ustavení proletářská třídy jakožto subjektu znamená organizaci revolučních bojů a organizaci společnosti v *revolučním momentu*: právě zde musí existovat *praktické podmínky vědomí*, v nichž se teorie praxe potvrdí tím, že se z ní stane praktická teorie. V době, kdy se zakládalo dělnické hnutí, tj. když tato teorie měla dosud *jednotný* charakter, pocházející z myšlení dějin (a jako úkol si stanovila dokonce rozvinutí tohoto myšlení do určité jednotné dějinné *praxe*), se však revoluční teorie touto ústřední otázkou organizace takřka nezabývala. Dotyčná otázka představuje pro onu teorii naopak prostor *nedůslednosti*, neboť připouští přejímání státních a hierarchických aplikačních metod, převzatých z buržoazní revoluce. Formy organizace dělnického hnutí, jež se rozvinuly na základě tohoto zřeknutí se teorie, měly naproti tomu tendenci znemožňovat udržení jednotné teorie, již rozpouštěly do rozličných specializovaných a dílčích poznatků. Toto ideologické odcizení teorie zradilo jednotné dějinné myšlení a již tedy nedokáže rozpoznat praktické ověření tohoto myšlení ve chvílích, kdy toto ověření vyvstává ve spontánním boji dělníků. Toto odcizení může pouze přispívat k potlačování každého projevu a paměti tohoto boje. Tyto historické formy, které se objevily v rámci boje, jsou nicméně právě tím praktickým prostředím, které teorii chybělo k tomu, aby byla pravdivá. Představují jistý požadavek teorie, avšak tento požadavek nebyl teoreticky

formulován. *Sověť* nebyl objevem, který by učinila teorie. A nejvyšší teoretická pravda Mezinárodního dělnického sdružení byla jeho vlastní existence v praxi.

91

První úspěchy v bojích vedly Internacionálu k tomu, aby se osvobodila od zmatených vlivů vládnoucí ideologie, jež v ní přetrvávaly. Porážka a potírání, jimž musela záhy čelit, však vynesly do popředí konflikt mezi dvěma pojetími proletářské revoluce, z nichž obě obsahují jistou *autoritářskou* dimenzi, vedoucí k ustoupení od vědomé autoemancipace třídy. Tento spor mezi marxisty a bakuninovci, jenž se stal nesmiřitelným, byl ve skutečnosti dvojitý, neboť se vztahoval současně na moc v revoluční společnosti i na stávající organizaci hnutí; a jak přecházel od jednoho z těchto aspektů k druhému, pozice protivníků se převracely. Bakunin bojoval proti iluzi zrušení tříd, jež by autoritářsky využívalo státní moci, a předvídal opětovné vytvoření byrokratické vládnoucí třídy a diktaturu těch nejučenějších, anebo těch, kdo budou za takové pokládáni. Marx, který věřil, že zrání neoddělitelné od ekonomických rozporů a demokratického vzdělávání dělníků omezí úlohu proletářského státu na prostou fázi legalizace nových, objektivně se prosazujících společenských vztahů, kritizoval u Bakunina a jeho stoupenců autoritářství jakési konspirativní elity, jež se záměrně postavila nad Internacionálu a nyní pojímá výstřední úmysl vnutit společnosti nezodpovědnou diktaturu těch největších revolucionářů, anebo těch, kdo se za takové sami označí. Bakunin vskutku shromažďoval své stoupence s touto perspektivou: „Musíme řídit lidovou bouři jako neviditelní lodivodové v jejím středu, nikoli viditelnou mocí, nýbrž kolektivní diktaturou všech našich *spojenců*. Diktaturou bez šerpy, bez titulu, bez oficiálního práva, diktaturou o to mocnější, že nebude budít žádné zdání moci.“ Takto se proti sobě postavily dvě *ideologie* dělnické revoluce, z nichž každá obsahuje částečně pravdivou kritiku, ale ztrácí přitom jednotu, jež byla vlastní myšlení dějin, a obě se samy povyšují na ideologické *authority*. Jisté mocné organizace, jako třeba německá sociální demokracie a Iberská anarchis-

tická federace, věrně sloužily jedné či druhé z těchto ideologií; a výsledek se všude velmi lišil od původního záměru.

92

Fakt, že na cíl proletářské revoluce se pohlíží jako na *bezprostředně přítomný*, tvoří současně velikost i slabost reálného anarchistického boje (neboť nároky anarchismu zůstávají ve svých individualistických variantách směšné). Z dějinného myšlení moderních třídních bojů si kolektivistický anarchismus ponechává pouze závěr a jeho absolutní trvání na tomto závěru se rovněž projevuje v jeho záměrném pohrdání metodou. Jeho kritika *politického boje* tedy zůstala abstraktní, zatímco jeho rozhodnutí pro ekonomický boj se samo potvrzuje jen vzhledem k iluzi definitivního řešení, náraz vydobytého na této půdě v den generální stávky či vzpoury. Anarchisté *musí uskutečnit ideál*. Anarchismus je *stále ještě ideologickou* negací státu a tříd, tj. samotných společenských podmínek oddělené ideologie. Je to *ideologie čisté svobody*, jež činí vše rovným a vyhýbá se jakékoli představě dějinného zla. Díky tomuto hledisku splynutí všech dílčích požadavků má anarchismus tu zásluhu, že představuje odmítnutí stávajících podmínek ve jménu života jako celku, a nikoli v souvislosti s nějakou privilegovanou kritickou specializací; protože se však o tomto splynutí uvažuje v jeho absolutnosti, podle individuálního rozmaru a před jeho faktickým uskutečněním, odsoudil se tím anarchismus rovněž k až příliš snadno konstatovatelné nespojitosti. Anarchismu stačí pouze opakovat a při každém boji znovu vkládat do hry tentýž jednoduchý souhrnný závěr, protože tento prvotní závěr byl již od počátku ztotožňován s celkovým vyústěním celého hnutí. Když Bakunin v roce 1873 opouštěl Jurskou federaci, mohl tedy napsat: „Za devět posledních let jsme v Internacionále rozvinuli víc myšlenek, než kolik by jich stačilo k záchraně světa, kdyby ovšem svět mohly zachránit pouze myšlenky, a vyzývám kohokoli, ať jen vymyslí nějakou novou. Doba již nepatří myšlenkám, ale skutečností a činům.“ Toto pojetí si z dějinného proletářského myšlení bezpochyby uchovává onu jistotu, že myšlenky se musí stát praxí, avšak opouští půdu dějin s předpokla-

dem, že adekvátní podoby tohoto přechodu k praxi jsou již nalezeny a zůstanou neměnné.

93

Anarchisté, kteří se od celku dělnického hnutí zřetelně liší svým ideologickým přesvědčením, budou mezi sebou toto rozdělení kompetencí reprodukovat, vytvářejíce tím v každé anarchistické organizaci prostředí nahrávající neformální nadvládě propagandistů a obránců své vlastní ideologie, specialistů, kteří jsou obecně o to průměrnější, že jejich intelektuální činnost si především stanovuje za úkol opakování několika definitivních pravd. Ideologický respekt k jednomyslnému rozhodování spíše posílil - v organizaci samé - nekontrolovanou autoritu *specialistů na svobodu*, a revoluční anarchismus očekává od osvobozeného lidu tentýž typ jednomyslnosti, jehož se dosáhne týmiž prostředky. Odmítnutí brát v úvahu protiklad mezi situací menšiny, seskupené v aktuálním boji, a situací společnosti svobodných jednotlivců ostatně vyživovalo setrvalou oddělenost anarchistů v okamžiku společného rozhodování, jak to ukazuje příklad nekonečné řady anarchistických povstání ve Španělsku, omezených a rozdrčených na lokální úrovni.

94

Iluze, kterou si autentický anarchismus více či méně explicitně udržuje, spočívá v neustálém přesvědčení, že vbrzku dojde k revoluci, jejíž okamžité uskutečnění dá zapravdu ideologii a způsobu praktické organizace, jenž je z této ideologie odvozen. V roce 1936 anarchismus vskutku vedl sociální revoluci, jež se stala nejpokročilejším pokusem o nastolení proletářské moci, jaký kdy existoval. V tomto ohledu je třeba poznamenat, že signál k všeobecné vzpouře dalo armádní *pronunciamento*. A protože polovinu země ovládala frankistická moc, silně podporovaná z ciziny, zatímco zbytek mezinárodního proletářského hnutí byl již poražen, a protože v republikánském táboře přežívaly buržoazní síly anebo státotvorné dělnické strany, nebyla tato revoluce završena hned v prvních dnech - a úměrně tomu se organizo-

vané anarchistické hnutí ukázalo jako neschopné rozšířit dílčí vítězství revoluce nebo je dokonce jen ubránit. Z jeho uznávaných vůdců se stali ministři a rukojmí buržoazního státu, který ničil revoluci, aby prohrál občanskou válku.

95

„Ortodoxní marxismus“ II. internacionály je vědeckou ideologií socialistické revoluce, která svou veškerou pravdu ztotožňuje s objektivním ekonomickým procesem a s postupným uznáváním této nutnosti v rámci dělnické třídy vychovávané organizací. Tato ideologie znovu objevuje důvěru v pedagogický výklad, který charakterizoval utopický socialismus, ovšem doprovázený *nazíravým* odkazováním k toku dějin: takový postoj nicméně ztratil hegelovský rozměr světových dějin, právě tak jako ztratil nehybný obraz celku, přítomný v utopistické kritice (v nejvyšší míře u Fouriera). Z tohoto vědeckého postoje, jenž nemohl udělat nic menšího než symetricky oživit jisté etické volby, vycházejí Hilferdingovy nejapnosti, když posledně jmenovaný připomíná, že rozpoznání nutnosti socialismu neposkytuje „žádný náznak ohledně praktického postoje, který je nutno zaujmout. Neboť něco jiného je nutnost poznat a něco jiného této nutnosti sloužit“ (*Finanční kapitál*). Z těch, kdo podcenili skutečnost, že jednotné myšlení dějin se podle Marxe i podle revolučního proletariátu *nijak nelišilo od praktického postoje, který je nutno zaujmout*, se měly logicky stát oběti praxe, kterou si souběžně zvolili.

96

Ideologie sociálnědemokratické organizace vydávala tuto organizaci napospas moci *profesorů*, kteří vychovávali dělnickou třídu, a přijatá organizační forma zcela odpovídala této pasivní výuce. Účast socialistů II. internacionály na politických a ekonomických bojích byla zajisté konkrétní, ale hluboce *nekritická*. Probíhala ve jménu *revoluční iluze* a v souladu se zjevně *reformistickou* praxí. Revoluční ideologie měla být takto zničena samotným úspěchem jejích nositelů. Oddělenost poslanců a novinářů, k níž uvnitř hnutí došlo, přivedla k bur-

žoaznímu způsobu života ty jedince, kteří sami byli rekrutováni mezi buržoazními intelektuály. A dokonce i ty, kdo se rekrutovali v bojích vedených průmyslovými dělníky a pocházeli z jejich řad, přeměnila odborová byrokracie na zprostředkovatele pracovní síly, která se prodávala za patřičnou cenu jako zboží. Měla-li si jejich společná činnost uchovat jistý revoluční prvek, bývalo by třeba, aby kapitalismus začal být v příhodnou chvíli neschopen ekonomicky *snášet* tento reformismus, který politicky toleroval s ohledem na jejich agitaci v mezích zákona. Jejich věda garantovala právě takovouto neslučitelnost, kterou dějiny v každém okamžiku vyvracely.

97

Tento rozpor, jehož skutečnost se upřímně snažil ukázat Bernstein, protože byl sociálním demokratem nejdálčenější politiké ideologii a nejotevřeněji spjatým s metodologií buržoazní vědy (a reformistické hnutí anglických dělníků, jež se obešlo bez revoluční ideologie, na něj poukázalo také), měl ovšem nezvratně prokázat teprve historický vývoj. Ačkoli Bernstein jinak přímo oplýval iluzemi, tak přesto popřel, že by nějaká krize kapitalistické produkce zázračně popostrčila socialisty, kteří chtěli být dědici revoluce pouze na základě takovéhoho legitimního posvěcení. Okamžik hlubokého společenského zvratu, který vyvstal v době první světové války, byl sice plodný, pokud jde o uvědomění, avšak hned ve dvou ohledech ukázal, že sociálně-demokratická hierarchie německé dělníky nijak revolučně nevychovala a že z nich rozhodně *neučinila teoretiky*: nejprve tehdy, když se velká většina strany přiklonila k imperialistické válce, a potom tehdy, když po porážce rozdrtila spartakovské revolucionáře. Bývalý dělník Ebert dosud věřil na hřích, protože přiznal, že revoluci nenávidí „jakožto hřích“. A týž vůdce se projevil jako dobrý předchůdce *repräsentace socialismu*, která se krátce nato měla coby nesmiřitelný nepřítel postavit proti proletariátu v Rusku i jinde, když zformuloval přesný program tohoto nového odcizení: „Socialismus znamená hodně pracovat.“

98

Lenin byl jakožto marxistický myslitel pouhým *věrným a důsledným kautskistou*, aplikujícím *revoluční ideologii* tohoto „ortodoxního marxismu“ v ruských podmínkách, neumožňujících onu reformistickou praxi, již II. internacionála provozovala jako protiváhu. *Vnější* vedení proletariátu, jednající prostřednictvím disciplinované ilegální strany, podřízené intelektuálům, z nichž se stali „profesionální revolucionáři“, zde tvoří profesi, jež se nechce paktovat s žádnou řídicí profesí v kapitalistické společnosti (carský politický režim nebyl ostatně s to vytvořit tento typ otevřenosti, jejímž základem je pokročilé stadium buržoazní moci). Stává se z něho tedy *profese absolutního řízení* společnosti.

99

Autoritářský ideologický radikalismus bolševiků se v době války a rozpadu mezinárodní sociální demokracie, který tato válka zapříčinila, rozvinul v celosvětovém měřítku. Krvavý konec demokratických iluzí dělnického hnutí učinil z celého světa jakési Rusko a bolševismus, ovládající první revoluční zlom, jež ona krizová doba přinesla, nabízel proletářům všech zemí svůj hierarchický a ideologický model, aby mohli k vládoucí třídě „promlouvat rusky“. Lenin nevytýkal marxismu II. internacionály to, že je revoluční *ideologií*, ale že jí přestal být.

100

Tentýž okamžik dějin, kdy bolševismus v Rusku triumfoval *sám pro sebe* a kdy sociální demokracie vítězně bojovala *za starý svět*, vyznačuje i definitivní zrod onoho stavu věcí, jež nacházíme v samotném srdci nadvlády moderního spektaklu: *reprezentace dělnictva* se radikálně postavila proti třídě.

Rosa Luxemburg v *Rote Fahne* z 21. prosince 1918 napsala: „Při všech předchozích revolucích se bojovníci střetávali s odhalenou tváří: třída proti třídě, program proti programu. Skupiny, které při současné revoluci zachraňují starý řád, nevystupují pod praporem vládnoucích tříd, nýbrž pod praporem ‚sociálnědemokratické strany‘. Kdyby byla ústřední otázka revoluce položena otevřeně a upřímně - kapitalismus nebo socialismus -, v obrovské mase proletariátu by dnes nebyla možná žádná pochybnost, žádné váhání.“ Takto, pár dní před svým zničením, objevoval radikální proud německého proletariátu tajemství nových podmínek, jež vytvořil celý předcházející proces (k němuž reprezentace dělnictva velkou měrou přispěla): spektakulární organizaci obrany stávajícího řádu, společenskou nadvládu zdánlivosti, kde se žádná „ústřední otázka“ již nemůže „otevřeně a upřímně“ klást. Revoluční reprezentace proletariátu se v tomto stadiu stala současně zásadním faktorem i hlavním výsledkem všeobecné falzifikace společnosti.

Organizace proletariátu podle bolševického modelu, která se zrodila z ruské zaostalosti a z rezignace dělnického hnutí pokročilých zemí na revoluční boj, rovněž v ruské zaostalosti nalezla všechny podmínky, jež tuto formu organizace vedly ke kontrarevolučnímu převrácení, které nevědomě obsahovala již ve svém původním zárodku; a opakovaná rezignace masového dělnického hnutí v Evropě tváří v tvář onomu *Hic Rhodus, hic salta* v období 1918-1920, rezignace, jež zahrnovala i násilné zničení jeho radikální menšiny, posílila úplný rozvoj tohoto procesu a nechala jeho lživý výsledek, aby se před celým světem potvrdil jako jediné proletářské řešení. Uchvácení státního monopolu na reprezentaci a obranu dělnické moci, jímž se bolševická strana ospravedlnila, způsobilo, že se tato strana *stala tím, čím byla*: stranou *vlastníků proletariátu*, zásadním způsobem odstraňující předchozí formy vlastnictví.

Všechny podmínky likvidace carského režimu, zvažované ve vždy nespokojivé teoretické debatě mezi různými směry ruské sociální demokracie, probíhající posledních dvacet let - slabost buržoazie, váha rolnické většiny, rozhodující role soustředěného a bojovného proletariátu, jenž ovšem v celé zemi tvořil jen nepatrnou menšinu - nakonec v praxi odhalily své řešení prostřednictvím faktu, který se v oněch hypotézách neobjevil: když se revoluční byrokracie, jež vedla proletariát, zmocnila státu, ve společnosti vznikla nová třídní nadvláda. Striktně buržoazní revoluce byla nemožná; „demokratická diktatura dělníků a rolníků“ neměla žádný smysl; proletářskou moc sovětů nebylo možné udržet současně proti třídě rolníků-vlastníků půdy, proti národní a mezinárodní reakci bílých i proti své vlastní reprezentaci, zvnějšněné a odcizené v podobě dělnické strany absolutních vládců státu, ekonomiky, vyjadřování a záhy i myšlení. Trockého a Parvusova teorie permanentní revoluce, k níž se Lenin v dubnu 1917 *de facto* připojil, se jako jediná měla stát pravdivou, pokud jde o země, jež byly ohledně společenského vývoje buržoazie zaostalé, ovšem pouze po zavedení onoho neznámého faktoru, jímž byla třídní moc byrokracie. Myšlenku, že diktatura by se měla soustředit v rukou nejvyšší ideologické reprezentace, nejdůsledněji obhajoval Lenin v rámci svých četných střetů s bolševickým vedením. Proti svým odpůrcům měl po každé pravdu v tom, že podporoval řešení, implikované v předchozích rozhodnutích menšiny disponující absolutní mocí: demokracie, upřená rolníkům *ze strany státu*, musela být upřena i dělníkům, což vedlo k tomu, že se upírala i komunistickým odborovým předákům i celé straně, a nakonec se dospělo až po samotný vrchol stranické hierarchie. Na X. sjezdu, v okamžiku, kdy byl kronšadtský sověť poražen ozbrojenými silami a pohřben pod nánošem pomluv, Lenin vyslovil - proti levicovým byrokrátům, organizovaným v „Dělnické opozici“ - onen závěr, jehož logiku Stalin záhy dovedl až k naprostému rozdělení světa: „Buď zde, nebo tam s puškou v ruce, ale ne s opozicí... Opozice už máme dost.“

Byrokracie, jež zůstala jediným vlastníkem *státního kapitalismu*, si po Kronštadu, při uskutečňování „Nové ekonomické politiky“, nejprve zajistila svou moc zevnitř dočasným spojenectvím s rolnictvem, a stejně tak ji bránila i zvnějšku, k čemuž jako pomocnou sílu ruské diplomacie využívala dělníky naverbované do byrokratických stran III. internacionály; takto sabotovala celé revoluční hnutí a pomáhala buržoazním vládám, s jejichž podporou v mezinárodní politice počítala (moc Kuomintangu v Číně v letech 1925-1927, lidová fronta ve Španělsku a ve Francii atd.). Byrokratická společnost však měla usilovat o sobě vlastní završení, a to prostřednictvím teroru, který namířila vůči rolnictvu, aby tak uskutečnila tu nejbrutálnější prvotní akumulaci kapitálu, jakou kdy dějiny poznaly. Tato industrializace během stalinského období odhaluje tu nejzákladnější vlastnost *byrokracie*: byrokracie je pokračování ekonomické moci, je to záchrana podstatných rysů tržní společnosti, zachovávající práci jakožto zboží. Je dokladem nezávislé ekonomiky, ovládající společnost do té míry, že pro své vlastní účely znovu vytváří třídní nadvládu, jež je pro ni nepostradatelná: to znamená, že buržoazie stvořila samostatnou sílu, která - dokud tato samostatnost přetrvává - může dospět až k tomu, že se bez buržoazie obejde. Totalitární byrokracie není „poslední vlastnická třída v dějinách“ v tom smyslu, jaký tomuto výrazu dává Bruno Rizzi, nýbrž pouze *náhradní vládnoucí třída* tržní ekonomiky. Upadající soukromé vlastnictví kapitalistického typu je nahrazeno zjednodušenou, méně rozrůzněnou nápodobou, *zkoncentrovanou* v kolektivní vlastnictví byrokratické třídy. Tato rozvojová forma vládnoucí třídy je tudíž projevem ekonomické zaostalosti a nemá před sebou jinou perspektivu než dohánět zpozdilost ekonomického vývoje v jistých částech světa. Hierarchicko-státní rámec této dodatečné verze vládnoucí třídy pochází od dělnické strany, organizované podle buržoazního modelu oddělenosti. Když byl Anton Ciliga zavřený v jednom ze Stalinových vězení, poznamenal si, že „technické otázky organizace se ukazují být otázkami společenskými“ (*Lenin a revoluce*).

105

Revoluční ideologie, ona *spojitost odděleného*, jejíž nejvyšší voluntaristické vzepětí představuje leninismus a která si udržuje vládu nad skutečností, jež se jí vzpírá, se spolu se stalinismem *navrátí ke své pravdě spočívající v nespojitosti*. Ideologie v tomto okamžiku již není zbraň, ale účel. Lež, které již nikdo neprotiřečí, se stává šílenstvím. Skutečnost i sám cíl se rozpouštějí v totalitární ideologické proklamaci: vše, co tato proklamace říká, je také vším, co existuje. Jde o místní spektakulární primitivismus, jehož úloha je nicméně v rozvoji světového spektaklu zásadní. Ideologie, která se zde materializuje, neuskutečnila ekonomickou proměnu světa, jako to učinil kapitalismus, když dospěl ke stadiu nadbytku; pouze policejními prostředky změnila *vnímání*.

106

Ideologicko-totalitární třída, jež je u moci, představuje moc převráceného světa: čím je silnější, tím důrazněji tvrdí, že neexistuje, a její síla jí slouží především k potvrzení své neexistence. V tomto jediném ohledu je skromná, protože její oficiální neexistence musí také splývat s oním *nec plus ultra* historického vývoje, které by se jinak připisovalo jejímu neochvějnému vedení. Byrokracie, jež se rozlezla všude, musí být pro vědomí *neviditelnou třídou*, v důsledku čehož se celý sociální život stává slabomyslným. Z tohoto základního rozporu plyne sociální organizace absolutní lži.

107

Stalinismus znamenal panování teroru v samotné byrokratické třídě. Terorismus, zakládající moc této třídy, musí dolehnout i na onu třídu samu, neboť tato třída nemá žádnou právní garanci, žádnou uznávanou existenci jakožto třída vlastnická, existenci, kterou by mohla vztáhnout na každého ze svých členů. Její skutečné vlastnictví se zastírá a vlastnickou třídou se stala jen prostřednictvím falešného vědomí. Falešné vědomí udržuje svou absolutní moc pouze absolutním terorem, v němž se nakonec ztrácí každá skutečná motivace. Čle-

nové byrokratické třídy, která je u moci, mají pouze kolektivní právo na vlastnění společnosti, jakožto ti, kdo se podílejí na základní lži: je třeba, aby hráli úlohu proletariátu řídicího socialistickou společností; je třeba, aby tito herci byli věrní textu ideologické nevěrnosti. Faktická účast na tomto lhářství však musí být sama uznána jakožto účast pravdivá. Žádný byrokrat nemůže individuálně hájit své právo na moc, neboť dokázat, že je socialistickým proletářem, by znamenalo projevit se jako opak byrokrata; a zároveň nemůže dokázat, že je byrokrat, neboť oficiální pravdou byrokracie je, že žádnou byrokracií není. Každý byrokrat je takto absolutně závislý na *ústřední záruce* ideologie, jež *všem byrokratům, které neodstraní*, přiznává kolektivní podíl na své „socialistické moci“. Jestliže byrokraté jakožto celek rozhodují o všem, soudržnost jejich vlastní třídy může být zajištěna pouze soustředěním jejich teroristické moci do jediné osoby. V této osobě se nalézají jediná praktická pravda oné lži, jež je u *moci*: nepochybné ustavení její neustále upravované hranice. Stalin neodvolatelně rozhoduje, kdo nakonec bude byrokratem-vlastníkem; tj. kdo bude nazván „vládnoucím proletářem“, anebo „zrádce v žoldu mikada a Wall Streetu“. Byrokratické atomy nacházejí společnou podstatu svého práva jedině v osobě Stalina. Stalin je oním vládcem světa, jenž si tímto způsobem uvědomuje, že je svrchovanou osobou, pro jejíž vědomí již žádný vyšší duch neexistuje. „Skutečné vědomí toho, čím je, vědomí všeobecné moci nad skutečností, má vládce světa v ničivém násilí, kterému podrobují osoby svých poddaných, jež stojí proti němu.“ Vládce světa je moc, jež vymezuje půdu nadvlády, ale zároveň představuje také „*moc, jež tuto půdu pustoší*“.

108

Když se ideologie, jež se stala absolutní vlastnictvím absolutní moci, změnila z dílčího poznání na totalitární lež, myšlení dějin bylo vymazáno tak dokonale, že historie sama již nemůže existovat ani na úrovni toho nejempiričtějšího poznání. Totalitární byrokratická společnost žije v setrvalé přítomnosti, v níž vše, co se přihodilo, pro ni existuje pouze jako prostor přístupný její policii. Projekt „monarchického řízení energie vzpomínek“, který formuloval již Napoleon, na-

šel svou úplnou konkretizaci v neustálém manipulování s minulostí, a to nejen pokud jde o významy, ale i o fakta. Cenou za toto oproštění od veškeré historické skutečnosti je však ztráta jakéhokoli vztahu k rozumu, jež je pro *dějinnou* kapitalistickou společnost nepostradatelný. Víme, co všechno stála ruskou ekonomiku vědecká aplikace šílenstvím zachvácené ideologie, třeba jen v případě Lysenkova podvodu. Tento rozpor totalitární byrokracie, spravující industrializovanou společnost, zmítající se mezi svou potřebou racionálna a svým odmítáním racionálna, tvoří rovněž jeden z jejích hlavních nedostatků ve srovnání s normálním kapitalistickým vývojem. Právě tak jako byrokracie nemůže vyřešit otázku zemědělství, jak to učinil kapitalismus, zaostává za kapitalismem nakonec i v průmyslové výrobě, autoritářsky plánované na základě irealismu a všeobecně rozšířené lži.

109

Meziválečné dělnické revoluční hnutí bylo zničeno společnou za součinnosti stalinské byrokracie a fašistického totalitarismu, jenž přejal svůj způsob organizace od totalitární strany, odzkoušené v Rusku. Fašismus byl extremistickou obranou buržoazní ekonomiky, ohrožované krizí a proletářskou subverzí, byl to *výjimečný stav* uvnitř kapitalistické společnosti, jímž se tato společnost zachraňuje a sama si vytváří jakousi prvotní, naléhavou racionalizaci tím, že umožňuje státu výrazně zasahovat do svého řízení. Taková racionalizace je však sama zatížena bezbřehou iracionalitou prostředku, jímž se k ní dospělo. Ačkoli se fašismus přidává k obraně hlavních součástí buržoazní ideologie, jež se stala konzervativní (tedy k obraně rodiny, vlastnictví, mravního řádu, národa), přičemž spojuje maloburžoazii a nezaměstnané, vyděšené krizí anebo zklamané neúčinností socialistické revoluce, sám ve své podstatě ideologický není. Předkládá se jako to, čím skutečně je: jako násilné oživení *mýtu*, jenž vyžaduje účast na společenství vymezeném archaickými pseudohodnotami: rasou, krví, vůdcem. Fašismus je *technicky vybavený archaismus*. Jeho rozložená *náhračka* mýtu je ve spektakulárním kontextu převzata těmi nejmodernějšími způsoby úpravy zboží a vytváření iluzí. Představuje tedy jeden z faktorů utváření moderní spektakularity, stejně jako z něj jeho

podíl na zničení starého dělnického hnutí činí jednu ze základních sil současné společnosti; poněvadž fašismus je však shodou okolností rovněž tou *nejnákladnější* formou udržování kapitalistického řádu, bylo mu obecně souzeno opustit popředí scény, obsazené hlavními rolami kapitalistických států, a byl eliminován racionálnějšími a silnějšími formami tohoto řádu.

110

Když se ruské byrokracii konečně podařilo zbavit pozůstatků buržoazního vlastnictví, které omezovaly její vládu nad ekonomikou, rozvinout tuto ekonomiku pro své vlastní účely a dosáhnout uznání i v cizině, mezi velmocemi, chce se v poklidu těšit z vlastního světa, potlačit v něm onen prvek svévole, jenž působil i na ni samu: zamítá stalinismus, který stál u jejího zrodu. Toto zamítnutí však zůstává stalinské, svévolné, nevysvětlené a neustále korigované, neboť *ideologickou lživost jejího původu nelze nikdy odhalit*. Byrokracie se tedy nemůže kulturně ani ideologicky liberalizovat, neboť její existence jakožto třídy závisí na jejím ideologickém monopolu, který je v celé své tíži jediným vlastnickým titulem. Ideologie zajisté ztratila zánícenost svého pozitivního potvrzování, avšak ona lhostejná trivialita, jež z ní přetrvává, má stále stejnou represivní funkci, totiž zapovídat jakoukoli konkurenci a držet v zajetí všechno myšlení. Byrokracie je takto spjata s ideologií, které už nikdo nevěří. Co bylo teroristické, začalo být směšné, ale tato směšnost se sama může udržet jen tak, že si v pozadí uchová onen terorismus, kterého by se chtěla zbavit. Takže ve stejném okamžiku, kdy chce byrokracie ukázat svou nadřazenost na půdě kapitalismu, přiznává zároveň, že není než jeho *chudou příbuznou*. Stejně jako jsou její skutečné dějiny v rozporu s jejím právem a její obhrouble udržovaná nevědomost je v rozporu s jejími vědeckými ambicemi, i její záměr soupeřit s buržoazií v produkci zbožního nadbytku je narušován skutečností, že takovýto nadbytek je již sám o sobě nositelem *vlastní implicitní ideologie* a zpravidla je doprovázen neomezeně rozšířenou svobodou falešných spektakulárních možností volby, pseudosvobodou, jež je i nadále neslučitelná s byrokratickou ideologií.

V tomto okamžiku vývoje se ideologický vlastnický titul byrokracie rozpadá již i v mezinárodním měřítku. Moc, jež se národně ustavila jakožto model, který měl být zásadně internacionalistický, musí připustit, že už nemůže usilovat o udržení své lživé soudržnosti bez ohledu na jakékoli státní hranice. Nerovnoměrný ekonomický vývoj, který znají byrokracie s konkurenčními zájmy, byrokracie, jimž se podařilo vlastnit svůj „socialismus“ nad rámec jedné země, vedl k veřejnému a otevřenému střetu ruské a čínské lži. Každá byrokracie u moci, anebo každá totalitární strana usilující o moc, kterou po sobě v některých národních dělnických třídách zanechalo stalinské období, musí od té chvíle sledovat svou vlastní cestu. Celosvětový rozklad aliance založené na byrokratické mystifikaci, přidávající se k projevům vnitřní negace, jež se začaly potvrzovat před očima celého světa v podobě dělnické vzpoury ve východním Berlíně, stavějící proti byrokratům svůj požadavek „vlády hutníků“, a jež se již jednou dostaly k moci v podobě maďarských dělnických rad, je vposledku tím nejnepříznivějším faktorem pro současný rozvoj kapitalistické společnosti. Buržoazie ztrácí protivníka, jenž ji objektivně vzato podporoval, neboť iluzorně sjednocoval veškerou negaci stávajícího řádu. Takováto dělná spektakulární práce je u konce, jakmile se rozdělí samotná pseudorevoluční role. Spektakulární prvek zničení dělnického hnutí bude sám byrý zničen.

Leninská iluze již nemá jinou aktuální základnu než rozličné trockistické tendence, v nichž ztotožnění proletářského projektu s hierarchickým uspořádáním ideologie neochvějně přežívá i přes zkušenost se všemi svými výsledky. Vzdálenost, jež dělí trockismus od revoluční kritiky současné společnosti, umožňuje rovněž uctivý odstup, který trockismus chová k pozicím, které byly nesprávné již tehdy, kdy byly použity ve skutečném boji. Trockij zůstával až do roku 1927 hluboce solidární s vrcholnou byrokracií, jakkoli se nad ní zároveň snažil získat kontrolu, aby ji přiměl znovu se pustit do skutečně bolševického

působení v zahraničí. (Víme, že v tomto okamžiku, aby pomohl zakamuflovat proslulou „Leninovu závěť“, šel tak daleko, že hanebně zapřel svého stoupence Maxe Eastmana, který celou věc vynesl na veřejnost.) Trockého odsoudila jeho vlastní základní perspektiva, neboť v okamžiku, kdy sama byrokracie na základě svých výsledků poznává, že je ve své zemi kontrarevoluční třídou, musí si ve jménu revoluce zvolit fakticky kontrarevoluční úlohu i na zahraničním poli, tj. jednat za hranicemi *stejně jako doma*. Trockého pozdější boj za IV. Internacionálu v sobě nese tutéž nedůslednost. Trockij po celý život odmítal v byrokracii rozpoznat moc oddělené třídy, protože se během druhé ruské revoluce stal bezvýhradným stoupencem bolševické formy organizace. Když Lukács v roce 1923 označil tuto formu jako konečně nalezené zprostředkování mezi teorií a praxí, v němž proletáři přestávají být „pozorovateli“ (*spectateurs*) událostí, ke kterým v jejich organizaci došlo, ale naopak si tyto události vědomě zvolili a prožili, jako skutečné zásluhy bolševické strany popisoval vše, čím bolševická strana *nebyla*. Necháme-li stranou jeho pronikavou teoretickou práci, zůstával Lukács dosud ideologem, mluvícím ve jménu moci, jež byla proletářskému hnutí vzdálená v tom nejhrubším slova smyslu, přičemž se domníval a přesvědčoval ostatní, že on sám je celou svou osobností účasten na této moci jako na něčem *vlastním*. Zatímco následující události ukazovaly, jakým způsobem tato moc zapírá a potlačuje své přísluhovače, Lukács neustále popíral sám sebe a s karikaturní jasností vyjevil, s čím se přesně ztotožňoval: s *opakem* sebe sama i všeho, co v *Dějínách a třídním vědomí* tvrdil. Lukács je nejlepším potvrzením základního pravidla, jež soudí všechny intelektuály tohoto století: to, co *respektují*, přesně poměřuje jejich vlastní *opovržením* skutečnost. Lenin ovšem tento typ iluzí ohledně své vlastní činnosti nijak nepodporoval; uznával, že „politická strana nemůže zkoušet své členy, aby se zjistilo, zda jejich filosofie není v rozporu s programem strany“. Skutečná strana, jejíž vysněný portrét Lukács v nevhodném okamžiku předložil, byla spojitá jen se zřetelem k jednomu přesně stanovenému a dílčímu úkolu: zmocnit se moci ve státě.

Protože neoleninistická iluze současného trockismu je v každém okamžiku vyvracena realitou moderní kapitalistické společnosti, a to jak buržoazní, tak i byrokratické, nachází přirozeně pole privilegovaného uplatnění ve formálně nezávislých „rozvojových“ zemích, v nichž místní vládnoucí třídy vědomě zacházejí s iluzí té či oné varianty státního a byrokratického socialismu jako s *prostou ideologu ekonomického rozvoje*. Hybridní složení těchto tříd se více či méně zřetelně váže k jejich pozici na spektru mezi buržoazií a byrokracií. Jejich kolísání - na mezinárodní úrovni - mezi těmito dvěma póly stávající kapitalistické moci, stejně jako jejich ideologické kompromisy - zejména s islamismem -, jež jsou projevem hybridní skutečnosti jejich společenské základny, nakonec tomuto poslednímu vedlejšímu produktu ideologického socialismu ubírají veškerou jinou vážnost než vážnost policejní. Jeden typ byrokracie mohl vzniknout tak, že utvořil rámec národního boje a agrární vzpoury rolníků: potom má tendenci, jako je tomu v Číně, aplikovat stalinský model industrializace, ovšem ve společnosti, jež je méně rozvinutá než Rusko v roce 1917. Jiný typ byrokracie, schopný industrializovat celý stát, se může vytvořit z maloburžoazie armádních kádru, která se chopí moci, jako například v Egyptě. V jistých situacích, jako tomu bylo v Alžírsku po skončení války za nezávislost, se byrokracie, jež se ustanovila jako parastátní vedení během boje, snaží najít kompromisní rovnovážný bod, aby mohla splynout se slabou národní buržoazií. A konečně v bývalých subsaharských koloniích, které zůstávají přímo vázány na západní, americkou a evropskou buržoazii, se utváří další typ buržoazie - nejčastěji na základě moci tradičních kmenových náčelníků -, tím, že *se zmocní státu*: tyto země, kde skutečným pánem ekonomiky zůstává západní imperialismus, dospívají do stádia, kdy *compradores* dostali odměnou za prodej domácích produktů vlastnictví domorodého státu, jenž je nezávislý na místních lidových masách, ale není nezávislý na imperialismu. V takových případech se jedná o umělou buržoazii, jež není schopna akumulovat, nýbrž prostě *mrhá* jak onou částí nadhodnoty místní práce, jež jí přináležejí, tak cizími podporami ze strany států či monopolů, jež ji ochraňují. Vzhledem k očividné

neschopnosti těchto buržoazních tříd, neschopnosti plnit normální ekonomickou funkci buržoazie, vyvstane před každou z nich určitá subverzivní alternativa, založená na byrokratickém modelu, více či méně přizpůsobeném místním specifickým, která se chce zmocnit jejího dědictví. Avšak samotný úspěch té či oné byrokracie, pokud jde o její základní industrializační projekt, nutně obsahuje perspektivu jejího historického selhání: akumuluje-li kapitál, akumuluje i proletariát a vytváří své vlastní popření, a to v zemi, kde dosud neexistovalo.

114

V tomto složitém a hrozivém vývoji, který dovedl období třídních bojů k novým podmínkám, sice proletariát průmyslových zemí zcela ztratil potvrzení své autonomní perspektivy a nakonec i *své iluze*, nikoli ovšem své bytí. Tento proletariát není odstraněn. I v prohloubeném odcizení moderního kapitalismu nadále nepopíratelně existuje: představuje ohromnou většinu pracujících, kteří přišli o veškeré možnosti nakládat s vlastním životem, *a jakmile si to uvědomí*, znovu se definují jako proletariát, jako negativita působící v této společnosti. Tento proletariát je z objektivního hlediska posilován procesem postupného mizení rolnictva, a také rozšířením logiky tovární práce, která se aplikuje na velkou část „služeb“ a intelektuálních profesí. *Subjektivně* je však tento proletariát dosud vzdálen svému praktickému třídnímu vědomí, a to nejen u zaměstnanců, ale i u dělníků, kteří zatím odhalili pouze neschopnost a mystifikaci staré politiky. Když proletariát ovšem zjistí, že jeho vlastní zvnějšněná síla přispívá k neustálému posilování kapitalistické společnosti již nejen v podobě jeho práce, ale i v podobě odborů, stran či státní moci, tj. institucí, které kdysi vytvářel za účelem své emancipace, v konkrétní dějinné zkušenosti rovněž odhalí, že jakožto třída je zarytým nepřitelem jakéhokoli strnulého zvnějšňování a jakékoli mocenské specializace. Je nositelem *revoluce*, která *nemůže nic ponechat vně sebe*, požadavku na trvalou nadvládu přítomnosti nad minulostí a celkové kritiky oddělenosti; a přiměřenou formu těchto skutečností musí nalézt tím, že bude jednat. Žádné kvantitativní zlepšení jeho bídy, žádná iluze hierarchického začlenění

nejdou trvalým lékem na jeho nespokojenost, neboť proletariát se nemůže skutečně rozpoznat v nějaké specifické křivdě, kterou utrpěl, a tedy ani v *nápravě specifické křivdy* nebo většího počtu takových křivd, nýbrž jedině v oné *absolutní křivdě* spočívající v tom, že byl vykázán na okraj života.

115

Z nových znaků negace, nepochopených a falzifikovaných spektakulárním zřízením, jejichž počet v ekonomicky nejvyspělejších zemích neustále narůstá, můžeme již teď vyvodit závěr, že nastala nová epocha: po prvním zmařeném pokusu o dělnickou subverzi *nyňi ztroskotat kapitalistický nadbytek*. Když jsou protiodborářské boje západních dělníků potlačovány především samotnými odbory a když bouřící se davy mladých lidí vyjadřují jakýsi prvotní, beztvary protest, jenž ovšem bezprostředně implikuje odmítnutí staré specializované politiky, umění a každodenního života, jedná se o dvě stránky nového spontánního boje, jenž na počátku nabývá vzezření *zločinnosti*. Jsou to znaky ohlašující druhý proletářský útok na třídní společnost. Když se „ztracené děti“, tj. předsunuté hlídky této dosud nehybné armády znovu objevují na tomto bojišti, jež se změnilo, ale zároveň zůstalo stejné, následují nového „generála Ludda“, který je tentokrát vybízí ke zničení *strojů na povolenou konzumaci*.

116

„Konečně objevená politická forma, v níž se může uskutečnit ekonomická emancipace práce“, nabyla v tomto století jasného tvaru dělnických revolučních rad, soustředujících v sobě všechny rozhodovací i výkonné funkce a sdružujících se prostřednictvím delegátů, jež jsou odpovědní své základně a lze je kdykoli odvolat. Jejich skutečná existence dosud byla jen prchavým nástinem, ihned poraženým a rozdrčeným různými obrannými silami třídní společnosti, mezi něž je mnohdy třeba započítat i jejich vlastní falešné vědomí. Pannekoek oprávněně zdůrazňoval fakt, že rozhodnutí pro ustavení moci dělnických rad spíše „nastoluje problémy“, než aby přinášelo nějaké ře-

šení. Tato moc je však právě tím místem, v němž problémy proletářské revoluce mohou najít své skutečné řešení. Je to místo, kde se setkávají objektivní podmínky dějinného vědomí; je to uskutečnění *aktivní* přímé komunikace, v níž se skoncují se specializací, hierarchií a odděleností, a v níž se stávající podmínky přeměňují na „podmínky jednoty“. Zde se proletářský subjekt může vynořit ze svého boje proti nazírání: jeho vědomí je totožné s praktickou organizací, kterou si vytvořilo, neboť toto vědomí samo nelze oddělit od spojitého zasahování do dějin.

117

V rámci moci těchto rad, která musí v mezinárodním měřítku nahradit jakoukoli jinou moc, je proletářské hnutí svým vlastním produktem a tento produkt je sám producentem. Je sám sobě vlastním cílem. Pouze zde je spektakulární negace života sama popřena.

118

Vznik dělnických rad byl tou nejvýznamnější skutečností v proletářském hnutí první čtvrtiny století, skutečností, jež zůstala nepostřehnutá či zakryta, protože vymizela spolu se zbytkem celého hnutí, které souhrn tehdejší historické zkušenosti popíral a vymazával. V novém momentu proletářské kritiky se tento výsledek navrácí jako jediný neporažený aspekt poraženého hnutí. Dějinné vědomí, které ví, že tyto rady jsou jediným prostředím, v němž dokáže existovat, může nyní poznat tuto skutečnost, již nikoli na periferii toho, co ustupuje, nýbrž ve středu toho, co je na vzestupu.

119

Revoluční organizace, která existovala před nastolením moci dělnických rad - svou vlastní formu bude muset najít teprve v boji -, již na základě všech těchto historických důvodů ví, že *nereprezentuje* žádnou třídu. Musí pouze sama sebe rozpoznat jako radikální oddělenost od *světa oddělenosti*.

120

Revoluční organizace je spojitým vyjádřením teorie praxe, teorie vstupující do nejednosměrné komunikace s praktickými boji a směřující k praktické teorii. Její vlastní praxe spočívá ve zobecnění komunikace a spojitosti v těchto bojích. V revolučním momentu rozpouštění sociální oddělenosti musí tato organizace vzít na vědomí své vlastní rozpouštění jakožto oddělené organizace.

121

Revoluční organizace může být pouze jednotnou kritikou společnosti, tj. kritikou, jež se nespolečuje s žádnou formou oddělené moci v žádné oblasti světa, kritikou globálně vyslovovanou proti všem aspektům odcizeného sociálního života. Zbraněmi v boji revoluční organizace proti třídní společnosti není nic jiného než *podstata* bojovníků samých: revoluční organizace v sobě nemůže reprodukovat podmínky rozpolcenosti a hierarchie, jež jsou vlastní dominantní společnosti. Musí setrvale bojovat proti svému deformování na vládnoucí spektakl. Jediným omezením účasti na absolutní demokracii revoluční organizace je uznání a faktické samoosvojení spojitosti její kritiky ze strany všech členů, přičemž tato spojitost se musí prokázat ve skutečné kritické teorii i ve vztahu mezi touto kritickou teorií a praktickou činností.

122

Když stále vyhocenější uskutečňování kapitalistického odcizení na všech úrovních, kvůli němuž je pro pracující čím dál obtížnější rozpoznat a pojmenovat vlastní bídu, staví tyto pracující před alternativu *odmítnout svou bídu jako celek, anebo nic*, revoluční organizace se musela naučit, že *boj proti odcizení již nemůže vést odcizenými způsoby*.

123

Proletářská revoluce je plně redukována na následující nutnost: masy musí poprvé uznat a prožít teorii jakožto porozumění lidské praxi. Revoluce vyžaduje, aby se z dělníků stali dialektici a aby své myšlení vepsali do praxe; po *lidech bez vlastností* tedy žádá mnohem víc, než co buržoazní revoluce vyžadovala na lidech kvalifikovaných, které pověřila svým uskutečněním: základnou dílčího ideologického vědomí, vybudovaného jednou částí buržoazní třídy, totiž byla ekonomika, tedy ona ústřední část společenského života, v níž tato třída *již byla u moci*. Samotný vývoj třídní společnosti až ke spektakulárnímu uspořádání ne-životu tedy vede revoluční projekt k tomu, aby se *viditelně* stal tím, čím *bytostně* již byl.

124

Revoluční teorie je nyní nepřítelem každé revoluční ideologie a *ví o sobě, že je tímto nepřítelem*.

V. Čas a dějiny

„Čas života je krátký, pánové!... Jak krásné, žít a šlapat po krá-
lích.“

Shakespeare, *Jindřich IV.*

125

Člověk, „negativní bytost, jež *jest* pouze v té míře, v jaké ruší a překonává Bytí,“ je identický s časem. Přisvojování vlastní přirozenosti, jež člověk uskutečňuje, je rovněž jeho uchopováním rozvíjení univerza. „Dějiny samy jsou skutečnou částí *dějin přírody*, stávání se přírody člověkem.“ (Marx) A tyto „přírodní dějiny“ naopak nemají jinou faktickou existenci než skrze proces dějin lidských, jediné součásti, která uchopuje dějinný celek, podobně jako moderní teleskop, jehož dosah dohání v *čase* útěk mlhovin na okraj vesmíru. Dějiny existovaly vždy, jenže ne vždy ve své dějinné formě. Temporalizace člověka, jak se uskutečňuje prostřednictvím společnosti, se kryje s polidšťováním času. Nevědomý pohyb času se projevuje a *stává pravdivým* v dějinném vědomí.

126

Vskutku dějinný pohyb začíná - jakkoli je *dosud skrytý* - u pomalého a nezatelného utváření „skutečné přírody člověka“, oné „přírody, která se rodí v lidských dějinách - v aktu vznikání lidské společnosti“; ačkoli společnost, která takto ovládla jistou techniku a řeč, je již produktem svých vlastních dějin, uvědomuje si pouze setrvalou přítomnost. Veškeré poznání, omezené paměti jejích nejstarších členů, je zde vždy nesené *živými lidmi*. Smrt ani plození nejsou chápány jako zákon času. Čas zůstává nehybný, je jako uzavřený prostor. Když si později složitější společnost začne uvědomovat čas, začne jej daleko spíše popírat, neboť v čase vidí nikoli to, co pomíjí, nýbrž to,

co se navrácí. Statická společnost uspořádává čas podle své bezprostřední zkušenosti s přírodou, tedy podle modelu *cyklického* času.

127

Cyklický čas dominuje již ve zkušenosti nomádských národů, neboť v každém okamžiku jejich přesouvání před nimi vyvstávají tytéž podmínky: Hegel poznamenává, že „bloudění nomádů je pouze formální, protože se omezuje na jednotvárné prostory“. Společnost, jež se usadí na určitém místě, dává prostoru jistý obsah prostřednictvím úpravy individualizovaných míst, a tím začne být sama uzavřena uvnitř tohoto umístění. Dočasný návrat do podobných míst je nyní čistým návratem času na stejné místo, opakováním určité řady gest. Přechod od pastýřského nomádství k usdlému zemědělství znamená konec lenivé a bezobsažné svobody a počátek práce. Obecně vzato je zemědělský výrobní způsob, ovládaný rytmem ročních období, základem plně ustaveného cyklického času. Věčnost je tomuto času *vnitřní*: je to pozemský návrat téhož. Mýtus je jednotný myšlenkový konstrukt, který zaručuje veškerý kosmický řád okolo onoho řádu, ježž tato společnost ve skutečnosti již uskutečnila uvnitř svých hranic.

128

Společenské přivlastnění času a produkce člověka prostřednictvím lidské práce se rozvíjejí ve společnosti rozdělené do tříd. Moc, která se utvořila nad bídou společnosti založené na cyklickém čase, třída, která organizuje tuto společenskou práci a přivlastňuje si její omezenou nadhodnotu, si přivlastňuje také *časovou nadhodnotu* své organizace sociálního času: vlastní sama pro sebe nezvratný čas živé bytosti. Jediné bohatství, které může v koncentrované podobě existovat v sektoru moci, aby bylo materiálně spotřebováváno při okázalých slavnostech, se zde rovněž spotřebovává jakožto mrhání *dějinným časem na povrchu společnosti*. Vlastníci dějinné nadhodnoty disponují poznáním a slastí z žitých událostí. Tento čas, oddělený od kolektivní organizace času, jež převládá s nástupem neustále se opakující produkce základny sociálního života, plyne nad svým vlastním sta-

tickým společenstvím. Je to čas dobrodružství a války, v němž vládci cyklické společnosti procházejí vlastními osobními dějinami; a je to rovněž čas, který vyvstává při srážkách s cizími společenstvími, při narušení nehybného řádu společnosti. Dějiny se potom objevují před lidmi jako cizí faktor, jako to, co tito lidé nechtěli a před čím byli podle svého mínění chráněni. Touto oklikou se však také vrací negativní *neklid* lidského rodu, který stál u počátku všeho vývoje, jenž se mezitím pohroužil do spánku.

129

Cyklický čas je sám o sobě čas bez konfliktu. Avšak konflikt se usadil již v tomto dětském věku času: dějiny bojují za svou dějinnost nejprve v praktické činnosti pánů. Tyto dějiny vytvářejí jen povrchovou nezvratnost; jejich pohyb je tvůrcem právě toho času, který se tímto pohybem vyčerpává, a to uvnitř nevyčerpatelného času cyklické společnosti.

130

„Studené společnosti“ jsou ty, které do krajnosti zpomalily tok svých dějin a které svou protikladnost vůči přírodnímu a lidskému prostředí i vůči svým vnitřním protikladům udržely v trvalé rovnováze. Jestliže mimořádná rozmanitost institucí ustavených za tímto účelem svědčí o tom, jak pružná je sebetvorba lidské přirozenosti, toto svědectví samozřejmě vyvstává pouze před vnějším pozorovatelem, před etnologem, který se *vrátil* z dějinného času. V každé z těchto společností byla kvůli jisté definitivní strukturaci vyloučena změna. Absolutní konformismus stávajících sociálních praktik, s nimiž se všechny lidské možnosti navždy ztotožňují, již nemá jiné vnější omezení než obavu z opětovného upadnutí do beztvaré zvířecosti. Aby zde lidé zůstali lidmi, musí zůstat stále stejní.

131

Ke zrození politické moci, jež se zdá být spjata s posledními velkými revolucemi v technice, jaké představuje třeba tavení železa, dochází

na prahu období, které již nepoznává žádné hluboké převraty až do objevení průmyslu. Toto zrození je rovněž momentem, kdy se začínají rozkládat rodové svazky. Posloupnost generací potom vystupuje ze sféry čistě přirozeného cyklu a stává se událostí, již je vlastní jistá orientace, stává se posloupností moci. Nezvratný čas je čas toho, kdo vládne, a jeho první mírou jsou dynastie. Jeho zbraní je psané slovo, v němž řeč dosahuje své plné skutečnosti, nezávislé na zprostředkování mezi vědomími. Tato nezávislost je však totožná s všeobecnou nezávislostí oddělené moci, nezávislostí, jež je zprostředkováním konstituujícím celou společnost. Spolu se psaným slovem se objevuje vědomí, které již není neseno a předáváno v bezprostředním vztahu živých bytostí: objevuje se *neosobní paměť*, paměť administrativního spravování společnosti. „Spisy jsou myšlenkami státu; archívy jeho paměti.“ (Novalis)

132

Kronika je projev nezvratného času moci, a také nástroj udržující voluntaristický postup tohoto času na základě zaznamenání jeho předchozí dráhy, neboť tato orientace času se musí rozpadnout spolu se silou každé specifické moci a upadnout tak do lhostejného zapomení pouhého cyklického času, jenž je znám rolnickým masám, které se vzdor zhroutil celých říší a jejich chronologií nikdy nemění. *Vlastníci dějin* vložili do času *určitý smysl*: směřování, které je rovněž jakýmsi významem. Tyto dějiny se však odvíjejí a pomíjejí samostatně; společnost zanechávají v hloubi beze změny, neboť jsou právě tím, co zůstává odděleno od společné skutečnosti. V tomto ohledu se dějiny východních říší pro nás redukuje na dějiny náboženství: tyto chronologie, jež se rozpadly v trosky, po sobě zanechaly jen zdánlivě samostatné dějiny iluzí, které je obklopovaly. Vládcí, kteří pod ochranou mýtu disponují *soukromým vlastnictvím dějin*, sami mají tyto dějiny v držení především na způsob iluze: v Číně a v Egyptě měli dlouho monopol na nesmrtelnost duše a jejich první uznávané dynastie představují zároveň imaginární úpravu minulosti. Toto iluzorní vlastnění ze strany vládců je však v daném okamžiku také jedinou možnou formou vlastnění společných i jejich vlastních dějin. Rozši-

řování jejich faktické dějinné moci jde ruku v ruce s vulgarizací tohoto iluzorního mytického vlastnění. To vše vyplývá z prostého faktu, že právě v té míře, v jaké si vládci vzali na starost mytické garantování trvalosti cyklického času, jako tomu bylo u oněch sezónních rituálů prováděných čínskými císaři, se od tohoto cyklického času sami relativně osvobodili.

133

Má-li být překonána suchá a neobjasněná chronologie zbožštělé moci promlouvající ke svým služebníkům, chronologie, která chce být chápána jen jako pozemské vykonávání mytických příkazů, a má-li se stát vědomými dějinami, je třeba, aby rozsáhlá uskupení začala zakoušet skutečnou účast na dějinách. Z této praktické komunikace mezi těmi, kdo *se navzájem uznali* jako vlastníci určité jedinečné přítomnosti, kdo pocítili kvalitativní bohatost událostí jako svou činnost a kdo si uvědomili, na jakém místě se nacházejí - tedy ve své epoše -, se rodí obecná řeč dějinné komunikace. Lidé, kteří zakusili existenci nezvratného času, v něm odhalují zároveň to, co je *hodno zapamatování*, i *hrozbu zapomnění*: „Hérodotos z Halikarnássu zde předkládá výsledky svého zkoumání, aby časem neupadlo v zapomenutí, co lidé vykonali...“

134

Uvažování o dějinách je neoddělitelně rovněž *uvažováním o moci*. Staré Řecko bylo oním momentem, kdy se o moci a jejích proměnách diskutuje a kdy jsou chápány- byla to *demokracie vládců* společnosti. Jednalo se zde o opak podmínek známých z despotického státu, kde moc vždy skládá účty pouze sobě samé, v nepřístupné temnotě svého nejkonzentrovanejšího bodu: prostřednictvím *palácové revoluce*, jež svůj úspěch či selhání staví rovněž mimo diskusi. Sdílená moc řeckých společenství nicméně existovala jen ve *spotřebě* sociálního života, jehož produkce ve třídě otroků zůstávala oddělená a statická. Žijí jen ti, kdo nepracují. V rozdělení řeckých společenství a v boji za vykořisťování cizích obcí se zvnějšnil princip oddělenosti, na němž

se vnitřně zakládalo jak toto rozdělení, tak tento boj. Řecku, jež snilo o univerzálních dějinách, se nepodařilo sjednotit tváří v tvář invazi, a dokonce ani sjednotit kalendáře svých nezávislých městských států. Dějinný čas se v Řecku stal vědomým, ale nebyl si ještě vědom sám sebe.

135

Po zmizení příznivých místních podmínek, v nichž žila řecká společnost, nebyl úpadek západního dějinného myšlení doprovázen znovuoobením starých mytických uspořádání. V konfliktu středomořských národů a při utváření a rozpadu římského státu se objevila *polodějinná náboženství* jež se stávala základními faktory nového vědomí času a novou výzbrojí oddělené moci.

136

Monoteistická náboženství byla kompromisem mezi mýtem a dějinami, mezi cyklickým časem, jenž dosud ovládal produkci, a nezvratným časem, v němž se střetávají a přeskupují národy. Náboženství vzešlá z judaismu představují abstraktní univerzální uznání nezvratného času, který je demokratizován, otevřen všem, avšak jen ve sféře iluze. Čas bezvýhradně směřuje k jediné konečné události: „Království Boží je blízko.“ Tato náboženství se zrodila a usadila na půdě dějin. Ovšem i ona se ještě udržují v radikální opozici vůči dějinám. Polodějinné náboženství zavádí kvalitativní východisko v čase (narození Krista, Mohamedův útěk), ale jeho nezvratný čas - ustavující určitou faktickou akumulaci, která v islámu bude moci nabýt podoby dobývání a v reformačním křesťanství podoby narůstání kapitálu - je v náboženském myšlení ve skutečnosti převrácen a stává se *odpočítáváním*: očekáváním - v ubývajícím čase - přístupu k jinému, skutečnému světu, čekáním na Poslední soud. Věčnost vystoupila z cyklického času. Představuje jeho zászvětí. Je prvkem, který zlehčuje nezvratnost času, ruší dějiny v dějinách samých tím, že se jakožto čistý bod, do něž se cyklický čas navrátil a v němž se zrušil, staví *na dru-*

hou stranu nezvratného času. Ještě Bossuet řekne: „A prostřednictvím plynoucího času vstupujeme do věčnosti, jež neplyne.“

137

Středověk, tento nedovršený mytický svět, jehož dokonalost ležela mimo něj, je momentem, kdy dějiny reálně rozleptají cyklický čas, který dosud ovládá hlavní část produkce. Všem se individuálně přiznává jistá nezvratná časovost v posloupnosti údobí života, v životě chápaném jako *pout'*, jako nenávratný přechod do světa, jehož smysl je jinde: *poutník* je člověk, který vystupuje z cyklického času, aby se fakticky stal oním cestovatelem, jímž je symbolicky každý. Osobní dějinný život stále nachází své završení ve sféře moci, v účasti na bojích vedených mocí a na bojích o její získání; nezvratný čas moci se však nyní pod povrchem obecné sjednocenosti, jež je zajištěna orientovaným časem křesťanské éry, donekonečna dělí. Dochází k tomu ve světě *ozbrojené důvěry*, v němž se hra pánů točí kolem věrnosti a jejího zpochybňování. Tato feudální společnost, zrozená ze setkání „organizační struktury dobyvačné armády, jak se rozvinula během dobyvačných válek“, a „produktivních sil nalezených v dobytých zemích“ (*Německá ideologie*) - a do organizace těchto produktivních sil je třeba započítat i jejich náboženskou řeč -, rozdělila vládu nad společností mezi církve a státní moc, jež se zase sama dělí do složitých vztahů svrchovanosti a vazalství, které je příznačné pro držitele územních lén a městské komuny. V této rozmanitosti možného dějinného života se nezvratný čas, který se nevědomě zmocňoval společnosti v její hlubinné struktuře, čas prožívaný buržoazií při produkci zboží, při zakládání a rozšiřování měst a při obchodnickém objevování Země - tedy při praktickém experimentování, které jednou provždy ničí veškeré mytické uspořádání kosmu -, pomalu ukazoval jako práce neznámá době, kdy velký oficiální dějinný záměr tohoto světa selhal spolu s křížovými výpravami.

Nezvrtný čas, který se na sklonku středověku zmocňuje společnosti, je vědomím vázaným na starý řád zakoušen coby posedlost smrtí. Jde o melancholii vycházející z rozpadu jednoho světa, posledního světa, v němž bezpečí mýtu dosud vyvažovalo dějiny, a z pohledu této melancholie se každá pozemská věc ubírá pouze ke své zkáze. Velké vzpoury evropského rolnictva jsou rovněž jeho pokusem o *odpověď dějinám*, jimiž bylo násilně vytrženo z patriarchálního spánku, který mu zaručoval feudální dohled. Jde o chiliastickou utopii *pozemského uskutečnění ráje*, v níž se do popředí navrácí to, co stálo u počátku polodějinného náboženství, kdy křesťanské komunity, stejně jako židovský mesianismus, z něhož vycházely, očekávaly jako odpověď na zmatky a neštěstí své doby blížící se uskutečnění království Božího a vnášely do antické společnosti faktor nepokoje a subverze. Když křesťanství dospělo k tomu, že se podílelo v říši na moci, v pravou chvíli popřelo vše, co z této naděje přetrvávalo, jako prostou pověru: to je smysl augustinovského tvrzení, archetypu všech těch *satisfecit* moderní ideologie, podle něhož ustavená církev již dlouho představovala ono království, o němž byla řeč. Sociální revolta chiliastického rolnictva se přirozeně nejprve definuje jako snaha o zničení církve, Chiliastické hnutí se však rozvíjí v dějinném světě, a nikoli na půdě mýtu. Není tomu tak, že moderní revoluční naděje, jak chce ukázat Norman Cohn v knize *Honba za miléniem*, jsou jistými iracionálními následky chiliastického náboženského zanícení. Právě naopak, samo chiliastické hnutí, tedy revoluční třídní boj, který naposledy promluví řečí náboženství, je již moderní revoluční tendencí, které dosud chybí *vědomí toho, že je pouze dějinná*. Chiliasté museli prohrát, protože nedokázali rozpoznat revoluci jakožto svůj vlastní čin. Skutečnost, že čekali na nějaké vnější znamení Božího rozhodnutí, které by jim přikázalo jednat, je myšlenkovým vyjádřením praxe spočívající v tom, že vzbouření rolníci následovali vůdce, kteří nepocházeli z jejich řad. Rolnická třída nemohla dospět k patřičnému uvědomění, pokud jde o fungování společnosti a o způsob vedení vlastního boje. Poněvadž se jí nedostávalo těchto podmínek jednoty v jednání i ve vědomí, vy-

jadřovala svůj projekt a vedla své války v souladu s obraznou představou pozemského ráje.

139

Nový způsob vlastnění dějinného života, totiž renesance, nalézající svou minulost i ospravedlnění v antice, v sobě nese radostný rozchod s věčností. Její nezvratný čas je časem nekonečné akumulace poznatků a dějinné vědomí, vzešlé ze zkušenosti demokratických společností a sil, jež je ničí, se spolu s Machiavellim znovu pustí do uvažování o desakralizované moci a začne říkat nevyřknutelné, pokud jde o stát. V kypícím životě italských měst, při okázalých slavnostech poznává život sám sebe jakožto slast z pomíjivosti času. Tato slast z pomíjivosti však sama měla být pomíjivá. Píseň Lorenza de' Medici, kterou Burckhardt považuje za výraz „samotného ducha renesance“, je chválou, kterou tato křehká slavnost dějin proslovila o sobě samé: „Jak krásná je mladost - jež tak rychle míjí.“

140

Proces soustavné monopolizace dějinného života ze strany absolutně monarchického státu, tedy přechodná forma směřující k úplné nadvládě buržoazní třídy, ukazuje, čím je ve své podstatě nový nezvratný čas buržoazie. Buržoazie je spjata s *časem práce*, jenž se poprvé oprostil od času cyklického. Práce se s nástupem buržoazie stala *prací měnící historické podmínky*. Buržoazie je první vládnoucí třída, pro niž je práce hodnotou. A táž buržoazie, která ruší veškeré výsady a neuznává žádnou hodnotu, jež neplyne z vykořisťování práce, s prací oprávněně ztotožnila svoji vlastní hodnotu, hodnotu vládnoucí třídy, a z pokroku práce činí svůj vlastní pokrok. Třída, která akumuluje zboží a kapitál, soustavně pozměňuje přirozenost tím, že pozměňuje práci samu, a to uvolňováním její produktivity. Všechn společenský život se již soustředil do zdobné chudoby dvora, do příkras chladné státní správy, jejíž vrcholkem byla „královská profese“, a všechna svébytná dějinná svoboda musela odsouhlasit vlastní ztrátu. Svoboda nezvratné časové hry feudálních vládců se vyčerpala při jejich posled-

ních prohraných bitvách ve válkách s frondou nebo při skotském povstání na podporu Karla Eduarda. Základna světa se změnila.

141

Vítězství buržoazie je vítězstvím *hluboce dějinného* času, neboť jde o čas ekonomické produkce, jež natrvalo a skrz naskrz proměňuje celou společnost. Dokud hlavní prací zůstává zemědělská výroba, cyklický čas, který je stále přítomný v základu společnosti, vyživuje spojené síly *tradice*, jež brzdí veškerý pohyb. Nezvratný čas buržoazní ekonomiky však vymyje tyto přežitky, a to na celém světě. Dějiny, jež se doposud jevily jako pouhý pohyb jednotlivců z vládnoucí třídy, a byly tedy písemně zaznamenávány jako dějiny událostí, se nyní chápou jako *pohyb obecný*, přičemž jednotlivci jsou v tomto nemilosrdném procesu obětováni. Dějiny, odhalující svůj základ v politické ekonomii, nyní vědí o existenci toho, co v nich bylo dříve nevědomé, ale co přesto nadále zůstává nevědomím, které tyto dějiny nemůžou vynést na světlo. Tržní ekonomika demokratizovala pouze tuto slepou prehistorii, novou fatalitu, již nikdo neovládá.

142

Dějiny, jež jsou přítomny v hloubi celé společnosti, mají tendenci se ztrácet na jejím povrchu. Vítězství nezvratného času je také proměna tohoto času na *čas věcí*, neboť zbraň, s jejíž pomocí se jeho vítězství dosáhlo, byla právě sériová výroba předmětů podle zbožních zákonů. Hlavním produktem, který se v ekonomickém vývoji posunul od luxusní nedostupnosti k běžné konzumaci, jsou tedy *dějiny*, ovšem pouze jakožto dějiny abstraktního pohybu věcí, jež dominuje veškerému kvalitativnímu užítí života. Zatímco předchozí cyklický čas podepíral rostoucí část dějinného času, prožívaného jednotlivci i skupinami, nadvláda nezvratného času produkce bude mít tendenci tento žitý čas sociálně vymazávat.

143

Buržoazie tak seznámila společnost s nezvratným dějinným časem, jenž společnosti vnutila, ale odepírá jí jeho *užití*. „Dosud byly dějiny, ale dnes už nejsou,“ protože třída vlastníků ekonomiky, která se nemůže rozejít s *ekonomickými dějinami*, musí rovněž coby bezprostřední hrozbu vytěsňovat jakékoli jiné nezvratné využití času. Vládnoucí třída, tvořená *specialisty na vlastnění věcí*, kteří jsou sami z téhož důvodu těmito věcmi vlastněni, musí spojovat svůj osud s udržováním těchto zvěčněných dějin, s trvalostí určité nové nehybnosti *v dějinách*. Pracující, tvořící základnu společnosti, poprvé nejsou dějinám materiálně *cizí*, neboť společnost se nyní nezvratně pohybuje prostřednictvím své základny. V požadavku na *prožívání* dějinného času, jež nastoluje, nalézá proletariát jednoduché nezapomenutelné jádro svého revolučního projektu, a každý z doposud zhasených pokusů o uskutečnění tohoto projektu ukazuje možné východisko pro nový dějinný život.

144

Nezvratný čas buržoazie, která se chopila moci, se nejprve prezentoval pod vlastním jménem, jako absolutní počátek, jako I. rok Republiky. Revoluční ideologií obecné svobody, která rozprášila poslední zbytky mytického hodnotového uspořádání a všechnu tradiční reglementaci společnosti, však již prosvítala skutečná vůle, kterou přiděla do římského hávu: zobecněná *svoboda obchodu*. Společnost založená na zboží, která tehdy zjistila, že musí obnovit onu pasivitu, již musela hluboce otřást, aby mohla ustavit vlastní bezvýhradnou nadvládu, „nalézá v křesťanství s jeho kultem abstraktního člověka... nejvhodnější náboženský doplněk“ (*Kapitál*). Buržoazie tedy uzavřela s tímto náboženstvím kompromis, který se projevuje i v prezentování času: vzdala se vlastního kalendáře a její nezvratný čas se vrací, aby našel svou formu v *křesťanském letopočtu*, v jehož poslušnosti pokračuje.

145

Nezvratný čas se s rozvojem kapitalismu *celosvětově sjednotil*. Univerzální dějiny se stávají skutečností, neboť odvíjení tohoto času v sobě obsáhlo celý svět. Tyto dějiny, které jsou najednou všude stejné, jsou však pořád ještě jen nitrodějinným odmítnutím dějin. To, co se na celé planetě projevuje jako *jeden a týž den*, je čas ekonomické produkce, rozdělený na rovnocenné abstraktní zlomky. Sjednocený nezvratný čas je časem *světového trhu*, a tím i časem světového spektaklu.

146

Nezvratný čas produkce je především mírou různých druhů zboží. Čas, který se po celém světě oficiálně potvrzuje jako *obecný čas společnosti*, nevyznačuje nic než specializované zájmy, jež ho utvářejí, a *je tedy pouhým dílčím časem*.

VI. Spektakulární čas

„Nic není naše, pouze čas, a v něm žije ten, kdo nemá jiný příbytek.“

Baltasar Gracián, *Příruční orákulum a umění moudrosti*

147

Čas produkce, čas jakožto zboží, je nekonečná akumulace ekvivalentních intervalů. Je to abstrakce nezvratného času a všechny jeho segmenty musejí na chronometru vykazovat jen svou kvantitativní rovnost. Tento čas je v celé své faktické skutečnosti tím, čím je ve své *směnitelné* povaze. Právě pod touto sociální nadvládou času jakožto zboží „je čas vším a člověk už není ničím; je nanejvýš kostrou času“ (*Bída filosofie*). Jde o znehodnocený čas, o naprostý opak času, představujícího „prostor pro rozvoj člověka“.

148

Obecný čas lidského ne-vývoje existuje také v doplňkové podobě *konzumovatelného času*, který se z této specifické produkce vrací do každodenního života společnosti jako *pseudocyklický čas*.

149

Pseudocyklický čas je ve skutečnosti pouze *konzumovatelný převlek* zbožího času produkce. Obsahuje jeho základní rysy, tedy stejnorodé zaměnitelné jednotky a potlačení kvalitativního rozměru. Poněvadž je však vedlejším produktem tohoto času a je určen k podněcování a udržování zaostalosti konkrétního každodenního života, musí být obtížen pseudovalorizacemi a vyvstávat v posloupnosti falešně individualizovaných momentů.

150

Pseudocyklický čas je čas konzumace, jíž se vyznačuje moderní ekonomické přežívání, je to rozšířené přežívání, v němž každodenní prožitek nadále postrádá akt volby a není již podřízen přírodnímu řádu, nýbrž pseudopřírodě, jež se vyvinula prostřednictvím odcizené práce. Tento čas tedy *zcela přirozeně* znovu nachází starý cyklický rytmus, který určoval přežívání před-industriálních společností. Pseudocyklický čas se opírá o přírodní stopy cyklického času a současně z nich skládá nové homologické kombinace: den a noc, práce a odpočinek každý týden, navracející se období dovolené.

151

Pseudocyklický čas je čas, který byl *transformován průmyslem*. Čas, který má svou základnu ve zbožní produkci, sám představuje konzumovatelné zboží, shrnující vše, co se předtím, ve fázi rozpadu staré jednotné společnosti, rozlišovalo na soukromý, ekonomický a politický život. Se vším konzumovatelným časem moderní společnosti se zachází jako se surovinou nových, rozrůzněných produktů, které se na trhu prosazují v podobě sociálně organizovaných způsobů využití času. „Výrobek, který již existuje ve formě hotové pro spotřebu, se nicméně může sám stát surovinou pro jiný výrobek.“ (*Kapitál*)

152

Koncentrovaný kapitalismus se ve svém nejpokročilejším sektoru orientuje na prodej časových úseků s „plným příslušenstvím“, přičemž každý z nich vytváří jedno sjednocené zboží, do něhož se včlenil jistý počet jiných druhů zboží. Takto se v expandující ekonomice „služeb“ a volného času může objevit formulace, která praví, že v ceně je „zahrnuto vše“, ať už jde o spektakulární způsob bydlení, o kolektivní prázdninové pseudocestování, o předplatné na kulturní konzumaci nebo o prodej společenskosti samé v podobě „vzrušujících konverzací“ nebo „setkání s osobnostmi“. Tento druh spektakulárního zboží, který se očividně může dostávat do oběhu jen prostřednictvím narůstající chudoby odpovídajících skutečností, figuruje neméně očividně

mezi artikly, jež mohou být vzorem modernizace prodeje, neboť jej lze platit na úvěr.

153

Konzumovatelný pseudocyklický čas je čas spektakulární, a to současně v užším smyslu jako čas konzumace obrazů i v celém svém rozsahu jako obraz konzumace času. Čas konzumace obrazů, představující médium pro všechny druhy zboží, je neoddělitelně také polem, na němž se plně uplatňují nástroje spektaklu, i cílem, který tyto nástroje globálně prezentují jako místo a ústřední tvar všech specifických druhů konzumace: víme, že šetření času, o něž moderní společnost setrvale usiluje - ať jde o rychlost dopravy nebo o instantní polévky -, se v populaci Spojených států pozitivně projevuje ve faktu, že pouhým sledováním televize tráví průměrně tři až šest hodin denně. Sociální obraz konzumace času zase ovládají výhradně momenty volného času a dovolené, momenty reprezentované *na dálku*, jež jsou - stejně jako všechno spektakulární zboží - předmětem touhy čistě na základě postulátu. Toto zboží je tu výslovně vydáváno za moment skutečného života, na jehož cyklický návrat je třeba čekat. V samotných těchto momentech, připisovaných životu, se však vystavuje na odiv a vybízí k reprodukci opět spektakl, jenž tím dosahuje intenzivnějšího stupně. Co bylo zpodobováno jako skutečný život, se jednoduše odhaluje jako život *skutečněji spektakulární*.

154

Tato doba, jež sama sobě ukazuje svůj čas v zásadě jako překotný návrat nejrůznějších svátků a slavností, je rovněž epochou bez svátku. To, co bylo v cyklickém čase momentem účasti společenství na přepychové spotřebě života, je nemožné ve společnosti bez společenství a bez přepychu. Když vulgarizované pseudosvátky této společnosti, parodie dialogu a daru, vybízejí k nadbytečnému ekonomickému plýtvání, způsobují tím jen zklamání, neustále kompenzované příslibem nového zklamání. Čas moderního přežívání se musí v rámci

spektáklu vychloubat tím povýšeněji, čím menší je jeho užitná hodnota. Skutečnost času byla nahrazena *reklamou* na čas.

155

Zatímco konzumace cyklického času ve starých společnostech byla ještě v souladu s jejich skutečnou prací, pseudocyklická konzumace se v rámci rozvinuté ekonomiky ocitá v rozporu s abstraktním nezvratným časem její produkce. Cyklický čas býval skutečně prožívaný čas nehybné iluze, kdežto spektakulární čas je iluzorně prožívaný čas proměňující se skutečnosti.

156

To, co je v procesu produkce věcí stále nové, se neobjevuje v konzumaci, jež zůstává rozšířeným návratem téhož. Protože mrtvá práce nadále ovládá práci živou, přítomnost je ve spektakulárním čase ovládána minulostí.

157

Jinou stránkou nedostatku obecného dějinného života je, že individuální život dosud nemá dějiny. Pseudoudálosti, kupící se ve spektakulární dramatizaci, nebyly prožity těmi, kdo jsou o nich informováni, a navíc se při každém záchvěvu spektakulární mašinérie ztrácejí v inflaci svého překotného nahrazování. A to, co bylo skutečně prožíváno, nemá na druhou stranu žádný vztah k oficiálnímu nezvratnému času společnosti a stojí v přímém protikladu k pseudocyklickému rytmu konzumovatelného vedlejšího produktu tohoto času. Toto individuální prožívání odděleného každodenního života zůstává bez řeči, bez pojmu, bez kritického přístupu k vlastní minulosti, jež není nikde zaznamenána. Toto prožívání se nesděluje. Je nepochopeno a zapomenuto ve prospěch falešné spektakulární paměti nezapamatováníhodného.

158

Spektákl jakožto současná společenská organizace paralýzy paměti a dějin, jakožto rezignace na dějiny, které jsou postaveny na základech dějinného času, je *falešným vědomím času*.

159

Předběžnou podmínkou toho, aby pracující dosáhli statutu „svobodných“ producentů a konzumentů zbožího času, bylo *násilné vyvlastnění jejich času*. Spektakulární návrat času začal být možný jen na základě tohoto prvotního zbavení vlastnictví, jemuž byl producent podroben.

160

Neredukovatelná biologická část, jež v práci zůstává přítomna jednak v podobě závislosti na přirozeném cyklu bdění a spánku a jednak v nepopiratelnosti individuálního nezvratného času, projevujícího se opotřebováním života, je z hlediska moderní produkce prostě *vedlejší*. Stejným způsobem jsou tyto prvky opomíjeny v oficiálních proklamacích o výrobním pokroku a konzumovatelných trofejích, které jsou přístupným vyjádřením tohoto nepřetržitého vítězství. Divácké vědomí, znehybnělé ve falzifikovaném středu, kolem něhož se pohybuje jeho svět, již svůj život nechápe jako přechod k uskutečnění a smrti. Kdo ve svém životě rezignoval na intenzivní výdaj, nemůže si již přiznat svou smrt. Reklama na životní pojištění našeptává pouze to, že takový jedinec se proviní, když zemře, aniž předtím zajistí regulaci systému po této ekonomické ztrátě; a reklama na *American way of death* zdůrazňuje svou schopnost uchovat při tomto setkání se smrtí největší část *zdánlivých známek* života. Na všech ostatních frontách reklamního bombardování je výslovně zakázáno stárnout. Jako by šlo o to, aby se u každého jedince šetřilo „kapitálem-mládím“, který - jakkoli byl využit jen chabě - nemůže ovšem usilovat o nabytí trvalé a kumulativní skutečnosti kapitálu finančního. Tato sociální nepřítomnost smrti je totožná se sociální nepřítomností života.

161

Čas je *nutné* odcizení, jak ukazoval Hegel; je to prostředí, v němž se subjekt uskutečňuje tak, že sám sebe ztrácí, v němž se stává jiným, aby se stal pravdou sebe sama. Jeho opakem je však právě ono dominantní odcizení, jemuž podléhá ten, kdo produkuje *cizí přítomnost*. Společnost, radikálně oddělující v tomto *prostorovém odcizení* subjekt od činnosti, kterou mu odnímá, odděluje tento subjekt především od jeho vlastního času. Společenské odcizení, jež lze překonat, je právě to, které znemožnilo a znehybnilo možnosti a rizika *živoucího* odcizení v čase.

162

Velký styl epochy, skrývající se pod vnějšíkovými *módami*, které se ruší a znovuustavují na bezvýznamném povrchu nazíraného pseudocyklického času, lze vždy najít v tom, co se řídí zřejmou i skrytou nutností revoluce.

163

Přírodní základ času, smyslová danost časového plynutí se stává lidskou a sociální tím, že existuje *pro člověka*. To, co dosud polidšťovalo, ale také odlidšťovalo čas jakožto čas cyklický i jakožto oddělený nezvratný čas ekonomické produkce, byl omezený stav lidské praxe, resp. různá stadia práce. Revoluční projekt beztřídní společnosti a zobecněného dějinného života je projektem oslabování sociální míry času ve prospěch hravého modelu nezvratného času jednotlivců a skupin, modelu, v němž jsou současně přítomny *sdužené nezávislé časy*. Je to program absolutního uskutečnění komunismu rušícího ve sféře času „vše, co existuje nezávisle na jednotlivcích“.

164

Svět již sní sen o určitém čase, a nyní si musí tento sen uvědomit, aby jej mohl skutečně prožít.

VII. Územní plánování

„Kdo se stane pánem města uvyklého svobodnému životu a nevyvrátí je, může čekat, že ono zničí jeho. Takové město se totiž při každé vzpouře zaštiťuje jménem svobody a starým řádem a ani dlouhá léta, ani prokázaná dobrodiní nevyhladí vzpomínku na ně. Ať jsi činný a předvídavý sebevíc, pokud je nevyženeš nebo nerozprášíš, na jméno svobody a staré poměry nikdy nezapomenou...“

Machiavelli, *Vladař*

165

Kapitalistická produkce sjednotila prostor, který již tímto není omezen vnějšími společnostmi. Toto sjednocování je současně extenzivním i intenzivním procesem *banalizace*. Stejně tak jako měla akumulace zboží, sériově produkovaného pro abstraktní prostor trhu, prolomit všechny regionální a právní bariéry i všechna středověká cechovní omezení, udržující *kvalitu* řemeslné výroby, musela také zrušit autonomii a kvalitu míst. Tato homogenizační síla představuje ono těžké dělostřelectvo, které rozbořilo všechny čínské zdi.

166

Volný prostor zboží se nyní v každém okamžiku mění a rekonstruuje, ovšem jen proto, aby byl stále více totožný sám se sebou a aby se co nejvíce přiblížil nehybné jednotvárnosti.

167

Tato společnost, která ruší zeměpisnou vzdálenost, stále nabývá na vzdálenosti vnitřní, jež má podobu spektakulární oddělenosti.

168

Turismus, tedy lidský pohyb chápaný jakožto konzumace, jenž je vedlejším produktem pohybu zboží, se v zásadě omezuje na možnost jet se podívat na to, co se stalo banálním. Ekonomická organizace navštěvování různých míst je již sama o sobě zárukou jejich *ekvivalence*.

Táž modernizace, která v cestování zrušila čas, v něm zrušila také skutečnost prostoru.

169

Společnost, modelující celé své okolí, si vybudovala speciální techniku, aby utvářela i konkrétní základnu, na níž stojí celý souhrn úkolů, v nichž toto modelování spočívá: samotné své území. Urbanismus není nic jiného než toto uchvácení přírodního i lidského prostředí ze strany kapitalismu, který se logicky rozvíjí do absolutní dominance a tím pádem nyní může a musí předělat celý prostor a učinit z něho *vlastní kulisu*.

170

Kapitalistickou nutnost, jež se v urbanismu uspokojuje jakožto viditelné zmrazení života, lze vyjádřit - s použitím hegelovských pojmů - jako absolutní převahu „poklidné koexistence v prostoru“ nad „neklidným děním v posloupnosti času“.

171

Jestliže všechny technické síly kapitalistické ekonomiky je nutno chápat jako něco, co uskutečňuje různé podoby oddělenosti, v případě urbanismu máme co do činění se zařizováním jejich obecné základny, s upravováním půdy příznivé jejich rozvíjení: se samotnou technikou *oddělenosti*.

172

Urbanismus je moderním završením nepřetržitého úkolu ochraňovat třídní moc: tímto úkolem je udržení atomizace pracujících, kteří byli nebezpečně *shromážděni* městskými podmínkami produkce. Neutuchající boj, jenž bylo nutno vést proti všem aspektům této možnosti setkávání, nalézá právě v urbanismu své privilegované pole. Úsilí každé ustavené moci - po zkušenostech Francouzské revoluce - o rozšíření prostředků k udržení pořádku na ulicích nakonec vrcholí ve

zrušení ulice jako takové. „S nástupem masových sdělovacích prostředků, schopných působit na velké vzdálenosti, se izolování populace ukázalo jako mnohem účinnější způsob kontroly,“ konstatuje Lewis Mumford v knize *Město v dějinách*, když popisuje „svět, který se nadále ubírá jednosměrnou cestou“. Obecný proces izolace, jenž je vlastní skutečností urbanismu, však musí také zahrnovat kontrolovanou reintegraci pracujících v souladu s plánovatelnými potřebami produkce a konzumace. Začleňování do systému se musí znovu zmocnit izolovaných pracujících jakožto jednotlivců *izolovaných společně*: továrny i kulturní domy, prázdninové kolonie i městská sídliště jsou speciálně uspořádány za účely oné pseudokolektivity, která doprovází i jednotlivce izolovaného v *rodinné buňce*: zobecněné využití příjemců spektakulárního sdělení způsobuje, že její izolovanost je náhle znovu zalidněna dominantními obrazy, které pouze kvůli této izolovanosti nabývají své plné působnosti.

173

Nová architektura, jež byla v každém předchozím období vyhrazena pro uspokojování vládnoucích tříd, je nyní poprvé přímo určena *chudým*. Formální bída i obrovský rozsah této nové zkušenosti se způsobem bydlení pramení z jeho *masového* charakteru, obsaženého současně v jeho určení pro masy i v moderních podmínkách výstavby. V samotném středu těchto moderních podmínek výstavby je zjevně *autoritářské rozhodnutí*, abstraktně upravující každé území do podoby území abstrakce. Všude, kde začíná industrializace zemí, jež byly v tomto ohledu zaostalé, se objevuje táž architektura jakožto vhodný terén pro nový druh společenské existence, kterou je zde třeba zavést. Práh, který je překročen v nárůstu materiální moci společnosti, a zároveň *zaostalost* ve vědomém ovládnutí této moci, se v urbanismu odráží stejně výrazně jako v otázkách jaderného zbrojení nebo porodnosti, kde se již dosahuje možnosti genetických manipulací.

174

Současnost je již okamžikem sebezničení městského prostředí. Rozšiřování měst do venkovských oblastí, pokrývaných „beztvarými masami zbytků měst“ (Lewis Mumford), se bezprostředně řídí imperativy konzumace. Diktatura automobilů, základních to produktů první fáze zbožního nadbytku, se vepsala do terénu, kterému dominují dálnice, přesouvající někdejší centra a vyžadující stále výraznější rozptýlenost. Momenty nedokončené reorganizace městské tkáně se zároveň dočasně soustřeďují okolo oněch „distribučních továren“, jimiž jsou obří supermarkety, vybudované na zelené louce a obklopené parkovišti. Tyto chrámy horečné konzumace jsou poté rovněž podrobeny odstředivému pohybu, který je vytlačuje v té míře, v níž se stávají přetíženými druhotnými centry, neboť způsobily částečnou reorganizaci celé aglomerace. Technická organizace spotřeby je však pouze nejviditelnější rovinnou obecného rozpadu, který dovedl město k tomu, aby *spotřebovalo samo sebe*.

175

Ekonomické dějiny, jež se souhrnně rozvíjely kolem protikladu město-venkov, dospěly do úspěšného stadia, v němž se ruší současně oba tyto póly. Současná *paralýza* celkového historického vývoje, sledujícího výhradně nezávislý pohyb ekonomiky, činí z okamžiku, kdy město i venkov již začínají mizet, nikoli *překonání* jejich rozpolcenosti, nýbrž jejich souběžné zhroucení. Vzájemné opotřebovávání města a venkova, výsledek slábnutí dějinného pohybu, kterým by měla být překonána stávající městská skutečnost, se vyjevuje v oné eklektické směsici jejich dekomponovaných prvků, jež pokrývá ty nejpokročilejší průmyslové oblasti.

176

Univerzální dějiny se zrodily ve městech a v okamžiku rozhodujícího vítězství města nad venkovem se staly prvořadými. Marx za jednu z největších revolučních zásluh buržoazie pokládá fakt, že buržoazie „podřídila venkov městu“, jehož *ovzduší je osvobozující*. Pokud

jsou však dějiny města dějinami svobody, byly rovněž dějinami tyranie a státní správy, která má pod kontrolou venkov i město samo. Město mohlo dosud představovat pouze půdu pro boj za dějinnou svobodu, a nikoli její dosažení. Město je *prostředím dějin*, protože se v něm soustřeďuje vědomí minulosti a současně společenská moc, umožňující dějinné počiny. Současná tendence k likvidaci města tedy pouze jiným způsobem vyjadřuje zaostalost v podřízení ekonomiky dějinnému vědomí, zaostalost ve sjednocování společnosti, jež by si znovu přivlastnila síly, které se od ní odloučily.

177

„Venkov ukazuje fakt úplně opačný, izolovanost a oddělenost.“ (*Německá ideologie*) Urbanismus, který ničí města, znovu buduje jakýsi *pseudovenkov*, v němž se ztrácejí jak přirozené vztahy někdejšího venkova, tak přímé a přímo zpochybňované společenské vztahy dějinného města. Jde o nové, umělé rolnictvo, které se znovu vytváří na základě podmínek bydlení a spektakulární kontroly v současném „plánovaném území“: prostorová rozptýlenost a omezená mentalita, které rolnictvu vždy zabraňovaly pustit se do nezávislého jednání a utvrdit se jako tvořivá dějinná síla, se opět stávají hlavní charakteristikou producentů - pohyb světa, který sami produkují, zůstává zcela mimo jejich dosah, stejně jako tomu bylo v případě přírodního rytmu práce v agrární společnosti. Když se však toto rolnictvo, jež tvořilo neotřesitelnou základnu „orientálního despotismu“ a jehož rozdrolení si samo vyžadovalo byrokratickou centralizaci, znovu objevuje jako produkt podmínek spočívajících v nárůstu moderní státní byrokracie, jeho *apatie* musela být nyní *dějinně vyrobena* a udržována; přirozená nevědomost ustoupila organizovanému spektaklu omylu. „Nová města“ tohoto technologického pseudorolnictva jasně vpisují do terénu onu roztržku s dějinným časem, na jejímž základě jsou postavena; jejich heslo může znít: „Tady se už nikdy nic nestane a *nikdy se tu nic nestalo*“ Síly, založené na *absenci dějin*, začínají skládat vlastní výlučnou krajinu a mohou tak činit očividně proto, že dějiny, které je třeba osvobodit ve městech, v nich dosud osvobozeny nebyly.

178

Dějiny, ohrožující tento soumračný svět, představují rovněž sílu, která může podřídít prostor žitému času. Proletářská revoluce je ona *kritika lidské geografie*, skrze níž jednotlivci i společenství musejí konstruovat místa a události, odpovídající nikoli již jen přisvojení jejich vlastní práce, ale i přisvojení jejich celkových dějin. V tomto pohyblivém prostoru hry a svobodně zvolených variací jejích pravidel lze znovu objevit autonomii místa, aniž se znovu zavede výlučná vázanost k zemi, a tím bude možné znovu nastolit skutečnost cestování a života chápaného jako cesta, jejíž veškerý smysl spočívá jen v ní samotné.

179

Největší revoluční myšlenka týkající se urbanismu není sama o sobě urbanistická, technologická ani estetická. Je to rozhodnutí zcela přebudovat území podle potřeb moci dělnických rad, *protistátní diktatury* proletariátu a dialogu, nadaného výkonnou mocí. A chce-li být moc těchto rad, jež může být účinná jen tak, že přemění totalitu stávajících podmínek, uznána a chce-li *sama sebe uznat* ve svém světě, nemůže si stanovit žádný menší úkol.

VIII. Negace a konzumace v kultuře

„Dožijeme se politické revoluce? *My*, současníci těchto Němců? Milý příteli, věříte tomu, po čem toužíte... Když posuzuji Německo podle jeho současných dějin, jistě mi nenamítnete, že celé jeho dějiny jsou zfalšované a že celý jeho současný veřejný život neodráží skutečný stav národa. Čtete jakékoli noviny a přesvědčíte se, že se zde nepřestává - a uznáte, že cenzura nikomu nebrání přestávat - oslavovat svoboda a národní blaho, které tu máme.“

Ruge, *dopis Marxovi*, březen 1843

180

V dějinné, třídně rozdělené společnosti je kultura obecnou sférou poznání a reprezentací prožitku. To znamená, že představuje zobecňovací moc, která existuje *samostatně*, v podobě dělby intelektuální práce i v podobě intelektuální práce uvnitř rozdělení. Kultura se odštěpila od jednoty společnosti založené na mýtu, „když moc sjednocení mizí z lidského života a protiklady ztrácejí svůj živý vztah a interakci a nabývají samostatnosti...“ (*Diference Fichtovy a Schellingovy filosofické soustavy*) Jak kultura získává svou nezávislost, zahazuje imperialistický proces obohacování, jenž je zároveň upadáním její nezávislosti. Dějiny, které vytvářejí relativní samostatnost kultury i ideologické iluze ohledně této samostatnosti, se projevují rovněž jako dějiny kultury. A celé dobyvačné dějiny kultury lze chápat jako dějiny odhalování její nedostatečnosti, jako cestu k jejímu sebezrušení. Kultura je místo hledání ztracené jednoty. Při tomto hledání jednoty je kultura, mající charakter oddělené sféry, nucena popřít sebe samu.

181

Boj mezi tradicí a inovací, jenž je principem vnitřního vývoje kultury dějinných společností, může pokračovat jen skrze permanentní vítězství inovace. Nositelem inovace v kultuře není ovšem nic jiného než celkový dějinný pohyb, který nabývá vědomí své celkovosti, čímž tíhne k překonání vlastních kulturních předpokladů a směřuje ke zrušení veškeré oddělenosti.

182

Rozmach společenských poznatků, obsahujících pochopení dějin jakožto samotného jádra kultury, nabývá ze sebe sama jednoho nezvratného poznatku, který nachází své vyjádření ve zničení Boha. Tato „první podmínka veškeré kritiky“ je však také první povinností kritiky nekonečné. Tam, kde se již nemůže udržet žádné pravidlo chování, každý *výsledek* kultury posouvá samotnou kulturu k vlastnímu rozpadu. Stejně jako filosofie v okamžiku, kdy nabyla své plné autonomie, se i každá jiná disciplína, jakmile začne být samostatná, musí rozpadnout, nejprve jakožto nárok na spojitě vysvětlení společenské totality a posléze dokonce i jako dílčí instrumentář, použitelný uvnitř vlastních hranic. *Absence rationality*, jež je oddělené kultuře vlastní, tvoří prvek, který ji odsuzuje ke zmizení, neboť vítězství racionálna je v ní již přítomno jako požadavek.

183

Kultura vzešla z dějin, které smazaly způsob života, jenž byl charakteristický pro starý svět, avšak jakožto oddělená sféra je dosud jen rozumovým chápáním a smyslovou komunikací, které v rámci *částečně dějinné* společnosti samy zůstávají částečné. Kultura je smysl příliš málo smysluplného světa.

184

Konec dějin kultury se projevuje dvěma protikladnými aspekty: projektem překonání kultury v celkových dějinách a organizací udržování kultury jakožto mrtvého předmětu ve spektakulárním nazírání. Jeden z těchto pohybů je osudově spjat se společenskou kritikou, zatímco druhý s obranou třídní moci.

185

Každá z obou stránek konce kultury existuje v jednotné podobě, a to jak ve všech aspektech poznatků, tak ve všech aspektech smyslových reprezentací - v tom, co bylo *uměním* v nejobecnějším slova smyslu.

V prvním případě se proti sobě staví akumulace fragmentárních poznatků, které se stávají neužitečnými, protože *přítakávání* stávajícím podmínkám se musí vposledku *vzdát vlastních poznatků*, a teorie praxe, která jako jediná uchovává pravdu všech těchto poznatků, neboť jako jediná disponuje tajemstvím jejich užití. Ve druhém případě se proti sobě staví kritické sebezničení někdejší *společné řeči* společnosti a její umělá rekonstrukce ve zbožním spektaklu, tj. iluzorní reprezentace neprožívaného.

186

Jakmile společnost pozbude své společenství založené na mýtu, musí přijít i o všechny referenční opory ve skutečně společné řeči, až do okamžiku, kdy může být rozpolcenost nečinného společenství překonána vzestupem ke skutečnému společenství dějinnému. Jakmile se umění, jež bylo touto společnou řečí sociální nečinností, stane nezávislým uměním v moderním slova smyslu, které vystoupí ze svého prvotního náboženského univerza a začne být individuální produkcí oddělených děl, získává - jakožto specifický případ - poznání onoho pohybu, který ovládá dějiny celé oddělené kultury. Jeho nezávislé potvrzení znamená počátek jeho rozpadu.

187

Moderní proces rozkladu a formálního zániku veškerého umění *pozitivně* vyjadřuje fakt, že se komunikační řeč ztratila. *Negativně* tento proces vyjadřuje skutečnost, že nějakou společnou řeč je nutné znovu objevit - ne již v podobě jednostranně formulovaného závěru, který v případě umění dějinné společnosti *přicházel vždy příliš pozdě*, neboť promlouvati *k jiným lidem* o tom, co bylo prožito bez skutečného dialogu, a připouštěl tento nedostatek života, nýbrž v podobě praxe, která v sobě slučuje přímou činnost i její jazyk. Jde o faktické přivlastnění společenství dialogu a hry s časem, které byly *reprezentovány* básnickým či uměleckým dílem.

Když umění, jež dospělo k nezávislosti, zobrazuje svůj svět ve třpytivých barvách, jeden moment života zestárnul a třpytivé barvy mu nemohou dodat mládí. Lze ho již jen vyvolávat ve vzpomínce. Velikost umění se začíná vyjevovat teprve s uvádáním života.

Dějinný čas pronikající do umění se nejprve vyjádřil v samotné umělecké sféře, a to počínaje *barokem*. Baroko je umění světa, který ztratil svůj střed: padl poslední mytický řád uznávaný ve středověku, řád kosmu i pozemské vlády - jednota Křesťanství a prelud Říše. *Umění změny* v sobě musí nést prchavý princip spočívající v tom, že objevuje svět. Toto umění, jak říká Eugenio d'Ors, si zvolilo „život proti věčnosti“. Divadlo a slavnost, divadelní slavnost, jsou ústředními momenty barokní tvorby, v níž každé specifické umělecké vyjádření nabývá svého smyslu jedině svým odkazem ke kulisám určitého konstruovaného místa, k určité konstrukci, která sama sobě musí sloužit jako jednotící střed. Tento střed je *přechodem*, jenž je ve formě jakési ohrožené rovnováhy vepsán do všepostihujícího dynamického nepořádku. Občas přemrštěný význam, jehož nabyl pojem baroka v současných estetických diskusích, je projevem uvědomění, že umělecký klasicismus není možný: snahy o nastolení normativního klasicismu či neoklasicismu byly v posledních třech staletích jen nedlouho trvajících umělými konstrukcemi, které hovořily vnější řečí státu, řečí absolutistické monarchie nebo po římsku oděné revoluční buržoazie. Obecné směřování baroka bylo od romantismu do kubismu následováno stále více individualizovaným uměním negace, jež se neustále obnovovalo až k završenému rozdrolení a negaci umělecké sféry. Zánik dějinného umění, spjatého s vnitřní komunikací v rámci elity a nacházejícího svůj zpola nezávislý společenský základ v částečně hravých a bezstarostných podmínkách, dosud prožívaných posledními aristokratiemi, rovněž vyjadřuje fakt, že kapitalismus byl svědkem první třídní moci, která o sobě přiznává, že je prosta jakékoli ontologické kvality, a její mocenské kořeny, spočívající v prostém ří-

zení ekonomiky, představují zároveň ztrátu veškeré lidské *kontroly*. Souhrn baroka, jehož jednotnost sama je pro uměleckou *tvorbu* již dávno ztracena, lze v jistém smyslu znovu nalézt v současné *konsumaci* umělecké minulosti jako celku. Historické poznání a uznání veškerého minulého umění, z něhož se zpětně utvořilo umění světové, relativizuje minulé umění do podoby globálního chaosu, jenž následně vytváří jakousi barokní konstrukci vyšší úrovně, konstrukci, v níž se musí rozpustit i sama produkce barokního umění a všechna jeho obrození. Poprvé je možné poznat a společně přijímat umění všech civilizací a všech epoch. Lze-li učinit z dějin umění jakési „vzpomínky“, znamená to rovněž *konec světa umění*. V tomto období muzeí, když už nemůže existovat žádná umělecká komunikace, lze rovnou měrou přijímat všechny staré momenty umění. Žádný z nich již netrpí ztrátou svých specifických komunikačních podmínek, neboť v současné době se ztrácejí všechny komunikační podmínky *obecně*.

190

Umění v době svého rozpadu je negativním procesem, jenž usiluje o překonání umění v dějinné společnosti, v níž dějiny nejsou dosud prožívány. Takové umění je tedy současně uměním změny i čistým vyjádřením její nemožnosti. Čím je jeho požadavek okázalejší, tím více mu uniká jeho opravdové uskutečnění. Toto umění je nevyhnutelně *avantgardní*, a zároveň *neexistuje*. Jeho předvoj je jeho zánikem.

191

Dadaismus a surrealismus jsou dva proudy, jež vyznačují konec moderního umění. Jsou to současníci -jakkoli si to uvědomují pouze relativně - posledního velkého útoku revolučního proletářského hnutí, přičemž porážka tohoto hnutí, kvůli níž zůstaly uzavřeny právě v té sféře umění, jejíž zastaralost předtím proklamovaly, je hlavním důvodem jejich zkosnatění. Dadaismus a surrealismus jsou spolu historicky spjaté, ale zároveň stojí proti sobě. V této protikladnosti, která vytváří rovněž nejdůslednější a nejradikálnější aspekt přínosu každého z těchto hnutí, vyvstává vnitřní nedostatečnost jejich kritiky, již

obě hnutí rozvíjela pouze z jedné strany. Dadaismus chtěl *zrušit umění aniž je uskutečnil* a surrealismus chtěl *uskutečnit umění, aniž je zrušil* Kritická pozice, kterou později vypracovali *situacionisté*, ukázala, že zrušení a uskutečnění umění jsou neoddělitelné aspekty jednoho a téhož *překonání umění*.

192

Spektakulární konzumace, zachovávající zmrazenou starou kulturu včetně ochočeného opakování jejích projevů negace, se ve svém kulturním sektoru otevřeně stává tím, čím je implicitně ve své totalitě: *sdělováním nesdělitelného*. Naprosté zničení řeči zde může být bez okolků uznáno jako pozitivní oficiální hodnota, protože je třeba stavět na odív smíření s dominantním stavem věcí, v němž je jakákoli komunikace radostně prohlašována za nepřítomnou. Kritická pravda tohoto zničení, tedy skutečný život moderní poezie a umění, je samozřejmě zakryta, neboť spektakl, jehož funkcí je *nastolit v kultuře zapomenutí dějin*, aplikuje pseudoneotřelostí svých modernistických prostředků tutéž strategii, kterou je v hloubi utvářen. Takto se neoliterární škola, která prostě připouští, že nazírá psaný text kvůli němu samému, může vydávat za něco nového. Kromě jednoduchého prohlášení, že rozklad sdělnosti je sám o sobě dostatečně krásný, se ostatně nejmodernější tendence spektakulární kultury-jež je nejtěsněji spjata s represivní praxí obecného uspořádání společnosti - snaží za pomoci „syntetických děl“ znovu sestavit komplexní neoartistické prostředí z dekomponovaných prvků; děje se tak zejména ve snahách o začlenění uměleckých trosek či esteticko-technických hybridů do urbanismu. Jedná se o výraz - na rovině spektakulární pseudokultury - onoho obecného projektu rozvinutého kapitalismu, který se snaží znovu zmocnit pracujících v dílčích oblastech a učinit z nich „osoby dobře začleněné do skupiny“. Tuto tendenci popisují současní američtí sociologové (Riesman, Whyte aj.). Všude se setkáváme se stejným projektem určité *restrukturalizace bez společenství*.

193

Když se kultura jako celek stala zbožím, musí se také stát zbožní hvězdou spektakulární společnosti. Clark Kerr, jeden z nejpokročilejších ideologů této tendence, vypočítal, že složitý proces produkce, distribuce a konzumace *znalostí již* každoročně tvoří 29 % národního produktu Spojených států, a předpovídá, že ve druhé polovině tohoto století bude kultura zastávat úlohu hybné síly v rozvoji ekonomiky, tedy onu úlohu, která v první polovině století náležela automobilu a ve druhé polovině předcházejícího století železnici.

194

Souhrn poznatků, jenž se v současnosti dále rozvíjí jako *myšlení spektaklu*, musí ospravedlnit společnost bez ospravedlnění a povýšit se na obecnou vědu falešného vědomí. Tato věda je bezvýhradně podmíněna faktem, že nemůže ani nechce brát v úvahu vlastní materiální základnu, tvořenou spektakulárním systémem.

195

Myšlení společenské organizace zjevnosti je samo zatemňováno zobecněnou *podřadnou komunikací*, kterou obhajuje. Neuvědomuje si, že u počátku všech věcí v jeho světě stojí konflikt. Specialisté spektakulární moci, jež je absolutní uvnitř svého systému řeči bez odpovědi, jsou zcela korumpováni svou zkušeností pohrdání a úspěšnosti tohoto pohrdání. Jejich opovržení je totiž zpětně potvrzeno poznáním onoho *opovrženého člověka*, jímž divák skutečně je.

196

Se zdokonalováním spektakulárního systému, nastolujícím nové problémy, probíhá v jeho specializovaném myšlení nová dělba úkolů: na jedné straně je *spektakulární kritika spektaklu* prováděna moderní sociologií, která se zabývá odděleností výhradně pomocí pojmových a materiálních nástrojů oddělenosti; na straně druhé se z *apologie*

spektáku stává v různých disciplínách, v nichž se zabydlel strukturalismus, přemýšlení o nemyšlení, a to prostřednictvím uznávaného opomenutí dějinné praxe. Jak falešná beznaděj nedialektické kritiky, tak falešný optimismus čirého propagování systému nicméně shodně představují podrobené formy myšlení.

197

Přestože sociologie, jež začala - nejprve v USA - vést diskuse o existenčních podmínkách nastolených současným vývojem, mohla přinést celou řadu empirických dat, nikterak nerozpoznává pravdu svého vlastního předmětu, protože v něm neobjevuje onu kritiku, jež tvoří jeho imanentní součást. Upřímně reformistická tendence této sociologie se proto opírá jen o morálku, zdravý rozum, nesmyslné výzvy k umírněnosti atd. Poněvadž tento způsob kritiky si není vědom negativity, nacházející se v samotném srdci jeho světa, neklade důraz na nic jiného než na popis jakéhosi negativního přebytku, který, jak se oné kritice zdá, politováníhodným způsobem zaplavuje povrch dotyčného světa jako nějaké iracionální parazitické bujení. Tato rozhořčená dobrá vůle, která dokonce i ve svém rozhořčení dospívá pouze k odsuzování vnějších důsledků systému, se pokládá za kritickou, přičemž zapomíná na bytostně *apologetický* charakter svých předpokladů i své metody.

198

Ti, kdo odsuzují absurditu či nebezpečí onoho plýtvání, k němuž společnost ekonomického nadbytku vybízí, si neuvědomují, k čemu toto plýtvání slouží. Ve jménu ekonomické racionality nevěděčně odsuzují staré dobré iracionální strážce, bez nichž by se moc této ekonomické racionality rozpadla. Kupříkladu Boorstin, jenž v knize *Obraz* popisuje zbožní konzumaci amerického *spektáku*, se nikdy nedostane k samotnému pojmu *spektáku*, neboť se domnívá, že z této katastrofální přepjatosti může vynechat soukromý život, anebo pojem „pocitivého zboží“. Nechápe, že zboží samo zavedlo zákony, jejichž „pocitivá“ aplikace musí mít za následek odlišnou skutečnost soukromé-

ho života i jeho pozdější znovudobyťi ze strany sociální konzumace obrazů.

199

Boorstin popisuje excesy světa, jenž se nám odcizil, jako excesy cizí našemu světu. „Normální“ základ sociálního života, na nějž implicitně odkazuje, když v podobě psychologického a morálního odsudku označuje povrchovou vládu obrazů za produkt „našich extravagantních nároků“, však nemá žádnou skutečnou podobu ani v jeho knize, ani v naší době. Protože skutečný lidský život, o kterém Boorstin mluví, se podle něho nachází v minulosti, včetně minulosti náboženské rezignace, nemůže pochopit společnost obrazu v celé její hloubce. *Pravdou* této společnosti není nic jiného než její *negace*.

200

Sociologie, jež se domnívá, že lze od celku sociálního života izolovat samostatně fungující industriální racionalitu, může dospět až k tomu, že od globálního industriálního pohybu oddělí techniky reprodukce a přenosu. Boorstin tudíž za příčinu jím popisovaných výsledků pokládá nešťastné a víceméně nahodilé setkání příliš velkého technického aparátu sloužícího k šíření obrazů a příliš velkou přitažlivost, kterou na lidi naší doby působí pseudosenzace. Spektákl by tedy byl zapříčiněn skutečností, že moderní člověk je příliš naruživý divák. Boorstin nechápe, že bujení prefabrikovaných „pseudoudálostí“, které zamítá, plyne z prostého faktu, že lidé v rámci masové skutečnosti současného sociálního života sami žádné události neprožívají. Protože samotné dějiny pronásledují moderní společnost jako příznak, setkáváme se na všech úrovních konzumace života s vykonstruovanými pseudodějiny, které mají uchovávat ohroženou rovnováhu současného *zmrazeného času*.

201

Potvrzení definitivní stability krátkého období, během kterého došlo ke zmrazení dějinného času, je nepopiratelnou, nevědomě i vě-

domě vyhlašovanou základnou současně tendence ke *strukturalistickému* systematizování. Hledisko, na něž se staví antihistorické myšlení strukturalismu, je hledisko věčné přítomnosti určitého systému, který nikdy nebyl stvořen a nikdy neskončí. Sen o diktatuře předem dané nevědomé struktury, vládnoucí nad veškerou společenskou praxí, bylo možno nemístným způsobem vyvodit ze strukturních modelů, jež vypracovala lingvistika a etnologie (nebo dokonce i analýza fungování kapitalismu), z modelů, které *byly nesprávně pochopeny již ve svém kontextu*. Došlo k tomu jednoduše proto, že univerzitní myšlení *středních kádří*, které se rychle spokojí s kdečím, myšlení zcela ponořené do okouzleného velebení stávajícího systému, plošně redukuje veškerou skutečnost na existenci systému.

202

Pro pochopení „strukturalistických“ kategorií je stejně jako u jakékoli historické společenské vědy třeba mít stále na zřeteli, že kategorie vyjadřují jisté formy existence a jisté existenční podmínky. Právě tak jako neposuzujeme hodnotu člověka podle toho, jak se dívá sám na sebe, nemůžeme ani posuzovat - a obdivovat - tu či onu společnost tak, že řeč, již promlouvá k sobě samé, budeme pokládat za nevyvratně pravdivou. „Takováto období proměny nemůžeme posuzovat podle jejich vědomí, nýbrž naopak, toto vědomí musíme vysvětlovat z rozporů materiálního života...“ Struktura je dcerou současné moci. Strukturalismus je *myšlení garantované státem*, které o současných podmínkách spektakulární „komunikace“ uvažuje jako o něčem absolutním. Strukturalistický způsob zkoumání toho, jak sám o sobě funguje kód různých sdělení, je pouhým produktem a uznáním společnosti, v níž komunikace existuje v podobě jakési kaskády hierarchických signálů. Strukturalismus tedy neslouží k dokázání univerzálně dějinné platnosti společnosti spektaklu, nýbrž naopak společnost spektaklu, prosazující se jako masová skutečnost, slouží k potvrzení chladného snu strukturalismu.

203

Kritický pojem *spektákl* lze bezpochyby také zvlgarizovat na nějakou bezduchou formulaci sociologicko-politické rétoriky, aby se jím všechno abstraktně vysvětlilo a odsoudilo, a tím může sloužit k obraně spektakulárního systému. Je totiž zcela zřejmé, že žádná myšlenka nemůže směřovat mimo stávající spektakl, ale pouze mimo stávající představy o spektaklu. Ke skutečnému zničení společnosti spektaklu jsou zapotřebí lidé, kteří aktivně uplatní určitou praktickou sílu. Kritická teorie spektaklu je pravdivá jen tehdy, sjednotí-li se s praktickým proudem negace ve společnosti, a tato negace, obnovení revolučního třídního boje, si začne být sama sebe vědoma právě díky rozvíjení kritiky spektaklu, jež je teorií jeho reálných podmínek, teorií praktických podmínek současného útlaku. Zároveň tím odhaluje tajemství všeho, čím může být. Tato teorie nečeká od dělnické třídy žádné zázraky. Nové formulování a uskutečnění proletářských požadavků vidí jako dlouhodobý úkol. Máme-li uměle rozlišovat mezi teoretickým a praktickým bojem - neboť na takto vymezeném základě není samo utváření a sdělování této teorie myslitelné bez určité *důsledné praxe* - je jisté, že nejasný a svízelný postup kritické teorie bude muset být také osudově spojen s praktickým hnutím, působícím v celospolečenském měřítku.

204

Kritická teorie se musí *sdělovat* ve své vlastní řeči. Jde o řeč rozporu, jež musí být dialektická ve své formě stejně jako ve svém obsahu. Tato řeč je kritikou totality i dějinnou kritikou. Není to žádný „nulový stupeň rukopisu“, nýbrž jeho převrácení. Není to negace stylu, nýbrž styl negace.

205

Z hlediska pravidel dominantní řeči a podle vkusu, k němuž tato pravidla vedou, je výklad dialektické teorie, pokud jde o samotný jeho styl, něco skandálního a ohavného, protože do pozitivního používání

zavedených pojmů současně zahrnuje i pochopení jejich znovunalezené *tekutosti* a nutnosti jejich zničení.

206

Tento styl, který obsahuje svou vlastní kritiku, musí vyjadřovat nadvládu současné kritiky *nad celou její minulostí*. Ve způsobu výkladu dialektické teorie se tímto stylem projevuje negativní duch, jenž je v ní obsažen. „Pravda není jako výrobek, v němž už nenacházíme stopu po nástroji.“ (Hegel) Toto teoretické vědomí pohybu, v němž musí být přítomna sama stopa tohoto pohybu, se projevuje *převrácením* zavedených vztahů mezi pojmy a *vychylováním* (*détournement*) všech výdobytků předchozí kritiky. Převrácení genitivu, jež bylo pokládáno za základ Hegelova epigramatického stylu, je výrazem historických revolucí, převedeným do formy myšlení. Mladý Marx, který - v návaznosti na systematické využití tohoto postupu, s nímž se setkáme již u Feuerbacha - vynášel nahrazení subjektu predikátem, dospěl k nejdůslednějšímu používání tohoto *vzbouřeneckého stylu*, jenž z filosofie bídy vyvozuje bídu filosofie. Vychylování vede zpět k subverzi minulých kritických závěrů, které se ustálily do úctyhodných pravd, tj. které byly přeměněny ve lži. Tento postup záměrně používal již Kierkegaard a sám k němu připojil následující odsudek: „Ale ať to obracíš, jak chceš, zrovna tak jako se marmeláda vždycky dostane do spižírny, tak i ty do všeho zapleteš slovíčko, které není od tebe a jež budí rušivou připomínku.“ (*Filosofické droby*) Toto použití vychylování, k němuž se Kierkegaard v dotyčné knize následně přiznává, je určeno povinností zaujmout *odstup* vůči tomu, co bylo falzifikováno do podoby oficiální pravdy: „Pouze jednu poznámku si dovolím vzhledem ke tvým mnoha narážkám, protože všechny směřují k tvrzení, že jsem do své úvahy přimíchal vypůjčené výrazy. Nepopírám, že to je pravda, a neskrývám, že jsem to udělal schválně a že ve druhém díle této studie -jestli jej vůbec někdy napíší - mám v úmyslu věc pojmenovat pravým jménem a problém odít do historického kostýmu.“

207

Myšlenky se zlepšují. Smysl slov je na tom úcasten. Plagiát je nutný. Patří to k pokroku. Zaměří se na větu nějakého autora, užije jeho výrazů, vymaže nesprávnou myšlenku a nahradí ji myšlenkou správnou.

208

Vychylování je opak citátu, tj. teoretické autority, jež je vždy falzifikována již jen proto, že se stala citátem; je to fragment vytržený z kontextu, ze svého pohybu a nakonec i ze své doby jakožto globálního rámce, a je odloučen od oné specifické volby, již představoval uvnitř tohoto rámce, ať již přesně rozpoznaného či chybného. Vychylování je tekutá řeč anti-ideologie. Objevuje se v komunikaci, která si uvědomuje, že nemůže usilovat o to, aby v sobě samé disponovala jakoukoli definitivní zárukou. Jde o řeč, jež se co nejdůsledněji snaží, aby ji nemohl potvrdit žádný starý a nadkritický odkaz. Její vlastní spojitost, tj. spojitost vnitřní i spojitost s fakty, které lze uvést v praxi, může naopak potvrdit staré pravdivé jádro, jež tato řeč obnovuje. Vychylování nezakládá svou věc na ničem, co by bylo vnější jeho vlastní pravdě, jež má formu současné kritiky.

209

To, co se v teoretické formulaci otevřeně prezentuje jako *vychýlené*, popírá veškerou trvalou samostatnost sféry vyjadřovaného teoretická a *skrze toto násilí* do ní zavádí jednání, které rozrušuje a rozmetává všechny stávající řád, čímž také připomíná, že tato existence teoretická sama o sobě není ničím a nemůže se poznat jinak než v sepětí s dějinným jednáním a *dějinnou korekcí*, v níž tkví jeho skutečná spolehlivost.

210

Jedině skutečnou negací kultury lze zachovat její smysl. Tato negace již nemůže být *kulturní*. Je tedy tím, co jakýmsi způsobem zůstává na úrovni kultury, třebaže ve zcela jiném ohledu.

211

Kritika kultury se v řeči rozporu předkládá jako *sjednocená*, neboť dominuje celku kultury - jejím poznatkům i poezii - a již se neodděluje od kritiky společenské totality. Tato *sjednocená teoretická kritika* vychází jako jediná vstříc *sjednocené společenské praxi*.

IX. Materializovaná ideologie

„Sebevědomí jest o *sobě a pro sebe*, když a protože jest o sobě a pro sebe pro něco jiného; tj. pouze jako uznané sebevědomí.“

Hegel, *Fenomenologie ducha*

212

Ideologie je *základem* myšlení třídní společnosti v konfliktním toku dějin. Ideologická fakta nikdy nebyla prostými chimérami, nýbrž deformovaným vědomím skutečností a jako taková představovala reálné faktory uskutečňující zároveň reálnou deformující činnost; *materializace* ideologie, kterou s sebou nese konkrétní úspěch osamostatněné ekonomické produkce v podobě spektaklu, tím spíše prakticky zaměňuje společenskou realitu s určitou ideologií, která mohla upravit veškerou skutečnost k obrazu svému.

213

Když je ideologie, jež je *abstraktní* vůlí k univerzálnu a zároveň iluzí univerzálna, v moderní společnosti legitimizována univerzální abstrakcí a faktickou diktaturou iluze, není již voluntaristickým bojem něčeho dílčího, nýbrž jeho vítězstvím. Ideologický nárok na základě toho nabývá jakési bezduché pozitivistické přesnosti: není již dějinou volbou, ale něčím zřejmým. V rámci takového potvrzení se jednotlivá jména ideologií vytratila. Samotný podíl skutečně ideologické práce, práce ve službách systému, je již vnímán jen v podobě uznání „epistemologického podstavce“, který chce stát mimo jakýkoli ideologický jev. Samotná materializovaná ideologie je bezejmenná, stejně jako nemá zformulovatelný dějinný program. To znamená, že dějiny *ideologií* skončily.

214

Ideologie, jež celou svou vnitřní logikou směřovala k „totální ideologii“ v Mannheimově smyslu, je despotismem fragmentu, který se vnucuje jako pseudopoznání strnulého *celku*. Jedná se o *totalitární* vizi, která se nyní uskutečňuje ve znehynbném spektaklu ne-dějin. Její završení je rovněž jejím rozpuštěním v celku společnosti. Spolu s *praktickým rozpadem* této společnosti musí zmizet i ideologie, *poslední pošetilost*, blokující přístup k dějinnému životu.

215

Spektákl je ideologií *par excellence*, protože v plné míře vystavuje a vyjevuje podstatu veškerého ideologického systému: zbláznění, zotročení a negaci skutečného života. Spektákl je materiálním „výrazem oddělenosti a vzdálenosti člověka od člověka“. Ona „nová *síla klamu*“, jež se v něm soustředila, je založena na produkci, v níž se „spolu s masou předmětů rozšiřuje... nová říše cizích jsoucen, jimž je člověk podroben.“ Jedná se o nejvyšší stadium expanze, která obrátila potřebu proti životu. „Potřeba peněz je tedy pravá, politickou ekonomikou produkovaná potřeba, a to jediná potřeba, kterou produkuje.“ (*Ekonomicko-filosofické rukopisy*) Spektákl rozšiřuje na celý sociální život princip, který Hegel v *Jenské reálné filosofii* chápe jako princip peněz: je to „život toho, co je mrtvé, pohybující se v sobě samém“.

216

Narozdíl od projektu shrnutého v *Tezích o Feuerbachovi* (uskutečnění filosofie v praxi, jež překračuje protiklad idealismu a materialismu) zachovává spektakl ideologické charakteristiky idealismu i materialismu a vkládá je do pseudokonkrétnosti svého univerza. Ve spektaklu, v němž se konkrétní věci automaticky stávají pány sociálního života, je završen nazíravý charakter starého materialismu, chápajícího svět jako reprezentaci, a nikoli jako činnost - a ve výsledku idealizujícího hmotu. Zároveň se prostřednictvím techniky znaků a signálů, které nakonec materializují abstraktní ideál, uskutečňuje ve spektaklu i *vysněná činnost* idealismu.

217

Do tohoto ekonomického procesu materializace ideologie je nutno umístit i paralelismus mezi ideologií a schizofrenií, jak jej zavedl Gabel (*Falešné vědomí*). Společnost se stala tím, čím ideologie již byla. Odloučení od praxe a antidialektické falešné vědomí, které je doprovází - právě toto je nám vnucováno v jakémkoli okamžiku sociálního života, jenž je podroben spektaklu; toto je třeba chápat jako systematickou organizaci „selhávání schopnosti setkání“ a jako nahrazení této schopnosti *halucinačním sociálním* faktem: falešným vědomím setkání, „iluzí setkání“. Ve společnosti, ve které již nikdo nemůže být *uznán* druhými, se každý jednotlivec stává neschopným uznat svou vlastní skutečnost. Ideologie je zde doma; oddělenost zbuďovala svůj svět.

218

Gabel říká: „V klinických kasuistikách schizofrenie se úpadek dialektiky totality (jehož krajní podobou je disociace) a úpadek dialektiky dění (jehož krajní podobou je katatonie) zdají být velmi úzce spjaty.“ Divácké vědomí, uvězněné ve zploštělém univerzu, ohraničeném *obrazovkou* spektaklu, za niž byl deportován jeho vlastní život, již zná pouze *fiktivní účastníky rozhovoru*, kteří je jednosměrně informují o svém zboží a o politice svého zboží. Spektákl v celém svém rozsahu je svým „zrcadlovým znakem“. Inscenuje se zde falešné východisko ze zobecněného autismu.

219

Spektákl, který je smazáním hranic já i světa způsobeným rozdrčením já, jež je obléháno přítomností-nepřítomností světa, je rovněž smazáním hranic pravdivého a nepravdivého kvůli vytěsnění veškeré prožívané pravdy pod *skutečnou přítomnost* nepravdy, již zajišťuje organizace zdánlivosti (*appearance*). Ten, kdo pasivně podstupuje svůj odcizený každodenní úděl, je tedy tlačěn k jakémusi šilenství, které na tento úděl iluzorně reaguje tím, že se uchyluje k magickým technikám. V jádru této pseudoodpovědi na komunikaci bez odpovědi

je uznávání a konzumace zboží. Konzumentem pocíťovaná potřeba imitace je onou infantilní potřebou, podmiňovanou všemi aspekty jeho základního vyvlastnění. Řečeno termíny, které Gabel aplikuje na zcela odlišnou patologickou rovinu, „abnormální potřeba reprezentace zde kompenzuje mučivý pocit, že člověk je na okraji existence.“

220

Nemůže-li logika falešného vědomí pravdivě poznat sebe samu, hledání kritické pravdy o spektaklu musí být rovněž pravdivou kritikou. Musí prakticky bojovat mezi ostatními nesmiřitelnými nepřáteli spektaklu a přijmout, že je nepřítomna tam, kde se nevyskytují ani oni. Když se abstraktní vůle k bezprostřední účinnosti vrhá vstříc kompromisům reformismu či společné akci pseudorevolučních trosek, uznává tím zákony dominantního myšlení a výlučné hledisko *aktuálnosti*. Poblouznění se tak znovuustavilo právě na té pozici, která proti němu chce bojovat. Kritika, která překračuje spektakl, musí naproti tomu *umět čekat*.

221

Osvobodit se od materiálních základů převrácené pravdy- v tom tkví sebeosvobození naší doby. Ono „dějinné poslání, spočívající v nastolení pravdy ve světě“, nemůže uskutečnit ani izolovaný jednotlivec, ani atomizovaný a manipulovaný dav, nýbrž i nadále třída, která je schopna stát se rozpuštěním všech tříd, a to tak, že promění veškerou moc do neodcizující podoby uskutečněné demokracie, do podoby rady, ve které má praktická teorie kontrolu nad sebou samou a vidí svou činnost. Jen tam, kde jsou jednotlivci „bezprostředně spjata s univerzálními dějinami“; jen tam, kde se dialog vyzbrojil k tomu, aby dal zvítězit vlastním podmínkám.

Poznámky k českému vydání

Následující poznámkový aparát si klade za úkol přiblížit některé pojmy a reálie, jež nejsou obecně známé, a identifikovat citace, narážky a vychýlení (*détournements*), jež umožňují nahlédnout vztah Debordova textu k textům jiných autorů. Při této identifikaci byl užitečnou pomůckou Debordův (?) spisek *Relevé des citations ou détournements de La Société du Spectacle* (Éditions Farandôla, Paris, 2002), dostupný na adrese <http://cf.geocities.com/contrefeu/spectacle.html>

Poznámky k jednotlivým tezím následují po čísle dané teze (označeno arabskou číslicí); pokud se jedná o poznámky k epigrafům jednotlivých kapitol, pak následují po čísle dané kapitoly (označeno římskou číslicí).

Předmluva

GÉRARD LEBOVICI (1932-1984), francouzský nakladatel, manažer a filmový producent. Mířil za hereckou kariérou, avšak po smrti otce byl nucen přijmout různá nekvalifikovaná zaměstnání. V roce 1960 založil svoji první hereckou agenturu a postupně si vydobyl významné místo ve francouzském filmovém průmyslu. Události roku 1968 vedly k jeho politické radikalizaci a k založení levicového nakladatelství Champ Libre, na jehož ediční politiku získal v sedmdesátých letech zásadní vliv Guy Debord. V téže době Lebovici financoval i tři Debordovy filmy, počínaje *Společností spektáklu* (1973). Byl zastřelen neznámým pachatelem na parkovišti v Paříži.

předmluva k novému italskému překladu - viz Guy Debord, *Préface à la quatrième édition italienne de « La Société du Spectacle »*, Éditions Champ Libre, Paris, 1979 a *La Società dello Spettacolo*, Vallecchi, Firenze, 1979 (přeložil Paolo Salvadori); francouzský text dostupný na adrese <http://www.chez.com/debordiana/francais/preface.htm>

Komentáře ke společnosti spektáklu - viz Guy Debord, *Commentaires sur la Société du Spectacle*, Éditions Gérard Lebovici, Paris, 1988; francouzský text dostupný na adrese <http://perso.wanadoo.fr/dumauvaiscote/commentaire4.htm>

velké schizma - narážka na oddělení západní a východní církve, ke kterému došlo v roce 1054.

I.

Citováno podle: Ludwig Feuerbach, *Podstata křesťanství*, přeložil Zbyněk Sekal, Státní nakladatelství politické literatury, Praha, 1954, s. 52 (překlad upraven)

LUDWIG FEUERBACH (1804-1872), německý filosof, mladohegelovec. Studoval teologii, filosofii a přírodní vědy v Heidelbergu, Berlíně a Erlangenu. Po studiích přednášel v Erlangenu, po několika letech byl propuštěn pro nevhodné názory na náboženské otázky a nadále působil jako soukromý učenec a publicista. Kriticky navázal na Hegela a pokusil se vypracovat vlastní materialistickou a ateistickou filosofii. Knihou *Podstata křesťanství* (1841) si získal renomé předního intelektuálního předsta-

vitele mladohegelovského hnutí; knihou byl ve své době nadšen i mladý Marx. Podle Feuerbacha účtivá člověk v podobě boha svou odcizenou rodovou lidskou podstatu: lidé své vlastní nejlepší vlastnosti, resp. idealizované vlastnosti lidského rodu, promítají mimo sebe a nad sebe, a tak si vytvářejí představu absolutní moci, na níž se domnívají být zcela závislí. Náboženství tedy zotročuje člověka tím, že jej činí závislým na svém vlastním produktu. Je třeba usilovat o znovuzískání člověka překonáním náboženského odcizení rodové lidské podstaty.

1

Vychýlení (tzv. *détournement*, viz teze 206 až 209) věty z Marxova *Kapitálu*: „Bohatství těch společností, ve kterých vládne kapitalistický výrobní způsob, jeví se jako ‚obrovské nahromadění zboží‘, jednotlivé zboží jako jeho elementární forma.“ (Karel Marx, *Kapitál. Kritika politické ekonomie*, in: Karel Marx - Bedřich Engels, *Spisy*, sv. 23, Svoboda, Praha, 1986, s. 59)

4

Vychýlení věty z Marxova *Kapitálu*: „...kapitál není věc, nýbrž společenský vztah mezi osobami, zprostředkovaný věcmi.“ (op. cit., s. 807)

5

Weltanschauung (z něm.) - „světový názor“, celkový pohled na svět.

6

totalita - marxistická teoretická kategorie, která pojímá společenskou skutečnost (nebo určitý komplex v rámci této skutečnosti) jako vnitřně strukturovaný a zároveň rozporný celek, který se neustále rozvíjí a vytváří. Nejedná se tedy o celek, jež by byl pouhým souhrnem částí, ani o celek statický, v němž by jednotlivé části zaujímaly pevně dané a hierarchizované pozice. Rozličné části jsou naopak spojeny neustále se měnícím a dynamickým souborem vzájemných dialektických vztahů a interakcí. Např. zbožní směna existovala a ovlivňovala společnost již dávno před vznikem kapitalismu, avšak teprve se vznikem kapitalismu se rozšířila natolik, že začala určovat ráz společnosti *jakožto totality*. Význam a meze jednotlivých činů, výtobytků či např. systémů práva mohou být stanoveny pouze ve vztahu ke struktuře a rozporům dané společenské totality. Debord pojem „totality“ převzal z Lukácsova díla *Dějiny a třídní vědomí*, jež samo v tomto ohledu navázalo na Marxův úvod k tzv. *Rukopisům „Grundrisse“*.

9

Vychýlení vět z Hegelovy *Fenomenologie ducha*, resp. z Lukácsových *Dějin a třídního vědomí*: „Nelze však proto říkat, že nepravda by byla momentem pravdy nebo dokonce součástí pravdy. (...) ...nepravda jakožto nepravda není již momentem pravdy.“ (Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Fenomenologie ducha*, přeložil Jan Patočka, NČSAV, Praha, 1960, s. 72); „...das 'Falsche' ist zugleich als 'Falsches' und als 'Nicht-Falsches' ein Moment des 'Wahren'.“ („...nepravda' je momentem 'pravdy', a to zároveň jakožto 'nepravda' i 'negace nepravdy'.“; Georg Lukács, *Geschichte und Klassenbewußtsein. Studien über marxistische Dialektik*, in: *týž, Werke*, sv. 2, *Frühe Schriften II*, Luchterhand, Darmstadt- Neuwied, 1977, s. 169) Debord obě knihy znal z francouzských překladů: *La phénoménologie de l'esprit*, 2 sv, Aubier, Paris, 1939 a 1941 (jedná se o známý překlad Jeana Hyppolita), resp. *Histoire et conscience de classe. Essais de dialectique marxiste*, Éditions de Minuit, Paris, 1960

12

Citace pravděpodobně není citací, ale vychýlením věty z Hegelových *Základů filosofie práva*: „Co je rozumné, to je skutečné; a co je skutečné, to je rozumné.“ (Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Základy filosofie práva*, přeložil Vladimír Špalek, Academia, Praha, 1992, s. 30)

14

Druhá věta je vychýlením věty z Bernsteinovy knihy *Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie*: „Můj výrok: 'To, co se obecně zove konečným cílem socialismu, není mně ničím, hnutí vším', bylo mnohdy pojímáno jako zapření každéhokoli určitého cíle socialistického hnutí...“ (Eduard Bernstein, *Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie*, přeložil Ladislav Machač, Samostatnost, Praha, 1902, s. 182)

18

První věta je vychýlením věty z Marxovy a Engelsovy *Svaté rodiny*: „Člověku, jemuž se *smyslový svět* stal *pouhou ideou*, tomu se zas naopak *pouhé ideje* proměňují v *smyslové bytosti*.“ (Karel Marx- Bedřich Engels, *Svatá rodina aneb Kritika kritické kritiky. Proti Brunovi Bauerovi a spol.*, in: *Spisy*, sv. 2, Státní nakladatelství politické literatury, Praha, 1957, s. 205)

20

Teze je vychýlením základních myšlenek Feuerbachovy *Podstaty křesťanství*; viz poznámku k epigrafu č. I.

21

Druhá a třetí věta jsou vychýlením vět z Freudova *Výkladu snů*: „V jistém smyslu jsou všechny sny - *sny z pohodlnosti*: slouží úmyslu pokračovat ve spánku místo procitnutí. *Sen je strážcem spánku*, nikoli jeho rušitelem.“ (Sigmund Freud, *Výklad snů*, přeložil Ota Friedmann, NTP, Pelhřimov, 1997, s. 141)

22

Teze je vychýlením věty z Marxových *Tezí o Feuerbachovi*: „Skutečnost, že se světský základ odpoutává sám od sebe a ustavuje jako samostatná říše v oblacích, se dá totiž vysvětlit právě jen tím, že tento světský základ je sám rozpolcen a že je sám se sebou v rozporu.“ (Karel Marx, *These o Feuerbachovi*, in: *Spisy*, sv. 3, Státní nakladatelství politické literatury, Praha, 1958, s. 18)

28

osamělé davy-narážka na knihu Davida Riesmana *Osamělý dav*, viz poznámku k tezi 192.

29

Druhá věta je vychýlením věty z Marxových *Tezí o Feuerbachovi*: „Materialistické učení, že lidé jsou produkty okolností a výchovy, že tedy změnění lidé jsou produkty jiných okolností a změněné výchovy, zapomíná, že okolností mění právě lidé a že sám vychovatel musí být vychován. Dospívá proto nutně k tomu, že dělí společnost na dvě části, z nichž jedna je povznesena nad společnost.“ (op. cit., s. 17-18)

Poslední věta je vychýlením věty z Hegelových *Mladických teologických spisů*: „In der Liebe ist das Getrennte noch, aber nicht mehr als Getrenntes, [sondern] als Einiges, und das Lebendige fühlt Lebendige.“ („V lásce oddělené přetrvává, ale ne již jako oddělené, [nýbrž] jako sjednocené a jako živé pociťující živé.“; Georg Wilhelm Friedrich Hegel, [Entwürfe über Religion und Liebe], in: *týž, Frühe Schriften. Werke*, sv. 1, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1986, s. 246)

II.

Citováno podle: György Lukács, *Zvěcnění a kapitalismus*, přeložila Táňa Schwarzová, in: *Plamen*, 9, 1967, č. 1, s. 102-103 (překlad upraven).

GYÖRGY (těž GEORG) LUKÁCS (1885-1971), maďarský filosof, estetik a literární historik. Svá díla psal většinou německy. V roce 1918 konvertoval k marxismu, účastnil

se maďarské revoluce a v roce 1919 se stal lidovým komisařem pro vzdělání v revoluční vládě řízené Bélou Kunem. Jeho kniha *Dějiny a třídní vědomí* (1923) se zařadila mezi nejvýznamnější díla marxistické teorie 20. století. Obratem k hegelovským kořenům marxismu a důrazem na jednotu teorie a praxe se Lukács zásadně odklonil od evolucionistického marxismu II. internacionály a silně ovlivnil teoretiky frankfurtské školy i francouzské marxisty včetně Deborda. Lukács zde nicméně obhajoval bolševické pojetí revoluční strany. Zhruba od konce dvacátých let byl u něj jasně patrný konformistický příklon ke stalinistickému sovětskému režimu. Na počátku třicátých let odešel do SSSR a od obsahu své nejslavnější knihy se rázně distancoval. Po druhé světové válce se vrátil do Maďarska, stal se profesorem estetiky a teorie kultury na budapeštské univerzitě a v roce 1956 členem reformní vlády Imre Nagyho. V šedesátých letech se pokusil vypracovat shrnutí své estetické teorie a napsat rozsáhlé dílo o ontologii společenského bytí.

35

Konec teze je vychýlením vět z Marxova *Kapitálu*: „Na první pohled vypadá zboží jako nějaká samozřejmá, triviální věc. Z jeho analýzy vyplývá, že je to velmi zapeklitá věc, plná metafyzického chytračení a teologických záłudností.“ (op. cit., s. 96-97)

36

zbožní fetišismus - mystifikovaný vztah lidí k produktům společenské práce a zároveň i k ostatním lidem, který je typický pro kapitalistickou zbožní produkci. Pouze v kapitalismu je produkce jako celek zaměřena na zbožní směnu, a tudíž se jednotlivé typy, kvality a kvantity práce stávají navzájem ekvivalentními jakožto směnné hodnoty. Trh, resp. zbožní směna tak zprostředkovává veškeré vztahy společnosti a člověk je pro druhého člověka jen tím, co může nabídnout na trhu. Náboženský fetišismus spočívá v tom, že lidé připisují věcem imaginární moc, která je ve skutečnosti výtvořem jejich fantazie. Obdobně je tomu i ve zbožním fetišismu: lidé si neuvědomují, že směnná hodnota určité věci je výsledkem kapitalistické zbožní produkce, která je pouze určitou historicky vzniklou formou produkce, určitým společenským vztahem mezi lidmi, a považují směnné hodnoty věcí za hodnoty, jež jsou dány těmto věcem od přírody. Narozdíl od náboženských fetišů je však moc těchto oddělených produktů společenské práce reálná a má za následek skutečnost, že zatímco vztahy člověka k člověku jsou zbožní, zvětšeně a instrumentální, vztahy člověka k věcem jsou osobní a emocionální: člověk již není ničím, zboží je vším. Srv. Marx, *Kapitál*, op. cit, s. 96-109

Citováno podle: Marx, *Kapitál*, op. cit., s. 98 (překlad upraven)

41

Část první věty je vychýlením věty z Hegelovy *Fenomenologie ducha*: „Co je vůbec známé, je právě proto, že je *známé*, nepoznáno.“ (op. cit., s. 68)

43

Všechny citace pocházejí z Marxových *Ekonomicko-filosofických rukopisů*: „...na proletáře ... pohlíží národní ekonomie jen jako na *dělníka*. (...) Nevšímá si ho v době, kdy nepracuje, nepohlíží na něj jako na člověka, ...“, „Pod pláštíkem uznání člověka je tedy národní ekonomie ... spíše jen důsledně provedeným popřením člověka.“ (Karel Marx, *Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844*, přeložili Jaroslava Pešková a Jiří Pešek, Svoboda, Praha, 1978, s. 17 a 71)

51

První věta je vychýlením věty z Marxova dopisu Rugemu ze září 1843: „...její vítězství je zároveň její prohrou.“ (Karel Marx, [dopis Arnoldu Rugemu ze září 1843], in: *Spisy*, sv. 1, Státní nakladatelství politické literatury, Praha, 1956, s. 369)

Citace přeložena z francouzštiny. Sr. český překlad, který se od francouzského liší: „Potom mu stručně vysvětluji psychologický rozdíl mezi vědomým a nevědomým, opotřebením, kterému podléhá všechno vědomé, zatím co nevědomé je relativně neměnitelné...“ (Sigmund Freud, *Poznámky k případu nutkavé neurózy*, in: *týž, Sebrané spisy*, sv. 7, *Spisy z let 1906-1909*, přeložili Miloš Kopal a Ota Friedmann, Psychoanalytické nakladatelství, Praha, 1999, s. 308)

52

Třetí věta je vychýlením známého Freudova výroku: „Kde bylo Ono, má vyvstat Já.“ (Sigmund Freud, *Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, in: *týž, Vybrané spisy*, sv. 1, přeložili Eugen Wiškovský a Jiří Pechar, Avicenum, Praha, 1991, s. 377)

53

Část poslední věty je vychýlením věty z Marxových *Ekonomicko-filosofických rukopisů*: „[člověk]... pohlíží na sebe sama ve světě, který sám vytvořil.“ (op. cit., s. 56)

III.

Citát přeložen z francouzštiny. .

bitva u Kurska - jedna z rozhodujících bitev druhé světové války. V létě roku 1943 měl německý útok proti kurskému výběžku získat Německu ztracenou strategickou iniciativu; německá vojska však byla poražena a Rudé armádě se tak otevřel prostor pro další postup na západ. Chruščov v této době zastával funkci politického komisaře jednoho z armádních frontů a jeho zásluhy na vítězství v bitvě jsou zanedbatelné.

THEODORE SORENSEN (1928), americký právník, spisovatel a publicista. Po studii na University of Nebraska v Lincolnu se stal spolupracovníkem senátora Johna F. Kennedyho a postupně jeho nejdůležitějším poradcem. Po zvolení Kennedyho prezidentem sehrál významnou úlohu při řešení kubánské krize, když se do velké míry podílel na písemné komunikaci s Chruščovem. Byl rovněž hlavním autorem Kennedyho projevů a i ty nejslavnější pravděpodobně vzešly z jeho pera. V roce 1965 publikoval Kennedyho biografii, která se stala mezinárodním bestsellerem, přeloženým do několika jazyků. V politice se angažoval i nadále, i když především jako právník a poradce nejrozumnějších vlád a nadnárodních společností.

velcí lidé - ironická narážka na Hegelovu *Filosofii dějin*: Hegel zde má na mysli „světodějně jednotlivce“ (Alexandr Makedonský, Caesar, Napoleon) povoláné k tomu, aby se stali „jednateli světového ducha“. I když sledovali osobní cíle, uskutečnili zároveň to, čím byla doba těhotná - proti obecně obsaženému ve stávajících povinnostech, zákonech a právech bylo postaveno obecně nové; viz Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Filosofie dějin*, přeložil Milan Váňa, NTP, Pelhřimov, 2004, s. 26-28. Možná se jedná přímo o vychýlení věty z uvedené knihy: „Velkými lidmi jsou právě proto, že chtěli a provedli něco velkého, a to ne něco vymyšleného, domnělého, nýbrž správného a nutného.“ (tamtéž, s. 28)

Druhá a třetí věta jsou narážkou na úvodní slova *Vergiliový Aeneidy*: „Arma virumque cano...“ („Opěvuji zbraně a muže...“; *Aeneis* I,1)

Části dvou posledních vět jsou vychýlením pasáží z Hegelovy *Filosofie dějin*: „Zda však ony životní projevy individuů a národů, jež uspokojují a hledají to své, jsou zároveň nástroji a prostředky něčeho vyššího a rozsáhlejšího, o čem nic nevědí a co uskutečňují nevědomě, to by se mohlo stát a taky se stalo otázkou...“ (op. cit., s. 24), „Zvláštní zájem náruživosti je tedy neoddelitelný od toho, aby bylo obecné uvedeno do pohybu, neboť obecně vyplývá ze zvláštního a určitého a z jeho negace. Zvláštní se vzájemným bojem opotřebovává a část z něho se zničí. Obecná idea však do protikladu a boje nevstupuje, nevydává se v nebezpečí, nýbrž nedotčená a neporušená se drží v pozadí. Že rozum nechává vášně, aby působily pro něho, přičemž pyká a trpí újmou to, prostřednictvím čeho vstupuje do existence, to je třeba nazvat *lstí rozumu*.“ (tamtéž, s. 28-29)

67

gadgets (z angl.) - šikovné a důmyslné přístroje, malá mechanická nebo elektronická zařízení, „hračky“.

69

aristokraticky vyhlížející křestní jména - myšlena jména složená ze dvou jmen (např. Jean-Pierre, Anne-Marie).

IV.

Název kapitoly je vychýlením názvu Schopenhauerovy knihy *Svět jako vůle a představa*. Používáme zde ovšem cizí slovo „reprezentace“, které narozdíl od slova „představa“ postihuje významovou šíři francouzského slova „représentation“, jímž může být myšlena mj. „představa“ i „zastoupení“.

„Povstáním z 18. března“ je myšlena Pařížská komuna z roku 1871.

73

Začátek teze je vychýlením věty z Marxovy a Engelsovy *Německé ideologie*: „Komunismem nazýváme *skutečné* hnutí, které překoná nynější stav.“ (Karel Marx- Bedřich Engels, *Německá ideologie*, in: *Spisy*, sv. 3, Státní nakladatelství politické literatury, Praha, 1958, s. 49)

76

Čtvrtá věta je narážkou na větu z Hegelových *Základů filosofie práva*: „Abych ještě dodal něco o *poučování* jaký má svět být - tak k tomu stejně přichází filosofie vždy příliš pozdě.“ (op. cit., s. 32)

KARL KORSCH (1886-1961), německý filosof a politický aktivista. Vystudoval práva na univerzitě v Jeně, účastnil se první světové války, poté působil na univerzitě v Jeně. V roce 1920 vstoupil do KPD (Komunistická strana Německa), v letech 1923-1924 byl ministrem spravedlnosti v Durynsku; období zdejší koaliční vlády KPD a USPD (Nezávislá sociálnědemokratická strana Německa) však bylo ukončeno intervencí *Reichswehru*. V roce 1923 vydává své nejvýznamnější dílo *Marxismus a filosofie*, které má mnoho teoretických motivů společných s Lukácsovou knihou *Dějiny a třídní vědomí*. V roce 1926 byl vyloučen z KPD za dlouhodobou kritiku Kominterny z „levičáckých“ pozic. Po nástupu Hitlera k moci emigroval přes Dánsko a Anglii do USA. I když se snažil o další rozvíjení svého nedogmatického přístupu k marxismu, publikoval po druhé světové válce jen několik článků.

Krátký text *Teze o Hegelovi a revoluci*, ze kterého pocházejí obě citace, napsal Korsch v roce 1931. Debord jej znal z francouzského překladu *Marxismu a filosofie (Marxisme et Philosophie*, Éditions de Minuit, Paris, 1964), kde vyšel jako dodatek.

Závěrečná věta obsahuje narážku na větu z Hegelových *Základů filosofie práva*: „Světové dějiny jsou soudem...“ (op. cit., s. 364)

78

MAX STIRNER (vlastním jménem Johann Caspar Schmidt, 1806-1856), německý filosof, mladohegelovec a předchůdce anarchismu. Jeho kniha *Jedinec a co mu náleží* (1845) je extrémní obhajobou nezávislosti individua. Byl toho názoru, že feuerbachovská kritika náboženství nebyla dostatečně důsledná, neboť na místo boha pouze dosadila abstraktního člověka a kult abstraktní humanity. Konkrétní jedinec je tak nucen podřizovat se nárokům nadosobních veličin, tzn. ideálu lidství a potažmo společnosti a státu, které by byly na tomto ideálu založeny.

79

Citováno podle: Bernstein, *Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie*, op. cit., s. 24 (překlad upraven). Francouzský překlad, ze kterého cituje Debord, nese odlišný název *Socialisme théorique et socialdémocratie pratique* (P.-V Stock, Paris, 1900).

EDUARD BERNSTEIN (1850-1932), německý sociálnědemokratický politik a teoretik. Na začátku sedmdesátých let se zapojil do činnosti sociálnědemokratického hnutí a v roce 1875 se podílel na přípravách gothajského slučovacího sjezdu sociální demokracie. Po desetiletém pobytu ve Švýcarsku byl v roce 1888 nucen odejít do Londýna, kde navázal blízké kontakty s Engelsem. V knize *Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie* (1899) odmítl Marxovy teze o nutnosti revolučního svržení kapitalismu, o postupném růstu třídních rozdílů, o zvyšující se koncentraci kapitálu apod. Socialismus měl být dosažen cestou reforem, tj. demokratickým bojem za ekonomická a politická práva. Po návratu z exilu byl v roce 1902 zvolen poslancem Reichstagu, kde působil do roku 1906 a poté znovu v letech 1912-1918. Patřil ovšem mezi skupinu sociálnědemokratických poslanců, kteří nepodporovali válku, a v roce 1917 přestoupil do USPD. Po válce se znovu připojil k SPD, podílel se na vypracování jejího programu a byl znovu zvolen poslancem.

80

převrácení - narážka na věty z Marxova doslovu ke druhému vydání *Kapitálu*: „Moje dialektická metoda je v základě od Hegelovy metody nejen odlišná, nýbrž je jejím přímým opakem. Pro Hegela je proces myšlení, který pod názvem Idea dokonce přeměňuje v samostatný subjekt, demiurgem skutečna, které tvoří jen jeho vnější pro-

jev. U mne naopak není ideálně nic jiného než materiálně přenesené do lidské hlavy a v ní přetvořené. (...) Mystifikace, kterou trpí dialektika v rukou Hegelových, nikterak neznamená, že nebyl první, kdo souhrnně a vědomě vyložil její obecné formy pohybu. U Hegela stojí dialektika na hlavě. Musí se převrátit, aby se v mystické slupce objevilo racionální jádro.“ (op. cit., s. 37) Pozdější marxistická teorie se často snažila postihnout, co přesně toto „převrácení“ znamenalo a jaké z něho plynuly důsledky. Debord podává jedno z možných vysvětlení.

přenosová záchrana -termín pocházející z francouzského překladu Korschových *Tezí o Hegelovi a revoluci*. Korsch tím mínil přenos dialektického myšlení z německé idealistické filosofie do materialistického pojetí přírody a dějin, resp. z teorie buržoazní revoluce do teorie proletářské revoluce. Byl ovšem toho názoru, že Marx a Engels tuto „přenosovou záchranu“ neprovedli důsledně a teorie proletářské revoluce byla příliš spjata s jakobinismem, tj. s buržoazní teorií revoluce. Část první věty je narázkou na větu z Hegelovy *Fenomenologie ducha*: „Rány ducha se hojí, aniž zanechávají po sobě jizvy.“ (op. cit., s. 413)

Poslední věta citována podle: Karel Marx, *Bída filosofie*, in: *Spisy*, sv. 4, Státní nakladatelství politické literatury, Praha, 1958, s. 195 (překlad upraven)

81

Citováno podle: Marx- Engels, *Německá ideologie*, op. cit., s. 32

83

neozbrojení proroci - „neozbrojeným prorokem“ nazval Machiavelli ve svém *Vladaři* horlivého dominikánského kazatele a florentského politického reformátora Girolama Savonarolu (1452-1498), „jehož nový řád se zhroutil, jakmile mu lid přestal věřit.“ Toho se mohli vyvarovat jen proroci ozbrojení: Mojžíš, Kýros, Théseus, Romulus. Pravděpodobně zde Debord naráží také na název druhého dílu monografie Isaaka Deutschera o Lvu Trockém *Neozbrojený prorok. Trockij 1921-1929* (1959), francouzský překlad: *Trotsky, II. Le prophète désarmé (1921-1929)*, Julliard, Paris, 1964.

saint-simonismus- utopistický myšlenkový systém Clauda Henriho de Rouvroy, hraběte de Saint-Simon (1760-1825) a jeho následovníků. Saint-Simon prosazoval představu nového společenského řádu, který by byl zákonitým výsledkem předcházejících dějin a v němž by vládnoucí postavení připadlo vědě a průmyslníkům, mezi něž měl patřit i proletariát; soukromé vlastnictví však mělo zůstat zachováno. Jedním z nejdůležitějších úkolů nové společnosti bude plánovitá organizace výroby, úkol, který případně politice, která se jako věda o výrobě rozplyne v ekonomii. Poslední Saint-Simonova kniha *Nové křesťanství* (1825) představovala posun celého učení směrem k novému náboženství. Několik oddaných žáků vytvořilo po smrti mistra sektu, jejíž názory si získaly ve Francii poměrně velkou popularitu: zahrnovaly

např. emancipaci žen, zrušení dědického práva a zespolečenštění majetku (společnost by se stala jediným vlastníkem).

WERNER SOMBART (1863-1941), německý historik, ekonom a sociolog. Vystudoval práva a ekonomii na univerzitách v Pise, Berlíně a Římě a po krátkém zaměstnání právníka získal místo na univerzitě ve Vratislavi. Přesvědčením byl socialistou a ve své vědecké práci tvořivě navázal na Marxovo dílo: Engels jej označil za jediného německého profesora, který pochopil *Kapitál*. V přednáškách shrnutých do knihy *Socialismus a sociální hnutí v 19. století* (1896) se pokusil o jeden z prvních náčrtů dějin dělnického hnutí, včetně sociálně-filosofických koncepcí, jež s tímto novým společenským jevem souvisely. Ekonomický vývoj kapitalismu pak sledoval v šestisvazkovém zakladatelském díle *Moderní kapitalismus* (1902), na které navazovaly studie o luxusu, módě a válce, jež tyto společenské jevy nahlížely v úzké souvislosti s ekonomikou. V období výmarské republiky, kdy byl již uznávaným profesorem na berlínské univerzitě, se přiklonil k pravici; jeho pozdější postoj k nacistickému režimu vykazoval znaky konformismu.

Citace ve čtvrté větě přeložena z francouzštiny. Srv. český překlad, který se od francouzského znění liší: „Jádrem taktiky utopistů jest odmítání třídního boje, odmítání veškeré politiky. Neboť to vše se nesrovnávalo s jejich názory; což mělo být bojem vynuceno to, čehož dokonalost měla být poučováním, nanejvýše však příkladem *dokázána?*“ (Verner Sombart, *Socialismus a sociální hnutí v 19. století*, přeložil Karel Nováček, Aug. Žalud, Praha, 1898, s. 29-30)

GEORGES SOREL (1847-1922), francouzský marxistický filosof. Vystudoval École Polytechnique, pracoval jako inženýr ve vládních službách a k marxismu se přiklonil až v devadesátých letech. Marxismus byl v jeho očích nikoli ekonomistickým, ale především etickým učením; specifická morálka dělnické třídy se měla rozvinout uvnitř odborů a družstev a společnost měla dojít ke změně reformistickou a demokratickou cestou. Později se stal hlavním teoretikem revolučního syndikalismu, definitivně zahrhl veškeré prvky evolucionismu a za ústřední moment socialismu považoval třídní boj. Základní obsahy marxismu nahlížel jako „mýty“, jež jsou schopné inspirovat dělnickou třídu k činu. Nejmocnějším z těchto mýtů byl mýtus generální stávky, který měl posílit solidaritu, třídní vědomí a revoluční elán dělnické třídy. Hlavní díla: *Rozklad marxismu a Úvahy o násilí* (obě 1908).

Citovaná kniha *Materiály k teorii proletariátu* (*Matériaux pour une théorie du prolétariat*, Rivière, Paris, 1919) shrnuje Sorelovy studie z let 1898-1910, v nichž se snažil doplnit Marxovy a Engelsovy názory na vývoj dělnické třídy.

84

Pátá věta je vychýlením věty z Hegelových *Základů filosofie práva*, viz poznámka k tezi 76.

Citováno podle: Bedřich Engels, *Úvod ke knize Karla Marxe „Třídní hoje ve Francii“*, in: *Spisy*, sv. 22, Svoboda, Praha, 1967, s. 572

87

Slova v první větě citována podle: Karel Marx - Bedřich Engels, *Manifest komunistické strany*, in: *Spisy*, sv. 4, Státní nakladatelství politické literatury, Praha, 1958, s. 428 *asijský produkční způsob* - Marxův termín, jenž v určitém období používal pro charakterizaci produkčního způsobu, jenž se rozvinul v Číně, Indii, Mezopotámii a Egyptě. Základnou této vysoce statické třídní společnosti byla ekonomicky soběstačná vesnická společenství, v nichž nedošlo k oddělení zemědělství a řemesla. Malá vládnoucí skupina si nadprodukt těchto společenství přivlastňovala formou zdanění; neexistovalo zde soukromé vlastnictví půdy. Nutnost stavby zavlažovacích zařízení si pak vyžadovala vytvoření centralizovaného správního aparátu. Město bylo umělým výtvozem státu, podřízeným zemědělství a venkovu, a nestalo se centrem obchodu a řemesla, jak k tomu došlo v dynamičtějších evropských feudálních společnostech.

merkantilismus- v 16. až 18. století směr hospodářské politiky, který hledal zdroj bohatství v obchodu a v hromadění kapitálu, zvláště cenných kovů.

politika „laissez faire, laissez passer“ - politika ponechávající volnost podnikání bez jakýchkoli zásahů státu.

bonapartismus - v této souvislosti je tímto termínem míněn systém autoritativní vlády Ludvíka Bonaparta (Napoleona III.), v letech 1848-1852 francouzského prezidenta a následně císaře. Tento systém byl nucen ve zvýšené míře využívat vojsko, policii a státní byrokracii, aby se mu podařilo zajistit třídní nadvládu. V důsledku porážky ve válce s Pruskem bylo v roce 1870 císařství zrušeno a začalo období tzv. třetí republiky.

Citace v předposlední větě pocházejí z: Karel Marx, *Občanská válka ve Francii*, in: *Spisy*, sv. 17, Nakladatelství politické literatury, Praha, 1965, s. 371 (překlad upraven); též, *Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta*, in: *Spisy*, sv. 8, Státní nakladatelství politické literatury, Praha, 1960, s. 183 (překlad upraven)

88

Slova na konci druhé věty citována podle: *Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta*, op. cit., s. 144 (překlad upraven)

89

Citováno podle: Karel Marx, [dopis Bedřichu Engelsovi ze 7. prosince 1867], in: *Spisy*, sv. 31, Svoboda, Praha, 1970, s. 472 (překlad upraven). Tady se Debord dopustil drobného omylu: citovaná slova jsou přímo součástí Marxova konceptu, jak by měla dotyčná recenze vypadat, a tento koncept je zařazen přímo do textu dopisu. Engels se tohoto vzoru při psaní recenze držel, i když nikoli doslova. Tato anonymní recenze vyšla 27. prosince ve stuttgartském listu *Der Beobachter*. Sr. Bedřich Engels, *Recenze*

o prvním dílu Marxova „Kapitálu“ pro „Beobachter“, in: *Spisy*, sv. 16, Nakladatelství politické literatury, Praha, 1965, s. 259-261

90

Mezinárodní sdružení dělníků - tzv. Internacionála (International Working Men's Association), mezinárodní organizace dělnictva založená v září 1864 v Londýně. Zahrnovala nejrůznější levicové skupiny: francouzské blanquisty, anglické následovníky Roberta Owena, italské republikány atd. Během své krátké existence se rozrostla ve významné hnutí s místními federacemi v mnoha zemích. Od počátku byl vedoucí postavou Marx, který byl pokaždé zvolen do Generální rady. V roce 1868 se k Internacionále přidružil Bakunin se svými stoupenci a organizace se názorově rozdělila na dva tábory vedené Marxem a Bakuninem. Po kongresu v Haagu v roce 1872 se na její činnosti přestávají podílet Marx s Engelsem, sídlo Internacionály se přemísťuje do New Yorku, kde je v roce 1876 oficiálně rozpuštěna.

91

Citace pochází z Bakuninova dopisu Albertu Richardovi ze srpna 1870. Srv. Michel Bakounine,

Iberská anarchistická federace -zkráceně FAI (Federación Anarquista Ibérica); anarchistická organizace založená v roce 1927 ve Valencii. Sdružovala afinitní skupiny španělských a portugalských anarchistů. Ve Španělsku působila a dodnes působí v propojení s anarchosyndikalistickými odbory CNT (Národní konfederace práce).

92

Čtvrtá věta je vychýlením věty z Marxovy *Občanské války ve Francii*: „Dělnická třída ... nepotřebuje uskutečňovat ideály, ale jen uvolnit prvky nové společnosti, které se už vyvinuly v lůně hroutící se staré buržoazní společnosti.“ (op. cit., s. 378)

Jurská federace- švýcarská sekce Internacionály, ustavená v roce 1871. Vznikla odštěpením Bakunina a jeho stoupenců od původní švýcarské sekce.

Citace pochází z Bakuninova dopisu členům Jurské federace, uveřejněného v říjnu 1873. Srv. Karl Marx - Michel Bakounine, *Socialisme autoritaire ou libertaire?*, sv. 2, Union Générale d'éditions, Paris, 1975, s. 358-359

94

pronunciamento (ze špan.) - „vyhlášení“; ve Španělsku a Latinské Americe vyhlášení vojenského převratu, resp. vojenský převrat sám.

II. internacionála -mezinárodní sdružení socialistických stran založené v roce 1889 a považující se za nástupnickou organizaci Mezinárodního sdružení dělníků. Významnou roli zde hrála německá SPD (Sociálnědemokratická strana Německa), která se podobně jako ostatní členské strany zúčastňovala parlamentních voleb a dávala spíše přednost vytvoření socialismu cestou reforem. Díla hlavních teoretiků *II. internacionály* pak obsahovala silně evolucionistické a scientistické prvky. Na začátku války se organizace rozpadla, neboť jednotlivé národní strany spíše podporovaly politiku svých států, než aby vytvářely jednotnou frontu zaměřenou proti válce. V roce 1920 došlo ke znovuoživení *II. internacionály*, avšak sjednocení s nově ustavenou Komunistickou internacionálou se již uskutečnit nepodařilo.

CHARLES FOURIER (1772-1837), francouzský filosof a ekonom. Na základě detailní teorie vášni se snažil podrobně vykreslit odpovídající obraz nové harmonické společnosti. Základní výrobní jednotku by tvořila tzv. falanga, jejíž členové by společně obývali budovu (tzv. falanstéru), obklopenou rozsáhlým zemědělským zázemím. Nová organizace práce by člověka neodsuzovala k jednotvárné, nezáživné a ubíjející činnosti, která neodpovídá jeho vlohám a přirozeným sklonům, ale učinila by z výrobní činnosti radost a požitek.

RUDOLF HILFERDING (1877-1941), rakouský marxistický ekonom. Studoval na lékařské fakultě ve Vídni; již jako student vstoupil do rakouské sociální demokracie. V roce 1905 odešel do Berlína, kde pracoval jako instruktor na stranické škole SPD a později jako redaktor německých sociálnědemokratických novin *Vorwärts*. Hlavními tématy jeho stěžejního díla *Finanční kapitál* (1910) byla rostoucí koncentrace kapitálu ve velkých korporacích, vytváření kartelů a trustů a zvyšující se ekonomický vliv bank, resp. autonomizace a dominance finančního kapitálu vůbec. Na základě těchto změn vyvodil teorii imperialismu, na kterou navázali Bucharin a Lenin. Během první světové války sloužil jako lékař rakouské armády na italské frontě, v roce 1917 vstoupil do USPD. V období výmarské republiky zastával různé funkce včetně postu ministra financí. V roce 1933 emigroval do Švýcarska, o osm let později Švýcarsko opustil a ve Francii se dostal do rukou Gestapa. Ve vězení spáchal sebevraždu.

Citováno podle: Rudolf Hilferding, *Finanční kapitál. Studie o nejnovější fázi ve vývoji kapitalismu*, přeložili Vladislav Svěrák a Věra Svěráková, NČSAV Praha, 1961, s. 35 (překlad upraven)

FRIEDRICH EBERT (1871-1925), německý sociálnědemokratický politik. V roce 1889 vstoupil do SPD, v roce 1912 se stal poslancem Říšského sněmu. V letech 1913 až 1919 byl předsedou SPD, za první světové války prosazoval vůči vládě smířlivou politiku. Na počátku listopadu 1918 stanul v čele rady lidových pověřenců (prozatímní vláda), byl zastáncem svobodných voleb do ústavodárného Národního shromáždění. Maximálně se však snažil zabránit revoluci a zřízení republiky rad, k čemuž neváhal využít

i vzbourou nedotčené vojenské jednotky (sbory dobrovolníků, tzv. *Freikorps*) a později i řádnou armádu. V únoru 1919 byl zvolen Národním shromážděním říšským prezidentem a navzdory útokům extrémní pravice i revolučním pokusům radikální levice se mu podařilo stabilizovat buržoazně-demokratický režim výmarské republiky.

Citace v posledních dvou větách přeloženy z francouzštiny. První citace je součástí výroku, který Ebert pronesl 7. listopadu 1918 v osobním rozhovoru s říšským kancléřem princem Maxem Bádenským: „Wenn der Kaiser nicht abdankt, dann ist die soziale Revolution unvermeidlich. Ich aber will sie nicht, ja, ich hasse sie wie die Sünde.“ („Jestliže císař neabdikuje, pak bude sociální revoluce neodvratná. Já si ji ovšem nepřeji a dokonce ji nenávidím jakožto hřích.“; srv. Max von Baden, *Erinnerungen und Dokumente*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1927, s. 600)

101

ROSA LUXEMBURG (1871-1919), politička polské a německé levice, publicistka a ekonomka. Narodila se v ruském záboru Polska a již od roku 1887 se angažovala v polském dělnickém hnutí. V roce 1889 emigrovala do Švýcarska a vystudovala ekonomii a právo na univerzitě v Curychu. V roce 1898 odešla do Německa, vstoupila do SPD a působila jako žurnalistka. Za války byla vězněna a podílela se na zakládání revoluční skupiny, která se od listopadu 1918 oficiálně nazývala Spartakův svaz. Ostře kritizovala konformní politiku SPD (*Krise sociální demokracie*, 1916) i nedemokratickou politiku bolševiků (*Ruská revoluce*, 1918). 1. ledna 1919 založila s Karlem Liebknechtem a dalšími levicovými radikály KPD. Povstání z ledna 1919, jež mělo vést k předání veškeré moci dělnickým a vojenským radám, bylo na příkaz člena rady lidových pověřenců Gustava Noskeho (SPD) krvavě potlačeno jednotkami *Freikorps*; Luxemburgová a Liebknecht byli zavražděni.

Citace přeložena z francouzštiny, porovnáno s německým originálem: *Ein Pyrrhussieg*, in: Rosa Luxemburg, *Ich war, ich bin, ich werde sein! Artikel und Reden zur Novemberrevolution*, Dietz Verlag, Berlin, 1958, s. 77

102

Hic Rhodus, hic salta (z lat.) - „zde je Rhodos, zde skákej“; původně se jedná o slova z ezopské bajky *Chlubivý závodník*. Řecky je pronesl jeden z posluchačů k pětibojaři, který po návratu do svého rodiště tvrdil, že na Rhodu skočil tak daleko, jak se to nepovedlo žádnému z olympijských vítězů. Používáno dodnes ve smyslu „tady ukaž, co umíš“. Debord však naráží na Marxovu charakteristiku proletářské revoluce v *Osmnáctém brumairu Ludvíka Bonaparta*. Marx zde uvedeným výrokem odkazuje na naléhavost revoluční situace, kdy „všechny cesty k ústupu jsou odříznuty a kdy život sám zvolá: Hic Rhodus, hic salta!“ (op. cit., s. 145).

demokratická diktatura dělníků a rolníků- pojem používaný před rokem 1917 Leninem pro označení režimu, jež by byl schopen splnit úkoly demokratické buržoazní revoluce, které už nemohou být splněny samotnou buržoazií. Lenin tímto způsobem reflektoval fakt, že v zaostalém Rusku neproběhla buržoazní revoluce, ale zároveň odmítal evolucionistickou tezi, že by ruská společnost měla nejdříve projít obdobím kapitalistického vývoje. Z hlediska strategie by to totiž znamenalo, že by socialisté neuchopili státní moc, ale pouze by se podíleli na buržoazní revoluci.

teorie permanentní revoluce - teorie vypracovaná Trockým, podle které ruská buržoazie nebude schopna provést skutečnou revoluci, ustavit politickou demokracii a uskutečnit pozemkovou reformu; tyto důležité kroky bude muset provést proletariát, který nesplní pouze úkoly buržoazní demokratické revoluce, ale bude se snažit překročit její rámec - bude se tedy jednat o permanentní, tj. nepřetržitou revoluci. Nový proletářský stát ovšem nebude schopen ubránit se tlakům nepřátelského kapitalistického světa, jestliže nedojde k socialistické revoluci i v jiných, vyspělejších zemích.

PARVUS (též ALEXANDER HELPHAND, vlastním jménem Izrael Lazarevič Helphand, 1867-1924), ruský revolucionář, „muž, který financoval Lenina“. Po mládí stráveném v Oděse a studiích ve Švýcarsku odešel do Německa, stal se členem SPD a navázal blízké kontakty s Rosou Luxemburg a Leninem. Aktivně se účastnil ruské revoluce v roce 1905, byl uvězněn, odsouzen k vyhnanství na Sibiř, ale podařilo se mu uprchnout zpět do Německa. V roce 1915 mu jeho kontakty umožnily prezentovat německé vládě plán na dezintegraci Ruska, který byl přijat a který mj. zahrnoval i rozsáhlou německou finanční podporu pro bolševiky. Na začátku roku 1917 pomáhal organizovat i Leninův návrat do Ruska; Leninova nedůvěra mu však zabránila zapojit se do revolučního dění přímo v Rusku a ukončila tak jeho celoživotní angažovanost v politice.

kronštdatský sovět - orgán volených zástupců kronštdatských námořníků a vojáků. Opevněný přístav Kronštdat, nacházející se na ostrově Kotlinu nedaleko Petrohradu, se v březnu 1921 stal dějištěm rozsáhlé vzpoury námořníků, vojáků a civilních obyvatel proti bolševickému režimu. Jejich požadavky zahrnovaly mj. nové volby do sovětů, svobodu projevu pro dělníky, rolníky, anarchisty a levicové politické strany, propuštění politických vězňů náležejících do těchto skupin a právo na soukromou ekonomickou iniciativu, která nevyužívá námezdné práce. Následné povstání bylo po tvrdých bojích potlačeno jednotkami Rudé armády. Tisíce vzbouřenců byly popraveny a poslány do koncentračních táborů a celá událost byla bolševiky označena jako spiknutí reakčních sil.

Dělnická opozice - frakce, která se od roku 1919 začala formovat uvnitř bolševické strany a která si kladla za úkol bojovat proti vzrůstající moci stranické a státní byrokracie a usilovat o autonomii odborových svazů a místních stranických organizací. Správa průmyslu i celé ekonomiky se měla dostat do rukou dělnických odborových svazů, všichni funkcionáři měli být až na výjimky voleni a demokratické svobody

měly být respektovány bez ohledu na vnitřní či vnější tlaky, jimž byl vystaven nový stát. V březnu 1921, na X. sjezdu KSR (b), byly myšlenky a požadavky Dělnické opozice odmítnuty a stranické vedení přikázalo skupinu rozpustit. Ani tento a ani následný pokus o umlčení skupiny však nebyly příliš úspěšné - aktivitu jednotlivých členů tak potlačily až stalinské čistky.

Citováno podle: Vladimír Ilijč Lenin, [Závěrečné slovo ke zprávě ÚV KSR (b)], in: *týž, Sebrané spisy*, sv. 43, Svoboda, Praha, 1989, s. 63 (překlad upraven). Francouzské znění posunuje smysl výroku, srv. původní český překlad: „Diskutovalo se už dost dlouho a musím říci, že teď je mnohem lepší, diskutovat puškami' než tezemi, které předkládá opozice. Dnes opozici už nemůžeme potřebovat, soudruzi, na to není vhodná doba. Buď zde, nebo tam, s puškou, ale ne s opozicí... teď už máme opozici dost.“ Podle Lenina nebyly kritické teze Dělnické opozice konkrétní, ale měly podobu obecných požadavků na „svobodu kritiky“ apod. Rovněž ho pobouřil samotný termín „opozice“.

104

Nová ekonomická politika - zkráceně NEP; od roku 1921 hospodářská politika bolševického Ruska, která decentralizovala ekonomiku, povolila omezené drobné podnikání, volný prodej nadbytečných zemědělských produktů apod. I když během několika let vedla k oživení válkami zdevastovaného ruského hospodářství, dochází po Stalinově upevnění moci k obratu a přechodu k plánovanému hospodářství, budování těžkého průmyslu a násilné kolektivizaci zemědělství.

III. internacionála - Komunistická internacionála, zkráceně Kominternu, založená v březnu 1919 v Moskvě. Sdružovala komunistické a socialistické strany a kladla si za úkol napomoci mezinárodní proletářské revoluci. Kominternu byla ustavena z podnětu Ruské komunistické strany (bolševiků), převzala de facto její centralistický způsob fungování a během Stalinovy vlády se dokonce stala pouhým nástrojem sovětské státní politiky. V roce 1943 byla Kominternu oficiálně rozpuštěna, aby byla zakryta závislost jednotlivých komunistických stran na Moskvě a bylo jim tak umožněno snadnější uchopení moci v příslušných zemích.

Kuomintang - Národní strana; čínská nacionální politická strana založená v roce 1912. Usilovala o sjednocení Číny a její nezávislost na cizích mocnostech. Od roku 1922 začala spolupracovat s Kominternou, postupně se reorganizovala v centralizovanou stranu sovětského typu a uzavřela spojení s Komunistickou stranou Číny, jejíž členové se mohli stávat zároveň i členy Kuomintangu. Cílem nicméně stále zůstávala národní a nikoli sociální revoluce. Sovětské zbraně a sovětsí poradci pomohli Kuomintangu v letech 1926-27 k významným vojenským úspěchům. Roku 1927 však velitel kuomintangských armád Čankajšek obrátil zbraně i proti domácím komunistům a sovětské naděje na vliv v Číně se rozplynuly.

lidová fronta- označení pro široké stranické koalice, jež se v polovině třicátých let začaly formovat jako odpověď na sílicí fašismus. Významným impulsem byl obrat v po-

litice Kominterny, která své členské strany vyzvala k uzavírání strategických spoje-
nectví se socialistickými a liberálními stranami. V roce 1936 lidové fronty ve Španěl-
sku a ve Francii zvítězily ve volbách a vytvořily vládu. Španělská vláda se stala krátce
po svém ustavení terčem vojenského puče, čímž byla zahájena občanská válka, která
skončila vítězstvím konzervativních sil. Ve Francii vznikla historicky první francouz-
ská levicová vláda, jež pod vedením socialisty Léona Bluma provedla rozsáhlé soci-
ální reformy (čtyřicetihodinový pracovní týden, placená dovolená apod.) a zakázala
fašistické organizace; do španělské občanské války se však prakticky nevměšovala.
Po dvou letech reformní období definitivně skončilo a premiérem se stal Édouard
Daladier.

BRUNO RIZZI (1901-1977), italský marxistický teoretik. V roce 1918 vstoupil do PSI
(Italská socialistická strana), v roce 1921 se podílel na zakládání PCI (Komunistická
strana Itálie). V roce 1930 ze strany vystoupil a stal se kritikem Stalina a jeho poli-
tiky. Ve francouzské emigraci vydal knihu *Byrokratizace světa* (1939), v níž analyzoval
vznik a povahu nové třídní společnosti v SSSR, kterou nazval „byrokratickým kole-
ktivismem“: sovětskou byrokracií pokládal za nový typ vykořisťovatelské třídy, která
produkční prostředky ovládá kolektivně. „Byrokratický kolektivismus“ je však ve své
podstatě společenskou formou, jež je vlastní nejen SSSR, ale i fašistickým zemím, a
do jisté míry se jí přibližují i kapitalistické země. Po válce žil v Itálii, ale publikoval již
jen zřídka.

ANTE (též ANTON) ČILIGA (1898-1992), chorvatský publicista a politický aktivista. Ve
dvacátých letech se angažoval v Komunistické straně Jugoslávie, v roce 1926 odešel
do Moskvy, kde se mj. podílel na práci v jugoslávské sekci Kominterny. Zaujal opo-
ziční postoj vůči sovětskému režimu a v letech 1930 až 1933 byl vězněn. Na konci
roku 1935 se mu podařilo vycestovat do Francie, kde píše francouzsky svoji nejzná-
mější knihu *V zemi velké lži* (1938), která kriticky popisovala sovětské poměry. Vět-
šinu války prožil v Chorvatsku; v roce 1942 byl půl roku internován v koncentračním
táboře v Jasenovaci, následně působil jako novinář v periodících, jež byla blízká usta-
šovskému režimu. Po válce žil v Itálii a Francii a publikoval několik knih o problema-
tice titovské Jugoslávie, psaných z pozic chorvatského nacionalismu.

Citovaný text *Lenin a revoluce* pochází ze souboru tří Čiligových textů, týkajících se
problematiky SSSR (*Lénine et la révolution. Les 'Maitres' du Pays. Qui commande en
U.R.S.S. ?*, Cahiers Spartacus, Paris, 1948).

106

nec plus ultra (z lat.) - „a ne víc nad to“, „dále už nelze“; v daném kontextu míněn
„nejzazší bod“.

107

mikado (z jap.) - dnes už nepoužívaný titul japonského císaře; v evropských jazycích označení pro japonského císaře.

Závěrečná charakteristika Stalina je vychýlením vět z Hegelovy *Fenomenologie ducha*: „Svobodná moc obsahu určuje se tak, že rozptýlení v absolutní *mnohost* osobních atomů je samou povahou této určenosti zároveň shromážděno v *jediný*, těmto atomům cizí a stejně bezduchý bod... (...) Tento světápán je si taktó absolutní osobou práva, která v sobě zahrnuje veškeré jsoucno a pro jejíž vědomí neexistuje žádný vyšší duch.“ (op. cit., s. 312). Výrazem „pán světa“ či „světápán“ myslel Hegel římského císaře.

Předposlední věta a slova v závěru teze citovány podle: Hegel, *Fenomenologie ducha*, op. cit., s. 313 (překlad upraven)

108

TROFIM DĚNISVIČ LYSENKO (1898-1976), sovětský biolog. Vystudoval Kyjevský zemědělský institut, avšak během svého života neblaze proslul jako propagátor nových pseudovědeckých pěstitelských metod. Tvrdil, že použitím jednoduchých technik (např. chlazením zrn) se dají mohutně zvýšit výnosy zemědělských plodin a tyto plodiny si získané vlastnosti udrží i v následujících generacích. Poprvé se stal známým v roce 1927 a v dalších letech se za podpory Stalina postupně stal vůdčí a oslavovanou osobností sovětské biologie. Jeho odpůrci, představitelé „západních“ nauk o dědičnosti, byli perzekvováni, vězněni a v některých případech i zavražděni, což mělo za následek zaostalost sovětské genetiky a souvisejících oborů. Definitivně byl zbaven vlivu až po sesazení Chruščova.

111

dělnická vzpoura ve Východním Berlíně- násilně rozehnané demonstrace proti režimu SED (Sjednocená socialistická strana). Koncem května 1953 vyhlásila rada ministrů zvýšení pracovních norem ve stavebnictví a průmyslu. Proti novým opatřením demonstrovali 16. června stavební dělníci v Berlíně a následujícího dne se protesty rozšířily po celé NDR. Demonstranti požadovali nejen zlepšení pracovních podmínek, ale i odstoupení generálního sekretáře SED Waltera Ulbrichta, změny režimu a svobodné volby. Vedení SED nepokoje nezvládlo a nechalo je potlačit sovětskými tanky. Počet mrtvých se pohyboval v řádu stovek, následovala rozsáhlá vlna zatýkání.

maďarské dělnické rady- samosprávné lidové orgány, které se spontánně začaly formovat během maďarské protisovětské revoluce na podzim roku 1956. Vnitrostraničnický boj mezi reformátory a stalinisty, vření mezi inteligencí a všeobecná nespokojenost přerostly v říjnu do rozsáhlých demonstrací požadujících novou vládu v čele s reformním komunistou Imre Nagym, odchod sovětských vojsk ze země, změny

v hospodářské politice, svobodné volby a pohnání stalinistů před soud. Demonstranti obsadili rozhlas a začaly boje s přítomnými sovětskými tankovými jednotkami. Stranické organizace a jim podřízená místní správa se začaly rozpadat a jejich funkce začaly přebírat místní revoluční výbory a rady; v továrnách se zakládaly dělnické rady, jejichž cílem bylo převzít řízení výroby do svých rukou. Staronový premiér Nagy vyjednal stažení sovětských jednotek z Budapešti, uznal vzniklé revoluční orgány a na začátku listopadu sestavil nový kabinet na plně pluralitní bázi. Obnovená ofenziva sovětských jednotek sice zlikvidovala centra ozbrojeného odporu, avšak mohutná stávková vlna iniciovaná dělnickými radami pokračovala až do ledna 1957. Speciální policejní jednotky vytvořené Kádárovou loutkovou vládou postupně ovládly situaci: následovaly popravy, deportace do internačních táborů a rozsáhlá emigrační vlna.

112

Leninova závěť - skupina dokumentů, které těžce nemocný Lenin nadiktoval na přelomu let 1922 a 1923. Navrhl v nich zvýšení počtu členů ústředního výboru strany, jež mělo omezit vliv osobních rozporů, doporučil odvolání Stalina z funkce generálního tajemníka, vyslovil se pro udělení zákonodárných pravomocí Státní plánovací komisi a kritizoval řešení národnostní otázky v Gruzii. Po Leninově smrti se ovšem stranické vedení rozhodlo tyto kritické texty nepublikovat, ale pouze je za omezených podmínek přečíst delegátům XIII. sjezdu strany, který se konal na konci května 1924. Stalinova pozice tak zůstala nedotčena i přes následující Leninovu charakteristiku: „Tím, že se soudruh Stalin stal generálním tajemníkem, soustředil ve svých rukou nesmírnou moc, a já si nejsem jistý, zda vždy dokáže tuto moc obezřetně používat. (...) Stalin je příliš hrubý a tento nedostatek ... nelze trpět u generálního tajemníka. Proto soudruhům navrhuji, aby promysleli, jak Stalina z této funkce uvolnit, a jmenovali do ní jiného člověka...“; srv. Vladimír Iljič Lenin, *Sebrané spisy*, sv. 17, Svoboda, Praha, 1984, s. 382 a 384

MAX EASTMAN (1883-1969), americký publicista a literární teoretik. Studoval filosofii na Columbia University, avšak doktorský titul (Ph.D.) odmítl. V roce 1913 založil levicový časopis *The Masses*, který se zaměřoval na společenskou kritiku a problematiku umění. V roce 1923 podnikl cestu do SSSR, kde se během ročního pobytu seznámil s místní společenskou a politickou situací. Navázal zde sice přátelství s Trockým, ale po návratu do USA publikoval několik článků, které byly vůči SSSR mimořádně kritické a kterými na Západě rozšířil informace o tzv. Leninově závěti a pokusech bolševiků zatajit její obsah. Na žádost politbyra sepsal Trockij článek, v němž Eastmanovu verzi událostí popřel. V následujících letech napsal Eastman několik prací o literatuře a přeložil do angličtiny některé Trockého knihy. Na počátku čtyřicátých let však opustil své socialistické přesvědčení a během let padesátých se stal podporovatelem mccarthismu.

IV. internacionála - mezinárodní trockistická organizace založená v roce 1938 v Paříži. Stanovila si za cíl být protiváhou stalinistické Kominterny i sociálnědemokra-

tických stran a pokračovat v boji za světovou revoluci. Na utváření jejího ideového i strategického programu měl hlavní podíl Trockij, který již v prvních letech její existence vedl s americkými členy ostré teoretické polemiky o povahu sovětského režimu, jež nakonec vyústily v první štěpení organizace. Oproti původním očekáváním nevedla druhá světová válka k nové revoluční vlně. Poválečná doba pak byla svědkem názorových střetů mezi jednotlivými skupinami a postupně dezintegrace internacionály.

Slova v předposlední větě citována podle: Vladimír Iliič Lenin, *O vztahu dělnické strany k náboženství*, in: týž, *Sebrané spisy*, sv. 17, Svoboda, Praha, 1984, s. 432 (překlad upraven). Francouzské znění posunuje smysl výroku, srv. původní český překlad: „...politická organizace ... nemůže zkoušet své členy, zda jejich názory nejsou v rozporu s programem strany.“ V daném kontextu se jednalo o „náboženské přesvědčení“, nikoli přímo o filosofické názory.

113

compradores (ze špan. a port.) - kompradoři; ve východoasijských zemích zprostředkovatelé mezi zahraničním kapitálem a domácím trhem, umožňující průnik cizího kapitálu do vlastní země. V Debordově textu jsou tímto výrazem míněny jakékoli domácí elity plnící tuto funkci.

114

Předposlední věta obsahuje narážku na větu z Marxova a Engelsova *Manifestu komunistické strany*: „V buržoasní společnosti panuje tedy minulost nad přítomností, v komunistické společnosti přítomnost nad minulostí.“ (op. cit., s. 442)

115

ztracené děti - ve staré vojenské terminologii byly tímto termínem označovány předsunuté hlídky, resp. průzkumné oddíly.

generál Ludd (též král či kapitán Ludd) - tímto jménem imaginárního vůdce se zaštiťovali textilní dělníci, jejichž protesty zachvátily Anglii v letech 1811-1813. Ned Ludd byl podle lidové tradice vesničan, který kdysi údajně rozbil dva tkalcovské stavy (důkaz o existenci tohoto člověka však neexistuje). Motivem tohoto činu měl být obyčejný vztek, avšak v případě luddistů bylo rozbíjení nových textilních strojů motivováno odporem vůči těm výrobcům textilu, kteří díky novým technologiím propouštěli zaměstnance a snižovali obvyklé ceny a mzdy. Rozbíjení strojů bylo prohlášeno za hrdelní zločin a hnutí muselo být potlačeno pomocí armády. Následovaly popravy a deportace do australských trestaneckých kolonií.

116

Slova na začátku teze jsou citací z Marxovy *Občanské války ve Francii*: „[Komuna] ... byla konečně objevenou politickou formou, za které mohlo být uskutečněno ekonomické osvobození práce.“ (op. cit., s. 377)

ANTON PANNEKOEK (1873-1960), holandský astronom a marxistický teoretik. Vystudoval matematiku a přírodní vědy v Leidenu. Získal mezinárodní uznání za vědeckou práci vykonanou v oblasti astrofyziky, dějin astronomie a zkoumání Mléčné dráhy. Od počátku dvacátého století začal publikovat marxistické teoretické články a po první světové válce se stal známým jako představitel levého komunismu a teoretik dělnických rad. Pokládal je za formu dělnické organizace, která umožňuje překonat nedostatky sociálnědemokratického i bolševického stranického modelu. Jako ostrý kritik Lenina a leninismu spatřoval příčinu selhání ruské revoluce v ochromení moci sovětů. Své názory na problematiku dělnické organizace shrnul během druhé světové války v knize *Dělnické rady* (1946).

123

lidé bez vlastností - narážka na román rakouského spisovatele Roberta Musila *Muž bez vlastností*, jehož děj se odehrává v posledních letech existence rakousko-uherské monarchie. Hlavní hrdina Ulrich je „mužem bez vlastností“ proto, že se v realitě, která ho obklopuje, odmítá jednoznačně angažovat a nenavazuje s ní faktické vztahy. Příznačné pro něj je ironické nazírání a neúčastná pasivita. Jeho existence je experimentem - hledáním možností „správného života“ ve světě, který ztratil všechny tradiční jistoty a ve kterém již neexistuje pevně daný bod, na nějž by se člověk mohl zaměřit.

124

Závěrečná slova jsou vychýlením věty z Marxových *Ekonomicko-filosofických rukopisů*: „[Komunismus] ... [j]e vyřešenou hádankou dějin a ví o sobě, že je tímto řešením.“ (op. cit., s. 77)

125

Citace v první větě přeložena z francouzštiny.

Třetí věta citována podle: Marx, *Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844*, op. cit., s.85

Pátá věta je vychýlením věty z Marxova dopisu Rugemu ze září 1843: „Rozum existoval vždy, jenže ne vždy v rozumné formě.“ (op. cit., s. 368)

126

Citováno podle: Marx, *Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844*, op. cit., s. 85 (překlad upraven)

127

Citace přeložena z francouzštiny, porovnáno s německým originálem: Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Die Vernunft in der Geschichte*, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1955, s. 192 (český překlad Hegelovy *Filosofie dějin* byl pořízen podle německého vydání, jež danou větu neobsahuje)

130

studené společnosti -termín použitý francouzským etnologem Claudem Lévi-Straussem pro označení společností, které se snaží zabránit podstatným změnám ve své základní struktuře, což je odlišuje od moderních, „horkých“ společností. Dosahují toho díky třem základním vlastnostem: využívají okolní prostředí způsobem, který zajišťuje skromnou existenci i ochranu přírodních zdrojů; dodržují sňatková pravidla, která zachovávají stálou míru porodnosti; jejich politický život nepřipouští formy rozhodování, jež by nebyly založeny na všeobecném souhlasu, a vylučuje boj mezi mocí a opozicí, většinou a menšinou či vykořisťovateli a vykořisťovanými.

V.

Citováno podle: William Shakespeare, *Jindřich IV. Díl první*, přeložil Martin Hlinský, Evropský literární klub a Euromedia, Praha, 2003, s. 110-111. Srv. anglický originál: „O gentlemen, the time of life is short!... An if we live, we live to tread on kings.“ („Pánové, čas života je krátký!... Žijeme-li, pak žijeme proto, abychom šlapali po králích.“; William Shakespeare, *The First Part of the History of Henry IV.*, Cambridge University Press, Cambridge, 1968, s. 91)

131

Citováno podle: Novalis, *Zázračná hra světa. Úvahy a fragmenty*, přeložila Věra Koubová, Odeon, Praha, 1991, s. 30; citát pochází ze sbírky filosofických a estetických fragmentů *Květinový prach* (1798).

NOVALIS (vlastním jménem Friedrich Leopold von Hardenberg, 1772-1801), německý romantický básník, prozaik a myslitel. Studoval filosofii a práva v Jeně, Lipsku a Wittenbergu, později hornictví ve Freibergu v Sasku. Jeho univerzalistický pohled na svět se opírá o jednotu poezie, náboženství, státu a přírody a usiluje o obnovení harmonie člověka a kosmu.

133

Citováno podle: Hérodotos, *Dějiny*, přeložil Jaroslav Šonka, Odeon, Praha, 1972, s. 19 (překlad upraven)

136

JACQUES-BÉNIGNE BOSSUET (1627-1704), francouzský teolog, historik a dvorní kazatel Ludvíka XIV., jedna z nejvýznamnějších postav francouzského katolicismu své doby; konzervativce, který odmítal heterodoxní tendence (protestantismus, jansenismus, kvietismus atd.) a snil o jednotné církvi v křesťanském státě. Byl obhájcem monarchie, která je podle něj nejpřirozenější formou vlády - panovníkův absolutismus omezují jen požadavky rozumu a odpovědnost před bohem. V jeho *Kázáních* lze však nalézt i kritiku sociální nespravedlnosti, která vykazuje osvicenské rysy.

137

Citováno podle: Marx - Engels, *Německá ideologie*, op. cit., s. 87

138

satisfecit (z lat.) - „dosti činil“; ve francouzském kontextu míněna „pochvala“ či „pochvalné uznání“.

NORMAN COHN (1915), britský historik a spisovatel. Vystudoval v Oxfordu, poté se v řadách britské armády účastnil druhé světové války. Po následném působení na několika univerzitách ve Velké Británii, USA a Kanadě, zakotvil v roce 1966 na University of Sussex. Ve svém díle zaměřil pozornost na dějiny chiliastických sekt, apokalyptického myšlení a antisemitismu. Proslavil se zejména knihou *Honba za miléniem* (1957), která se zabývá heretickými sektami svobodného ducha, jež působily ve středověké a reformační Evropě. Na marxismus zde pohlížel jako na přímého pokračovatele těchto náboženských hnutí, jejichž vůdcové obdobně využívali sociální nespokojenosti ke snaze uskutečnit své eschatologické fantazie. Debord knihu znal z francouzského překladu: *Les Fanatiques de l'Apocalypse*, Julliard, Paris, 1962.

139

LORENZO DE' MEDICI (1449-1492), italský státník a vládce Florencie, známý též jako „Lorenzo il Magnifico“. Jako politik se úspěšně snažil o zachování mocenské rovnováhy mezi italskými státy a udržení míru. Proslulost si získal rovněž jako podporovatel umění a vědy, který na svém dvoře shromáždil přední umělce a intelektuály italské renesance (mj. kroužek platoniků kolem Marsilia Ficina) a začal budovat rozsáhlou knihovnu, která shromáždila množství do té doby neznámých klasických děl.

Sám se rovněž pokoušel o tvorbu poezie a písní, psaných v jeho rodném toskánském dialektu.

JACOB BURCKHARDT (1818-189), švýcarský kulturní historik, jeden z nejvýznamnějších historiků 19. století. Studoval historii v Basileji a Berlíně, dlouhá léta pak přednášel na univerzitě v Basileji. Narodil od většiny dřívějších historiků se nezaměřoval na politické a vojenské dějiny, ale zkoumal celek historického života včetně náboženství, umění a literatury. Největší proslulost si získal knihou *Kultura renesanční doby v Itálii* (1860), ve které sledoval zrod sebevědomého renesančního individua.

Citace z Mediciho písně přeložena z francouzštiny; Burckhardt ji cituje v italštině: „Quanto è bella giovinezza, che si fugge tuttavia!“ („Jak krásná jest mladost, která prchá napořád!“; obojí citován podle: Jakub Burckhardt, *Kultura renesanční doby v Itálii. Díl II.*, přeložil Adolf Gottwald, Karel Stan. Sokol, Praha, 1912, s. 187)

140

fronda (z fr. „la fronde“, tj. „prak“) - vystoupení francouzské šlechty a měšťanstva proti absolutismu kardinála Mazarina, jenž fakticky vládl za nezletilého Ludvíka XIV Fronda parlamentu, požadujícího omezení absolutistické moci, byla v roce 1649 potlačena (pařížský dav tehdy kameny vrhanými z praků rozbíjel okna podporovatelů Mazarina), fronda princů v čele s Ludvíkem de Condé vyhnala za pomoci Španělů Mazarina z Francie, ale kvůli vnitřním rozbrojům byla v roce 1652 poražena a ve Francii byl obnoven absolutismus.

KAREL EDUARD STUART (CHARLES EDWARD STUART, 1720-1788), známý rovněž jako „Bonnie Prince Charlie“, byl vnukem katolického krále Jakuba II., sesazeného v roce 1688. Narodil se v Římě, místě exilu jeho otce, jenž byl papežem uznáván jako anglický král Jakub III., resp. jako skotský král Jakub VII. V roce 1743 ho otec jmenoval princem regentem a svěřil mu plnou moc jednat jménem krále. V červenci 1745 přistál ve Skotsku, aby vedl povstání, jež by znovu dosadilo Stuartovce na anglický a skotský královský trůn. S podporou skotských klanů naverboval vojsko a po několika vojenských úspěších postoupil daleko na jih. Syn Jiřího II., vévoda z Cumberlandu, mu však v dubnu 1746 uštedřil těžkou porážku v bitvě u Cullodenu. Karel Eduard byl nucen uprchnout do Francie a strávit zbytek života v italském exilu.

143

Citováno podle: Marx, *Bída filosofie*, op. cit., s. 157 (překlad upraven)

144

Citováno podle: Marx, *Kapitál*, op: cit., s. 104 (překlad upraven)

VI.

Citováno podle: Baltasar Gracián, *Příruční orákulum a umění moudrosti*, přeložil Josef Forbelský, Odeon, Praha, 1990, s. 147. Srv. španělský originál, jehož význam je oproti francouzskému i českému překladu odlišný: “No tenemos cosa nuestra sino el tiempo. ¿Dónde vive quien no tiene lugar?” („Jediné, co je naše, je čas. Kde žije ten, jenž nemá místa?“; *Oráculo manual y arte de prudencia*, Cátedra, Madrid, 1997, s.236)

BALTASAR GRACIÁN (1601-1658), španělský spisovatel a moralista, jeden z nejznámějších autorů španělského baroka. Vstoupil do Tovaryšstva Ježíšova, vyučoval na jezuitských kolejích. *Příruční orákulum a umění moudrosti* (1647) je sbírkou maxim a morálních reflexí, které však kladou zásadní důraz na světský život a světskou moudrost a snaží se baroknímu dvořanu poradit, co má vyznávat a jak se má chovat.

147

Slova z předposlední věty citována podle: Marx, *Bída filosofie*, op. cit., s. 106 (překlad upraven)

Slova na konci teze citována podle: Karel Marx, *Mzda, cena a zisk*, in: *Spisy*, sv. 16, Nakladatelství politické literatury, Praha, 1965, s. 178

151

Citováno podle: Marx, *Kapitál*, op. cit., s. 209 (překlad upraven)

156

Konec poslední věty je vychýlením věty z Marxova a Engelsova *Manifestu komunistické strany*, viz poznámku k tezi 114.

160

American way of death (z angl.) - ironická narážka na úsloví „American way of life“ („americký způsob života“). Zároveň se jedná o název knihy americké novinářky Jessiky Mitford z roku 1963; kniha popisuje nevkusné praktiky amerického pohřebního průmyslu.

163

Citováno podle: Marx- Engels, *Německá ideologie*, op. cit., s. 83 (překlad upraven)

164

Vychýlení věty z Marxova dopisu Rugemu ze září 1843: „...svět už dávno sní o věci, kterou si potřebuje jen uvědomit, aby se jí opravdu zmocnil.“ (op. cit, s. 370)

VII.

Citováno podle: Niccolò Machiavelli, *Vladař. Život Castruccio Castracaniho z Lukky*, přeložili Adolf Felix (Vladař) a Jaroslav Pokorný (Castruccio), Odeon, Praha, 1969, s. 26-27 (překlad upraven). V italském originálu ovšem není řeč o „vyhnání“, ale o „rozdělení“: „E per cosa che si faccia o si provegga, se non si disuniscono o dissipano li abitatori, e' non sdimenticano quel nome né quegli ordini...“ („Ať jsi činný a předvídatý sebevic, pokud obyvatele nerozdělíš nebo nerozprášíš, na jméno [svobody] a staré poměry nikdy nezapomenou...“; *Il Principe e altri scritti*, La Nuova Italia, Firenze, 1963, s. 49)

165

Poslední věta je narážkou na věty z Marxova a Engelsova *Manifestu komunistické strany*. „Rychlým zdokonalováním všech výrobních nástrojů a nesmírně usnadněnou dopravou strhává buržoasie všechny národy, i nejbarbarštější, na dráhu civilizace. Levné ceny jejího zboží jsou těžké dělostřelectvo, jímž srovnává se zemí všechny čínské zdi, jímž donucuje ke kapitulaci nejzarytější nenávisť barbarů k cizincům.“ (op. cit., s. 432)

170

Citace přeloženy z francouzštiny. Jedná se o základní charakteristiky prostoru a času, které Hegel uvádí v *Encyklopedii filosofických věd*, nikoli však v identickém znění. Srv. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse (1830)*, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1959, s. 206-212 (§§ 254-259)

172

Citace ve čtvrté větě přeložena z francouzštiny, porovnáno s anglickým originálem: Lewis Mumford, *The City in History. Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects*,

Harcourt, Brace & World, New York, 1961, s. 512; Debord knihu znal z francouzského překladu: *La cité à travers de l'histoire*, Éditions du Seuil, Paris, 1964

LEWIS MUMFORD (1895-1990), americký historik vědy a techniky. Studia na City College v New Yorku nedokončil, ale již po první světové válce publikoval kritické stati

o architektuře a ve dvacátých letech své první knihy. Snažil se obhajovat pojetí techniky, která by nebyla samoúčelná či ovládaná protilidskými zájmy, ale striktně přizpůsobená lidským potřebám. V knize *Město v dějinách* (1961), jež je považována za jeho nejdůležitější a nejvlivnější práci, zkoumal historický vývoj městských civilizací. Silně kritický byl zejména k soudobému živelnému rozšiřování měst do příměstských oblastí. Tato struktura moderních měst je částečně odpovědná za mnoho sociálních problémů, s nimiž se setkáváme v západních společnostech. Městské plánování by mělo naopak klást důraz na vytvoření organického vztahu mezi lidmi a jejich životním prostorem.

174

Citace ve druhé větě přeložena z francouzštiny. Francouzský překlad posouvá původní smysl slov, srv. anglický originál: „By pushing all forms of traffic onto high speed motor ways, we burden them with a load guaranteed to slow down peak traffic to a crawl; and if we correct this by multiplying motor ways, we only add to the total urban wreckage by flinging the parts of the city even farther away in a formless mass of thinly spread semi-urban tissue.“ („Když přesouváme všechny druhy dopravy na rychlostní komunikace, zatěžujeme tyto silnice břemenem, které zaručeně zpomalí rychlost v dopravní špičce na pouhé popojíždění. A jestliže se to snažíme napravit dalšími silnicemi, pak jen přispíváme k celkovému zruinování města tím, že ještě více roztroušíme městské části v neforemnou masu řídké rozprostřené poloměstské tkáň.“; Mumford, *The City in History*, op. cit., s. 508)

176

Citováno podle: Marx- Engels, *Manifest komunistické strany*, op. cit., s. 432

177

První věta citována podle: Marx - Engels, *Německá ideologie*, op. cit., s. 63 (překlad upraven)

Citace v předposlední větě přeložena z francouzštiny.

VIII.

Citát přeložen z francouzštiny, porovnáno s německým originálem: Karl Marx - Arnold Ruge (vyd.), *Deutsch-Französische Jahrbücher*, Verlag Phillip Reclam jun., Leipzig, 1981 (1. vyd. 1844), s. 96 a 99

ARNOLD RUGE (1802-1880), německý filosof a publicista. Studoval v Heidelbergu, v roce 1825 byl za svoji politickou činnost odsouzen k pětiletému vězení. V třicátých

letech se stal účastníkem mladohegelovského hnutí a vůdčí postavou německého demokratického myšlení. V první polovině čtyřicátých let navázal spolupráci s Karlem Marxem, která vyvrcholila publikací jednoho čísla *Německo-francouzských ročenek* (1843), v němž byla otištěna i jejich vzájemná korespondence. Během německé revoluce v roce 1848 volal po ustavení „sociální demokracie“, založené na vytváření výrobních sdružení, čímž by byl každému zabezpečen podíl na majetku a zajištěno právo na celý produkt jeho práce. Ve svém listě *Die Reform* prosazoval vyhlášení republiky, všeobecné odzbrojení a založení evropské ligy národů. Po porážce revoluce byl nucen uprchnout do Anglie, kde se podílel na organizování evropské demokratické opozice.

180

Citace přeložena z francouzštiny, porovnáno s německým originálem: Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Die Differenz des Fichteschen und Schellingschen Systems der Philosophie*, in: týž, *Jenaer Kritische Schriften I*, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1979, s. 12

182

Citováno podle: Karel Marx, *Ke kritice Hegelovy filozofie práva. Úvod*, in: Karel Marx - Bedřich Engels, *Vybrané spisy v pěti svazcích*, sv. 1, Svoboda, Praha, 1976, s. 11 (překlad upraven)

183

Poslední věta je vychýlením věty z Marxova *Úvodu ke kritice Hegelovy filozofie práva*: „Náboženství je povzdech utiskovaných tvorů, cit bezcitného světa, duch bezduchých poměrů.“ (op. cit., s. 11-12)

187

Druhá věta obsahuje vychýlení věty z Hegelových *Základů filozofie práva*, viz poznámku k tezi 76.

188

První dvě věty jsou vychýlením věty z Hegelových *Základů filozofie práva*: Jestliže filozofie maluje svou šed' šedě, pak zestárla jedna podoba života a šedou šedi ji nelze omladit, nýbrž jen poznat...“ (op. cit., s. 32)

189

Citace ve čtvrté větě přeložena z francouzštiny.

EUGENIO D'ORS (1881-1954), katalánský prozaik, kulturní historik a teoretik. Vystudoval práva v Barceloně, za frankistického režimu zastával vysoké funkce v kulturní sféře. V třicátých letech publikoval soubor studií *Baroknost*, v nichž baroko není chápáno jako historický sloh, nýbrž jako kulturní konstanta.

191

Poslední dvě věty jsou narážkou na větu z Marxova *Úvodu ke kritice Hegelovy filosofie práva*: „...filosofii nemůžete zrušit, aniž ji uskutečníte.“ (op. cit., s. 17)

192

Citace ve třetí větě odspoda přeložena z francouzštiny.

DAVID RIESMAN (1909-2002), americký sociolog. Vystudoval práva na Harvard University a poté vystřídal několik pracovních míst, jež souvisela s jeho oborem. Po válce se začal věnovat sociologii, učil na fakultě společenských věd University of Chicago a v roce 1958 byl jmenován profesorem společenských věd na Harvardu. Debord naráží na jeho proslulou knihu *Osamělý dav. Studie o změnách amerického charakteru* (1950), francouzský překlad: *La foule solitaire. Anatomie de la Société moderne*, Arthaud, Paris, 1964. Podle autora má moc korporací a vládních organizací za následek skutečnost, že americké společnosti začali dominovat lidé, kteří jsou flexibilní, ochotni přizpůsobit se jiným a být řízeni zvnějšku. Velké organizace dávají přednost charakterovému typu člověka, který potřebuje jistotu, že je v emocionálním souladu se svým okolím a je tímto okolím přijat. Navzdory stoupajícímu množství společenských styků však lidé zůstávají osamoceni.

WILLIAM HOLLINGSWORTH WHYTE (1917-1999), americký sociolog a novinář. Vystudoval angličtinu na univerzitě v Princetonu, po válce působil v časopise *Fortune*, později se stal profesorem na City University v New Yorku. Proslavil se zejména studiem bezprostředního chování lidí na veřejných prostranstvích, ale i konkrétními urbanistickými projekty. Debord naráží na jeho známou knihu *Organizační člověk* (1956), francouzský překlad: *L'Homme de l'organisation*, Éditions Plon, Paris, 1959. Tato studie se zabývá kulturou velkých korporací a institucí a popisuje charakterový typ lidí, kteří v těchto organizacích pracují a podřizují jim svoji individualitu.

193

CLARK KERR (1911-2003), americký univerzitní učitel a akademický funkcionář. Studoval na Stanford University a University of California v Berkeley, kde se stal po druhé světové válce profesorem průmyslových vztahů. V době mccarthismu sice podepsal

antikomunistickou přísahu loajality, ale postavil se proti propouštění univerzitních zaměstnanců, kteří ji podepsat odmítli. Tento postoj mu nakonec pomohl získat funkci kancléře v Berkeley a v roce 1958 se stal přímo prezidentem University of California. Pro relativní shovívavost vůči studentským protestům, k nimž došlo v roce 1964 a které byly zaměřeny proti omezování politické činnosti uvnitř kampusu, byl v roce 1967 z funkce prezidenta odvolán.

198

DANIEL JOSEPH BOORSTIN (1914-2004), americký historik a spisovatel. Studoval na Balliol College v Oxfordu, pracoval jako právník a univerzitní profesor a postupně řídil několik významných amerických kulturních institucí. Knihou *Obraz* (1962) významně zasáhl i do oblasti sociální teorie: tuto studii lze považovat za jeden z prvních pokusů popsat aspekt amerického života, jenž bude později označen jako hyperrealita. Simulace či reprodukce určité události se prostřednictvím médií a reklamy stává důležitější a „reálnější“ než sama událost. Takovýto obraz je tedy „Pseudoudálostí“, která se odehrává do velké míry jen v reklamě a nikoli ve skutečném životě. Debord knihu znal z francouzského překladu: *L'Image ou Ce qu'il advint du rêve américain*, Julliard, Paris, 1963,

202

První věta je vychýlením věty z Marxových *Rukopisů „Grundrisse“*: „Jako vůbec u každé historické, sociální vědy je třeba při postupu ekonomických kategorií mít stále na zřeteli, že jak ve skutečnosti, tak v hlavě je dán subjekt, zde moderní buržoazní společnost, a že tudíž kategorie vyjadřují formy jsoucna, určení existence, často jen jednotlivé stránky této určité společnosti, tohoto subjektu...“ (Karel Marx, *Rukopisy „Grundrisse“*, sv. 1, Svoboda, Praha, 1971, s. 59)

Třetí věta citována podle: Karel Marx, *Ke kritice politické ekonomie*, in: *Spisy*, sv. 13, Nakladatelství politické literatury, Praha, 1963, s. 37 (překlad upraven)

Čtvrtá věta je vychýlením aforismu ze Swiftových *Myšlenek o rozmanitých věcech*: „Chvála je dcerou přítomné moci.“ (Jonathan Swift, *Zakletý duch. Výbor z invektiv, pamfletů, dopisů, deníků a bagatel*, přeložil Aloys Skoumal, Odeon, Praha, 1967, s.35)

203

Druhá a třetí věta jsou vychýlením vět z Marxovy a Engelsovy *Svaté rodiny*: „Ideje nikdy nemohou vést za starý stav světa, nýbrž vždy jen za ideje starého stavu světa. Ideje nemohou vůbec *nic provést*. K uskutečnění idejí je třeba lidí, kteří vynaloží praktickou sílu.“ (op. cit., s. 138)

Šestá věta je vychýlením věty z Marxovy *Občanské války ve Francii*: „Dělnická třída nečekala od Komuny zázraky.“ (op. cit., s. 378)

204

nulový stupeň rukopisu -narážka na stejnomennou knihu francouzského sémiologa a literárního teoretika Rolanda Barthesa (*Le degré zéro de l'écriture*, Éditions du Seuil, Paris, 1953). Jedná se o psaní nezatížené ideologickými mechanismy, jež jsou jinak vtěleny do samotné formy. Spisovatel by měl vytvořit takový způsob psaní, který by se svou formou vymykal „Literatuře“, tzn. způsobům psaní, jež jsou asimilovány buržoazní kulturou.

205

Vychýlení vět z Marxova doslovu ke druhému vydání *Kapitálu*: „Ve své racionální podobě vzbuzuje [dialektika] u buržoazie a jejich doktrinářských mluvčích pohoršení a hrůzu, protože v pozitivním pochopení existujícího zahrnuje zároveň i pochopení jeho negace, jeho nutného zániku, protože každou vzniklou formu chápe v toku pohybu, tedy i z její pomíjivé stránky...“ (op. cit., s. 37-38)

206

Třetí věta je citací z Hegelovy *Fenomenologie ducha*, přeloženo z francouzštiny. Srv. český překlad, který se významově odlišuje od francouzského textu: „Nepochybně je možno míti nesprávné vědění. Vědět něco nesprávně znamená, že vědění se nerovná své substanci. Leč právě tato nerovnost je rozlišování vůbec, které je bytostným momentem. Z tohoto jejich rozlišování vyplývá pak zajisté jejich rovnost a tato vzniklá rovnost jest pravda. Ale pravdou není tak, jako by nerovnost byla odhozena podobně jako struska od ryzího kovu, dokonce ani tak jako zůstává stranou nástroj, kterým jsme vyrobili hotovou nádobu, nýbrž nerovnost jakožto záporně, jakožto osoba, jest ještě bezprostředně přítomna v pravdě jako takové.“ (op. cit., s. 72)

převrácení genitivu- obrácení gramatického vztahu mezi dvěma podstatnými jmény spojenými genitivní vazbou, tj. vazbou 2. pádu.

Šestá věta naráží na název Marxovy knihy *Bída filosofie* (1847), jež je kritikou Proudhonovy knihy *Systém ekonomických rozporů, aneb Filosofie bídy* (1846), známé pod zkráceným názvem *Filosofie bídy*.

Věty z Kierkegaardova citovány podle: Søren Kierkegaard, *Filosofické drobký aneb Drobatko filosofie*, přeložila Marie Mikulová Thulstrupová, Votobia, Olomouc, 1997, s. 111 a 114 (překlad upraven). Místo slova „marmeláda“ se v dánském originálu i českém překladu nachází slovo „Saff“, což je jméno mlsouna a opilce z jedné dobové dánské knížky.

207

Celá teze je doslovnou citací z Lautréamontových *Poezií* (porovnáno s francouzským originálem: Isidore Ducasse, comte de Lautréamont, *Poésis*, in: týž, *Oeuvres complètes*, Gallimard, Paris, 1973, s. 306). Citováno podle: Comte de Lautréamont, *Poezie*, in: týž, *Souborné dílo*, přeložili Prokop Voskovec (Zpěvy Maldororovy) a Petr Turek (Poezie), KRA, Praha, 1993, s. 227 (překlad upraven)

208

Začátek poslední věty je vychýlením názvu předmluvy ke Stirnerově knize *Jedinec a co mu náleží*: „Ich hab' Mein' Sach' auf Nichts gestellt“ („Svou věc nezakládám na ničem“; Max Stirner, *Der Einzige und sein Eigentum und Andere Schriften*, Carl Hanser Verlag, München, 1969, s. 35). Název je citován i v Marxově a Engelsově *Německé ideologii*, kde se o Stirnerovi hovoří jako o muži, „který ‚svou věc nezakládá na ničem!...“ (op. cit., s. 116)

IX.

Citováno podle: Hegel, *Fenomenologie ducha*, op. cit., s. 154

214

totální ideologie - určitý myšlenkový systém, určitý druh prožívání a výkladu, který se vztahuje k určité době, společnosti nebo společenské vrstvě. Poukázáním na tuto souvislost lze takový myšlenkový systém celkově relativizovat, a to včetně jeho základního pojmového aparátu. Vyskytuje se tu tedy objektivní strukturální závislost mezi určitým dobovým nebo společenským zakotvením a určitým viděním nebo způsobem pozorování.

KARL MANNHEIM (1883-1947), maďarský sociolog píšící německy. Studoval sociologii a filosofii v Berlíně, narodil od Lukáče a jiných maďarských intelektuálů se nepřiklonil k marxismu. Působil na univerzitách v Heidelbergu a Frankfurtu nad Mohanem, po roce 1933 na London School of Economics. Zakladatel tzv. sociologie vědění, zkoumající otázku sociální a existenciální podmíněnosti našeho poznávání světa a společenské skutečnosti zvláště. Jeho nejvýznamnějším dílem je kniha *Ideologie a utopie* (1929).

215

Slova ve druhé větě citována podle: Karel Marx, *K židovské otázce*, in: *Spisy*, sv. 1, Státní nakladatelství politické literatury, Praha, 1956, s. 384 (překlad upraven)

Slova ve třetí větě citována podle: Marx, *Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844*, op. cit., s. 88 (překlad upraven). Francouzské znění posouvá smysl části výroku, srv. český překlad, kde se mluví o „nové možnosti vzájemného podvodu“, nikoli o „nové síle klamu“.

Předposlední věta citována podle: tamtéž, s. 89 (překlad upraven)

Jenská reálná filosofie (něm. „Jenenser Realphilosophie“) - název, který zvolil vydavatel pro částečně dochované rukopisy Hegelových přednášek, jejichž edice vyšla ve třicátých letech dvacátého století a které obsahovaly první verzi Hegelovy filosofického systému, vypracovanou během působení na univerzitě v Jeně. Pravděpodobně již v tomto období Hegel rozlišoval mezi logikou a tzv. reálnými disciplínami, tj. přírodní filosofií a filosofií ducha, kterými se ve zmíněných přednáškách zabýval.

Citace na konci teze přeložena z francouzštiny, porovnáno s německým originálem: Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Das system der speculativen Philosophie* [Fragmente aus Vorlesungsmanuskripten zur Philosophie der Natur und des Geistes (1803/04)], in: týž, *Gesammelte Werke*, sv. 6, *Jenaer Systementwürfe I*, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1975, s. 324

216

Teze o Feuerbachovi - text rozdělený do jedenácti tezí, zapsaných Marxem na jaře 1845 a uveřejněných v roce 1888 Engelsem, od něhož pochází i název. Protiklad materialismu a idealismu je zde překročen prostřednictvím pojmu revoluční praxe. Materialismus jen teoreticky vykládal smyslově nazíraný svět, který byl pro něj danou skutečností, a nepostřehl, že určitou součástí skutečnosti je i činný subjekt, jenž je touto skutečností sice utvářen, ale zároveň ji může revolučně měnit. Oproti tomu hegelovský idealismus znal pojem činnosti, ale pouze abstraktní činnosti, jež má podobu sebevytváření ducha. Abstrahováním od skutečné, smyslové činnosti si zahradil cestu k revoluční praxi a stal se nevědomou interpretací buržoazního světa. Filozofové tedy svět jen různě vykládali, avšak podle Marxe šlo o to jej změnit. Filosofie měla být pozdvihnuta na vyšší úroveň tím, že se stane teorií revoluční praxe, neboť jen revoluční praxí a chápáním této praxe lze překročit rámec buržoazního světa.

217

JOSEPH GABEL (1912-2004), francouzský psycholog a sociolog maďarského původu. Vystudoval psychopatologii a po odchodu do Francie se stal žákem významného psychiatra Minkowského. V letech 1965-1971 přednášel sociologii na univerzitě v Rabatu, poté se stal profesorem sociologie na univerzitě v Amiens, kde působil do roku 1980. V návaznosti na Lukáče a Mannheima se především zabýval problematikou zvěcnění a ideologie. Debordem citovaná kniha *Falešné vědomí (La Fausse Conscience. Essai sur la réification)*, Éditions de Minuit, Paris, 1962) zkoumá paralely mezi

symptomy schizofrenie a společenským jevem zvěcnění, tj. falešným vědomím, které pohlíží na lidmi vytvořené společenské struktury jako na struktury zvěcnělé a přirozené.

Poslední slova teze jsou vychýlením věty ze starozákonní knihy *Příslaví*: „Moudrost si vystavěla dům...“ (Př 9,1)

218

disociace - psychická porucha charakterizovaná částečnou nebo úplnou dezintegrací vzpomínek, vědomí vlastní identity, pocitů či kontroly tělesných pohybů.

katatonie - strnulost, ztuhlost, útlum v psychické i psychomotorické oblasti, projev těžkého duševního onemocnění, zvláště schizofrenie.

221

Slova na začátku druhé věty citována podle: Marx, *Ke kritice Hegelovy filosofie práva. Úvod*, op. cit., s. 12 (překlad upraven). Francouzské znění posouvá smysl výroku, srv. původní český překlad: „Je tedy úkolem dějin, aby nastolily pravdu tohoto světa, když zmizel onen svět pravdy!“

Slova v poslední větě citována podle: Marx- Engels, *Německá ideologie*, op. cit., s. 49 (překlad upraven)

Jmenný rejstřík

- Bakunin, Michail Alexandrovič, 39, Lysenko, Trofim Denisovič, 57
46, 47
- Bernstein, Eduard, 39, 50
Boorstin, Daniel, 106, 107
Bossuet, Jacques-Bénigne, 75
Burckhardt, Jakob, 77
- Chruščov, Nikita Sergejevič, 28
Ciliga, Anton, 54
Cohn, Norman, 76
- Eastman, Max, 60
Ebert, Friedrich, 50
Engels, Friedrich, 39, 42, 44
- Feuerbach, Ludwig, 1, 110
Fourier, Charles, 49
Freud, Sigmund, 21
- Gabel, Joseph, 117, 118
Gracián, Baltasar, 81
- Hérodotos z Halikarnássu, 73
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich,
38, 39, 70, 88, 110, 113, 116
Hilferding, Rudolf, 49
- Kennedy, John F., 28
Kerr, Clark, 105
Kierkegaard, Søren, 110
Korsch, Karl, 38
Lenin, Vladimir Iljič (Uljanov),
51, 53, 60
Lukács, György (Georg), 13, 60
Luxemburg, Rosa, 52
- Machiavelli, Nicolo, 77, 89
Mannheim, Karl, 116
Mao Ce-tung, 29
Marx, Karl, 39, 40, 42-
46, 49, 69, 94, 97, 110
Medici, Lorenzo de', 77
Mumford, Lewis, 93, 94
- Novalis, 72
- Ors, Eugenio d', 102
- Pannekoek, Anton, 63
Parvus (Alexander Helphand),
53
Riesman, David, 104
Rizzi, Bruno, 54
Ruge, Arnold, 97
- Shakespeare, William, 67
Sombart, Werner, 41
Sorel, Georges, 41
Sorensen, Theodore, 28
Stalin, Josif Vissarionovič (Džu-
gašvili), 32, 53, 56
Stirner, Max, 39
Stuart, Charles Edward, 78
- Trockij, Lev Davidovič (Bronštejn),
53, 59
- Whyte, William, 104

Obsah

Předmluva	
ke třetímu francouzskému vydání	VII
I. Završená oddělenost	11
II. Zboží jako spektakl	13
III. Jednota a rozdělení ve zdánlivosti	23
IV. Proletariát jako subjekt a reprezentace	35
V. Čas a dějiny	67
VI. Spektakulární čas	81
VII. Územní plánování	89
VIII. Negace a konzumace v kultuře	97
IX. Materializovaná ideologie	113
Poznámky k českému vydání	120
Jmenný rejstřík	155

Guy Debord

SPOLEČNOST SPEKTÁKLU

Z francouzského originálu LA SOCIÉTÉ DU SPECTACLE,
vydaného v roce 1992 nakladatelstvím Gallimard v Paříži,
přeložili Josef Fulka a Pavel Siostrzonek
Poznámkami opatřil Pavel Siostrzonek
Obálka Julián Lacalle

Sazba v prostředí LATEX2 ϵ písmem Fourier - INTU, s. r. o.
Tisk GRAFICAS LIZARRA, S.L., Villatuerta, Navarra, Španělsko.
Jako svou 6. publikaci vydalo v Praze v roce 2007
nakladatelství **:intu:**, Náprstkova 4, Praha 1

ISBN 978 -80 -903355 -5 -4

Další informace naleznete na <http://utopia.cz>